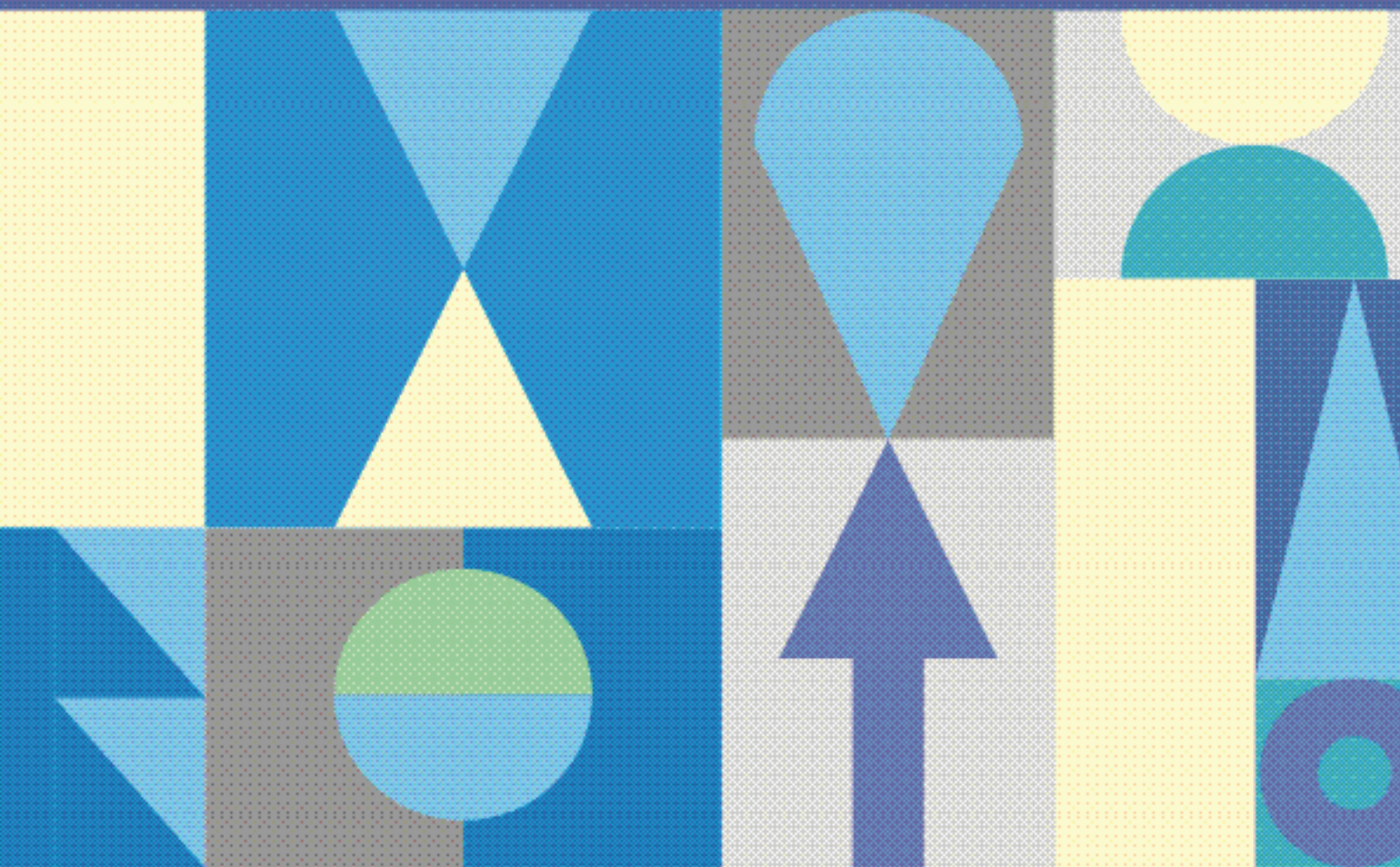

Башталгыч класстарда калыптандыруучу баалоо

Мугалимдер үчүн практикалык колдонмо

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Башталгыч класстарда калыптандыруучу баалоо

Мугалимдер үчүн практикалык колдонмо

БИШКЕК 2012

УДК 371
ББК 74.204
Ф 79

2011-жылдын 24-июнунда Кыргыз билим берүү академиясынын окумуштуулар кеңешинин чечими менен бекитилип, басып чыгарууга сунушталды (№6 протокол).

Колдонмону түзүүчүлөр:

Дудкина О. И., Буркитова А. А., Шакиров Р. Х.

Рецензенттер:

Мамбетова З., Кыргыз билим берүү академиясынын педагогиканын теориясы жана тарыхы лабораториясынын башчысы, п.и.к.

Иттаров С., Кыргыз билим берүү академиясынын окуучулардын билим берүүдөгү жетишкендиктерин баалоо бөлүмүнүн башчысы.

Ф 79 **Башталгыч мектепте жүргүзүлүүчү калыптандыруучу баалоо.** Мугалимдер үчүн усулдук колдонмо / Түз. О. И. Дудкина, А. А. Буркитова, Р. Х. Шакиров. – Б.: «Билим», 2012. – 96 б.

ISBN 978–9967–452–01–5

Бул колдонмо USAID «Сапаттуу билим» долбоорунун алкагында Кыргыз Республикасында даярдалды.

Практикалык колдонмо мугалимдерге жана башталгыч мектептердин администраторлоруна, чеберчиликти жогорулатуу борборлорунун, билим берүү бөлүмдөрүнүн адистерине, колледждердин, кесиптик окуу жайлардын жана жогорку окуу жайларынын педагогика факультеттеринин окутуучуларына, студенттерине арналган. Колдонмодо башталгыч мектептеги математика жана мекен таануу сабактарында калыптандыруучу баалоонун техникаларын колдонуунун үлгүлөрү, калыптандыруучу баалоонун компоненттери, максат коюунун ыкмалары, ийгиликке жетүүнүн алгоритмдери, баалоонун критерийлери, кайтарым байланыштын формалары, оң мотивацияны калыптандыруу берилген. Бул эмгектин материалдары мугалимдер колдонуучу окуучулардын окуудагы ийгиликтерин баалоо куралдарынын диапазонун кеңейтүүгө мүмкүнчүлүк берет.

USAID «Сапаттуу билим» долбоору бул колдонмону иштеп чыгуу жана апробациялоо процессине катышкан долбоордун бардык адистерине волонтерлоруна, мектеп мугалимдерине ыраазычылык билдирет.

Бул документ Америка элинин АКШнын Эл аралык өнүгүү агенттиги (USAID) аркылуу көрсөткөн көмөгү менен даярдалды. USAIDдин же АКШ өкмөтүнүн көз карашын милдеттүү түрдө чагылдырбаган бул жарыянын мазмуну үчүн Creative Associates International, Inc. жооп берет.

Ф 4306000000-12

УДК 371
ББК 74.204

ISBN 978–9967–452–01–5

© USAID, 2012

МАЗМУНУ

Киришүү	4
1. Максат коюу	5
2. Ийгиликке жетүүнүн алгоритми	18
3. Натыйжалуу кайтарым байланыш	25
3.1. Жазуу түрүндөгү кайтарым байланыш	27
3.2. Оозеки кайтарым байланыш	33
3.3. Окутуу процессин жакшыртуу максатында кайтарым байланыштын натыйжасы боюнча мугалимдин ишмердигине оңдоп-түзөөлөрдү киргизүү	35
4. Баалоо критерийлери	39
5. Бири-бирин баалоо жана өзүн-өзү баалоо	43
5.1. Бири-бирин баалоо	43
5.2. Өзүн-өзү баалоо	47
6. Башталгыч мектептин окуучуларынын окуу ишмердигин мотивациялоо	50
7. Калыптандыруучу баалоонун айрым техникалары	64
7.1. Башталгыч класстардын сабактарында кээ бир техникаларды колдонуунун сүрөттөлүшү	64
7.2. Калыптандыруучу баалоонун натыйжаларын жыйноо жана каттоо	68
7.3. Талдоо	69
Корутунду	71
Глоссарий	72
Адабият	81
Тиркемелер	82

КИРИШҮҮ

Педагогикалык иш-аракеттердин негизги принциби – окуучулардын өнүгүүсүнө көмөктөшүү болуп саналат. Окутуу жана баланын өнүгүүсү дайыма өзгөрүү процессине дуушар болуп турат. Башталгыч мектептеги окуучунун окуудагы өз алдынчалуулукка, демилгелүүлүккө жана жоопкерчиликтүүлүккө жетүүсү үчүн баланын көзөмөл-баалоо боюнча өз алдынчалуулугу, башкача айтканда, өзүнүн жана классташтарынын ишмердигин өз алдынча көзөмөлдөө жана баалоо билгичтиги, окуу учурунда пайда болуучу кыйынчылыктардын себептерин аныктап, аларды жоюусу өзгөчө мааниге ээ. Бул билгичтиктерди күнүмдүк практикада калыптандыруучу баалоону ырааттуу түрдө колдонуу аркылуу гана калыптандырса болот.

Калыптандыруучу баалоонун компоненттери

1. Мугалимдин окуучулар менен натыйжалуу кайтарым байланышты түзүүсү.
2. Окуучулардын өздөрүнүн окуу процессине жигердүү катышуусу.
3. Окуу-үйрөнүү процессин баалоонун натыйжаларын эске алуу менен оңдоп- түзөө.
4. Баалоонун окуучулардын мотивациясына жана өздөрүн сыйлоосуна терең таасир этерин, ал эми бул болсо, өз кезегинде окууга зор таасирин берерин аңдап түшүнүү.
5. Окуучулардын өз билимдерин өз алдынча баалай алуусу.

«Черный ящик: что там внутри? Оценка знаний учащихся как способ повышения эффективности учебно-воспитательного процесса» П. Блэк и Д. Уильям

Класста ар түрдүү ишмердиктердин жүрүшүндө жүргүзүлүүчү калыптандыруучу баалоо балдардын билгичтиктеринин жана алардын ийгиликтеринин репрезентативдүү¹ көрүнүшүн так жана объективдүү чагылдырат. Калыптандыруучу баалоо окуучунун окуудагы жетишкендиктерин сапаттуу баалоого мүмкүнчүлүк берет. Мындай баалоо туруктуу жана ырааттуу жүргүзүлөт, окутуунун чыныгы жана маанилүү тажрыйбасын чагылдырат; ал байкоо жүргүзүү, конкреттүү кырдаалдарды сүрөттөө, күндөлүктөрдү, окуучунун иштеринин үлгүлөрүн талдоо, маскешүү, портфолио, тапшырма берүү жана башка жолдор аркылуу жүргүзүлөт. Калыптандыруучу баалоо окуучулар үчүн абдан маанилүү, анткени окуучу өзү алдына окуу милдетин коюп, ага жетишүүнүн жолдорун таап, жеке иш-аракеттерин жана жетишкендиктерин баалаганды үйрөнүшү керек. Калыптандыруучу баалоо мугалим менен окуучулардын ортосундагы натыйжалуу кайтарым байланышты камсыздайт. Ал аркылуу мугалим ар бир окуучунун окуу материалын өздөштүрүү даражасы жөнүндө объективдүү маалымат ала алат, өз убагында окуучулардын билимдериндеги кемчиликтерди жана жетишпегендиктерди аныктай алат. Баалоонун бул түрү балдардын өнүгүүсүнүн курактык өзгөчөлүктөрүн да эске алууга мүмкүнчүлүк берет.

Башталгыч класстарда жүргүзүлүүчү калыптандыруучу баалоо ар бир окуучу менен иш алып барууга, окуучулардын жетишкендиктерин белгилөөгө жана көндүмдөрдүн, билгичтиктердин калыптануу деңгээлин аныктоого, ошондой эле окуучулардын билим алуудагы ийгиликтерин ырааттуу түрдө өлчөөгө багытталган, ал эми мындай иш өз кезегинде ар бир баланын жетишкендиктерин объективдүү баалоого мүмкүнчүлүк берет, окуучунун кызыгууларын жана жөндөмдөрүн эске алуу менен, баланын өсүшүнө көмөктөшөт.

Мугалим принципалдуу түрдө баалоонун процедурасын жана андагы өз позициясын өзгөртөт: баалоону биргеликтүү иш-аракеттенүү түрүндө уюштурат, акырындык менен окуучунун иш-аракеттерин баалоо демилгесин окуучунун өзүнө тапшырып берет.

¹ Репрезентативдүү көрүнүш – эң чоң ишенимдүү шарттар түзүлгөн жагдайда фактыларды чогултуу.

1. МАКСАТ КОЮУ

«Ким көздөгөн максатты көрө албаса, башка жакка жетип алгандан кийин абдан таң калат».

Марк Твен

Максат – бул мугалим аркылуу алдын ала пландаштырылган натыйжа, **ага мугалим гана жетпес-тен, сабактын, бөлүктү же бөлүмдү өздөштүрүүнүн аягында окуучулар да жетиши керек.** Сабактын максатында окуучулар жетүүгө умтула турган негизги натыйжа аныкталат.

Жакшы ойлонуштурулган жана так коюлган максаттар бир нече себептер боюнча зарыл:

1. Максат – бул окуу материалынын мазмунун иштеп чыгуу (аныктоо) дегенди билдирет, колдонула турган булактар жана окутуунун методдору үчүн негиз болуп саналат, аларды тандоо тигил же бул сабакты өткөрүүнүн натыйжасында жетилүүчү жыйынтыктарга көз каранды болот.
2. Так коюлган максаттар окуучулардын талап кылынган нерселерге үйрөнгөнүн аныктоого жардам бере алат, сабактын так, конкреттүү максаттарынын жоктугу көп учурда окуучуларга аткарылгандыгын аныктоо кыйын болгон тапшырмалардын берилишине алып келет.
3. Максат окуучуга сунушталган материалдын маанилүү жактарына көңүл бурууга жардам берип, окуу процессинде бул максаттарга жетүү үчүн маани берип аракеттенүүгө багыт берет.
4. Максатты билбөө активдүү, маани берип жана натыйжалуу окууга тоскоол болот, демек, окуп-үйрөнүүгө болгон кызыгууну «өчүрөт».

Төмөндө адаттагы окутууда жана инсанга багытталган шартта баалоодогу максат коюу процессин карап көрөлү. Салтка айланган окутууда сабактын максаттарын мугалим адатта өзү үчүн план-конспекттеринде коёт, ал эми сабакта болсо, тема гана айтылат.

1-мисал

Предмет: Мекен таануу. *Класс:* 2

Тема: Өсүмдүктөр

Билим берүүчүлүк максат: Өсүмдүктөр жөнүндө түшүнүктү калыптандыруу.

Өнүктүрүүчүлүк максат: Тексттер менен иштей алуу.

Тарбия берүүчүлүк максат: Жаратылышка жана өсүмдүктөргө аяр мамиле жасоого үйрөтүү.

2-мисал

Предмет: Математика. *Класс:* 4

Тема: Теңдемелер

Билим берүүчүлүк максат: Теңдемелер жөнүндө түшүнүк берүү.

Өнүктүрүүчүлүк максат: Эсептөө амалдарын туура аткарууга үйрөтүү.

Инсанга багытталган парадигмасына ылайык, сабактын максатын коюуда мугалим аны окуучунун позициясынан коюшу керек, анткени максатта күтүлүүчү натыйжа камтылган.

1-мисал

Предмет: Мекен таануу. *Класс:* 2

Тема: Өсүмдүктөр

Билим берүүчүлүк максат: Окуучулар сабактын аягында өсүмдүктөргө эмнелер кире тургандыгын билишет, өсүмдүктөрдүн түрлөрүн ажырата алышат.

Өнүктүрүүчүлүк максат: Окуучулар өз жоопторун негиздей алышат, аргументтерди келтире алышат.

Тарбия берүүчүлүк максат: Жаратылышка жана өсүмдүктөргө аяр мамиле жасоонун үлгүлөрүнө мисалдарды келтире алышат.

2-мисал

Предмет: Математика. *Класс:* 4

Тема: Теңдемелер

Билим берүүчүлүк максат: Окуучулар сабактын аягында теңдеме, теңдеменин тамыры эмне экенин биле алышат жана жөнөкөй теңдемелерди чыгара алышат.

Өнүктүрүүчүлүк максат: Окуучулар эсептөө амалдарын аткаруу көндүмдөрүн бышыктай алышат.

Тарбия берүүчүлүк максат: Окуучулар топто иштей алышат жана классташтарынын пикирлерин уга алышат.

Тигил же бул тема боюнча сабактын мазмунуна тиешелүү максат окуучунун ишмердиги аркылуу туюнтулган.

Ар түрдүү деңгээлдердеги окутуунун конкреттүү таанып-билүү максаттарын коюуда эң натыйжалуу каражат катары Б. Блумдун¹ таксономиясы кызмат кылат.

Таанып-билүү максаттары билимдерди топтоо жана акыл көндүмдөрүн өнүктүрүү менен байланышкан бардык нерселерди камтыйт. Б.Блумдун таксономиясы төмөнкү ой жүгүртүү көндүмдөрүнүн иерархиясын² билдирет: билим, түшүнүү, колдонуу, талдоо, баалоо, чыгармачылык³.

1. **Билим** деңгээли төмөнкү, баштапкы деңгээл. Бул деңгээлге таандык бардык максаттар өздөштүргөн материалды механикалык түрдө кайрадан айтып берүү терминдери менен калыптанат. Мисалы, «Жаздын белгилерин билет», «1ден 20га чейинки сандардын аталыштарын, ыраатын жана белгиленүүсүн эстеп калат».
2. Ал эми **түшүнүү** деңгээлин көрсөтүш үчүн окуучулар өздөштүргөн материалды өз сөзү менен айтып берүүлөрү керек. Маалыматты өз сөзү менен айтып берүү жөндөмү окуучулардын материалды өздөштүргөнүн айгинелеп турат. Мисалы, «Үй жаныбарлары жөнүндө айтып бере алат», «Так сандарды аныктап бере алат».
3. **Колдонуу** деңгээлинде максаттар алынган билимдерди стандарттуу жана стандарттуу эмес тапшырмаларды аткарууда колдонуу дегенди көздөйт. Мисалы, «Эсептөөнүн жөнөкөй методдорун колдоно алат».

¹ Б.Блумдун таксономиясы – иерархиялык структурага ээ татаал уюшулган чындык тармактарынын классификациясы жана ырааттуулугу.

² Иерархия – бул төмөндөн жогору же жогорудан төмөн жайгашуу. С.И Ожеговдун түшүндүрмөлүү сөздүгү.

³ Чыгармачылык — жаңы сапаттагы материалдык жана рухий баалуулуктар жарала турган ишмердик процесси же субъективдүү жаңы жаратуунун жыйынтыгы. wikipedia.org

4. **Талдоо** деңгээлинде окуучулар өздөштүргөн материалды бөлөк түзүмдөргө ажырата алышат, алардын өз ара байланыштарын аныктай алышат. Мисалы, «Окуучулар сандын көбөйтүндүсүн көбөйтүүчүлөргө ажырата алышат», «Жапайы жаныбарлардын биринин сырткы келбетин сүрөттөп бере алышат».
5. **Баалоо** деңгээлинде окуучулар алынган маалыматка карата өз мамилесин көрсөтө алышат, өздөштүргөн жана жаңы материал жөнүндө мазмундуу баалоо пикирлерин жарата алышат. Мындай ишмердик талдоого, адекваттуу далилдерге жана так критерийлерге негизделет. Мисалы, «Тандалган чыгарылыштын методунун натыйжалуулугун аргументтүү түшүндүрө алат».
6. **Чыгармачылык** деңгээлинде окуучулар өз чыгармачылык жөндөмдөрүн колдонуп, изилденген материалды жаңы формада бере алышат. Мисалы, «Эсептөөнүн жөнөкөй методдорун колдонууга өз алдынча маселе түзө алышат».

Төмөндө Б.Блумдун таксономиясынын негизинде ой жүгүртүү көндүмдөрүнүн иерархиясын эске алуу менен сабактын максатын окуучунун позициясынан коюуга үлгүлөр берилген таблица көрсөтүлгөн.

Ой жүгүртүү көндүмдөрүнүн ырааты (Б. Блумдун таксономиясы)

Деңгээл	Окуучу эмне кылат	Окуучулардын ишмердигин аныктаган этиштер	Окуучунун позициясынан коюлган сабактын максаттарына үлгүлөр
Билим (Айтып берет, көрсөтүп берет, багыттайт).	Кабыл алат, эсине тутат, таанып-билет.	Санап берүү, эске туу, атап берүү.	Предмет: Математика Тема: Сантиметр, миллиметр. Максаты: Окуучулар сабактын аягында узундукту өлчөөнүн жаңы аталыштарын санап бере алышат (сантиметр, миллиметр). Предмет: Мекен таануу Тема: Суу. Максаты: Сабактын аягында окуучулар суунун касиеттерин санап бере алышат.
Түшүнүү (Салыштырат, каршы коё алат, көрсөтө алат).	Түшүндүрө алат, өзгөртө алат, көрсөтө алат.	Талкуулоо, аныктоо, айтып берүү.	Предмет: Математика Тема: Сантиметр, миллиметр. Максаты: Окуучулар сабактын аягында сантиметр менен миллиметрдин ортосундагы катыштыкты аныктай алышат. Предмет: Мекен таануу Тема: Суу. Максаты: Сабактын аягында окуучулар суунун бир абалдан башка абалга өтүү процесси жөнүндө айтып бере алышат.

Деңгээл	Окуучу эмне кылат	Окуучулардын иш-мердигин аныктаган этиштер	Окуучунун позициясынан коюлган сабактын максаттарына үлгүлөр
Колдонуу (Байкоо жүргүзө алат, жардам бере алат, сындай алат).	Көйгөйлөрдү чече алат, билимдерин көрсөтө алат.	Колдонуу, эсептеп чыгуу, өзгөртүү, тандап алуу, классификациялоо (тектештирүү), аяктоо, көрсөтүү, табуу, изилдөө, эксперимент жүргүзүү, иллюстрациялоо, интерпретациялоо, модификациялоо, таянуу, машыгуу, айкалыштыруу, пландаштыруу, көрсөтүү, эскиз тартуу, чыгаруу, колдонуу.	Предмет: Математика Тема: Сантиметр, миллиметр. Максаты: Окуучулар сабактын аягында сызгычты колдонуу менен берилген узундукту өлчөп, эсептей алышат, өз алдынча өлчөп, сызыктарды чие алышат. Предмет: Мекен таануу Тема: Суу. Максаты: Сабактын аягында окуучулар суунун ар түрдүү агрегаттык абалдарын (катуу, суюктук, газ) изилдей алышат жана изилдөөнүн жыйынтыктарын сүрөттөп бере алышат.
Талдоо (Багыт бере алат, изилдей алат, маалымдай алат).	Ажырата алат, талкуулай алат, ачып бере алат.	Талдоо, топтоштуруу, эсептөө, классификациялоо (тектештирүү), салыштыруу, байланыштыруу, каршы коюу, талкуулоо, ажыратуу, бөлүү, изилдөө, эксперимент жүргүзүү, түшүндүрүү, бөлүп чыгаруу, иретке келтирүү, күнөм саноо, айкалыштыруу, тандоо, ажыратуу, текшерүү.	Предмет: Математика Тема: Сантиметр, миллиметр. Максаты: Окуучулар сабактын аягында узундук ченемдерин салыштыра алышат. Предмет: Мекен таануу Тема: Суу. Максаты: Сабактын аягына чейин окуучулар суунун ар түрдүү (агрегаттык) абалдарын изилдей алышат жана аларды салыштыра алышат.
Баалоо (Тактай алат, божомолдой алат, гармониялаштыра алат).	Дискуссияга катыша алат, баалай алат, тандай алат.	Далилдөө, тандоо, салыштыруу, корутунду чыгаруу, ынандыруу, аргументтерди келтирүү, чыгаруу, негиздөө, түшүндүрүү, өлчөө, алдын ала айтуу, ажырымдоо, сунуштоо, бөлүп чыгаруу, жыйынтыктоо, колдоо, текшерүү, баалоо.	Предмет: Математика Тема: Сантиметр, миллиметр. Максаты: Окуучулар сабактын аягында узундуктун ченемдерин салыштыра алышат жана өз корутундуларын жасай алышат. Предмет: Мекен таануу Тема: Суу. Максаты: Сабактын аягында окуучулар суунун ар түрдүү агрегаттык абалдары жөнүндө корутунду жасай алышат.

Деңгээл	Окуучу эмне кылат	Окуучулардын иш-мердигин аныктаган этиштер	Окуучунун позициясынан коюлган сабактын максаттарына үлгүлөр
Чыгармачылык (Жалпылай алат, баалай алат, ой жүгүртө алат, жарата алат).	Жалпылай алат, формулировкалай алат, пландаштыра алат.	Топтоштуруу, чогултуу, ар түрдүү бөлүктөрдөн бир түзүмдү чогултуу, түзүү, жаратуу, иштеп чыгуу, формулировкалоо, жалпылоо, бириктирүү, ойлоп табуу, модификациялоо, уюштуруу, пландаштыруу, даярдоо, сунуштоо, кайрадан топтоштуруу, кайрадан жазып чыгуу, орнотуу, алмаштыруу.	Предмет: Математика Тема: Сантиметр, миллиметр. Максаты: Окуучулар сабактын аягында узундукту табууга өз маселесин түзө алышат. Предмет: Мекен таануу Тема: Суу. Максаты: Окуучулар сабактын аягында суунун бир тамчысы жөнүндө жомокту ойлоп таап, жаза алышат.

Б.Блумдун таксономиясы окутуунун натыйжаларын пландаштыруу менен тыгыз байланышкан: эгерде сабактын окуу милдетине окуучулардын материалды эстерине тутуп жана аны кайрадан айтып берүү кирсе, анда сабактагы бардык иш-аракеттер (оозеки жана жазуу түрүндөгү сурамжылоо) ушул милдеттин ишке ашырылышына багытталат.

Шарттуу түрдө максаттарды эки деңгээлге бөлсө болот:

- 1) түшүнүү жана эске тутуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган максаттар (төмөнкү деңгээл);
- 2) ар түрдүү ой жүгүртүү көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган максаттар (жогорку деңгээл).

Коюлган максаттардын деңгээлине жараша мугалим тигил же бул көндүмдөрдү өнүктүрүү үчүн тапшырмаларды пландаштырат. Түшүнүү жана эске тутуу үчүн тапшырмалар окутуунун биринчи баскычында колдонулат. Алар азыркы учурдагы практикада кеңири тараган. Жогорку деңгээлдеги ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө арналган тапшырмаларды аткарууда окуучулар талдашат, корутунду чыгарышат, баалашат. Азыркы практикада мындай тапшырмалар сейрек колдонулат, бирок мындай ой жүгүртүү көндүмдөрү окуучу үчүн абдан маанилүү.

Билим алуу процессине окуучуларды тартыш үчүн аларды сабактын аягында кандай маалыматка ээ болуп жана эмнелерди аткара ала тургандыгы жөнүндө маалымдоо зарыл. Ошондуктан сабак өтүүдө мугалимдин биринчи кадамы (саламдашуу жана окуучулардын сабакка даярдыгын текшерүүдөн кийинки) окуучуларга сабактын максатын түшүндүрүү болуп саналат.

Эгерде окуучу сабактын максатын түшүнсө жана айта алса, бул П. Блек жана Д. Уильям **өз окуу процессине окуучулардын активдүү катышуусу** деп атаган калыптандыруучу баалоонун компонентинин иштей башташын билдирет. («Черный ящик: что там внутри?.. » П. Блэк и Д. Уильям).

Максатты коюуну ар кыл ыкмалар менен ишке ашырса болот.

1-мисал

Мугалим класстагы тактага окутуунун максатын жазат: *«Периметр деген түшүнүккө аныктама берүү, формуланы колдонуп, периметрди эсептөөнү үйрөнүү»*, Андан кийин окуучуларга төмөнкүдөй кайрылат:

«Балдар, биз бүгүн геометриялык фигуралардын (тик бурчтуктун, квадраттын ж.б.) периметрин табууну үйрөнөбүз. Андан кийин ал класска: «Биз сабактын аягына чейин эмнелерди биле алат экенбиз? Сабактын аягына чейин эмнелерди аткарганды үйрөнө алат экенбиз? Биз кандай маселелерди чыгара алат экенбиз? Эмнени табууга маселелерди чыгарабыз?» деген суроолорду берет. Бир нече (3-5) окуучунун жоопторун уккандан кийин мугалим сабактын кийинки баскычтарына өтөт.

Фрагментти талдоо!

Урматтуу кесиптеш, кандай деп ойлойсуз, эмне үчүн окуучуларга окутуунун максаттарын түшүндүрүү зарыл?

Себеби:

- ученик чувствовал ответственность за свое обучение;
- окуучу окуп-үйрөнүүсү үчүн жоопкерчиликти өз мойнуна алышы керек;
- окуучу ушул убакка чейин алган билимдери менен алдыда ала турган билимдеринин ортосундагы улантуучулукту камсыздоосу керек;
- окуучуну жаңы билимдерге, көндүмдөргө ээ болууга мотивациялоо зарыл;
- окуучуну билимдердин, билгичтиктердин, көндүмдөрдүн белгилүү көлөмүнө ээ болуусуна багыт берүү керек;
- окуучуну өзүнө карата сын мамиле калыптандыруу маанилүү (окуучу өзүнүн билимдерин өзү баалап жана аларды жакшыртуунун мүмкүнчүлүктөрүн өзү аныктай алышы керек).

2-мисал

Мугалим класстагы тактага үч бурчтукту чиет жана балдарга бул үч бурчтук деп айтат. Андан кийин балдарга төмөнкү суроо менен кайрылат: *«Кандай деп ойлойсуңар, биз бүгүн сабакта эмнелер менен алектенемиз?»*

Окуучулардын жооптору төмөнкүдөй болду:

- *(тактада тартылган үч бурчтуктун сүрөтүн көрсөтүп), биз ушул нерсенин сүрөтүн тарттабыз;*
- *үч бурчтуктун сүрөтүн тарттабыз;*
- *сүрөт тартканды үйрөнөбүз ж.б.*

Мугалим окуучуларга алардын жооптору үчүн алкыш айтты да, дагы кошумчалады: *«Туура, биз бүгүн үч бурчтукту чийгенди жана аны башка геометриялык фигуралар менен салыштырганды үйрөнүшүбүз керек»*. Андан кийин ал окуучуларга кийинки суроо менен кайрылат: *«Биз эмне үчүн үч бурчтукту чийгенди, анын сүрөтүн тартканды үйрөнүшүбүз керек? Бизге мунун кандай пайдасы бар?»* Окуучулар өз ойлорун айтышат. Мугалим окуучулардын жоопторун жалпылайт: *«Бизге үч бурчтуктун сүрөтүн тартууну үйрөнүү анын жактарын жана бурчтарын туура аныктоо үчүн зарыл»*. Андан ары мугалим сабактын кийинки кадамдарына өтөт.

Фрагментти талдоо!

Мисалда мугалим окуучулардын өздөрүнө сабактын темасын аныктоого жана өз алдынча сабактын максаттарын (окуу милдеттерин, б.а. окуучулар эмнелерге үйрөнүшү керек экенин) формулировкалоого мүмкүнчүлүк берип, стимул жаратканын көрүп турабыз.

Башталгыч класстарда математика боюнча окутуунун максаттарын түшүндүрүүнүн өзгөчөлүгү мугалим балдарды сунушталган теманы ырааттуу түрдө өздөштүрүүгө, аларды сабактын күтүлүүчү натыйжасына багыттаганында. Мугалим балдарды алардын жеке өнүгүү процессинде бул иштин маанилүүлүгүнө жана зарылчылыгына маани берүүгө шарттарды түзөт.

3-мисал

Мугалим мекен таануу предмети боюнча төмөнкү максатты айтат: «Окуучулар жаратылышты коргоонун (флораны жана фаунаны) кээ бир жолдорун үйрөнө алышат». Андан кийин окуучуларга төмөнкү суроо менен кайрылат: *«Эмне үчүн бизге жаратылышты коргоо жана сактоо зарыл? Балдар, силер мындай ишмердик менен алектене аласыңарбы?»* Бир нече окуучулардын (3-5) жоопторун уккандан кийин, мугалим жоопторду жалпылаштырат: *«Эгерде биз флораны жана фаунаны коргоонун жолдорун билсек, анда жаратылышты сактап, коргой алабыз жана дүйнөнү мындан да көрктүүрөөк кыла алабыз»*. Андан кийин мугалим сабактын кийинки баскычына өтөт.

Фрагментти талдоо!

Бул мисалда мугалим сабактын максатын билим берүүчүлүк, өнүктүрүүчүлүк жана тарбия берүүчүлүк деп бөлгөн жок. Ал бүтүндөй сабактын окуу милдетин аныктап жана көйгөйлүү суроолорду коюу жолу менен окуучулардын сабактын максатына маани берүүсүнө жана бул максаттын маанисин түшүнүүсүнө түрткү берип жатат.

Башталгыч мектепте максатты коюуда **фольклордун кичи формаларын колдонуу** жакшы натыйжа берет. Мындай жагдай кызыктуу материал балдарга жеткиликтүү формада маалыматтын берилишине көмөктөшкөнү менен байланыштуу. Окуучулар табышмактарды, жаңылмачтарды, жомокторду ж.б. абдан кунт коюп жана кызыгуу менен угушат. Бул кызыктуу дидактикалык материалдын түрүн жакшы колдонгон, жомокторду, жаңылмачтарды көркөм жана эмоционалдуу окутанды билген мугалим ийгиликке тезирээк жетет. Математика сабагында фольклордун кичи формаларын колдонуу менен сабактын максаттары коюлган үлгүлөрдү келтирели.

4-мисал.

«5» деген сан жана цифра менен таанышаардын алдында мугалим төмөнкү табышмакты окуйт:

Сыймыктанткан, кубанткан,
Дептердин көркүн төп ачкан,
Ар жумуштун алдында,
Бадырайып коюлган,
Албетте, ал ... деген сан. (**Беш**)

Табышмактын жандырмагы табылгандан кийин, мугалим сабактын максаттарын формулировкалайт: *«Балдар, биз бүгүн «5» деген сан жана цифра менен таанышабыз. Силер «5» деген санды жазганды жана «5» деген сан менен цифраны ажыратканды үйрөнө аласыңар».*

Андан кийин табышмак менен иштөө уланат. Баланы далилге түртүш үчүн, ал табышмакты кандай жол менен тапканын аныкташ керек: *«Сен кантип табышмакта сөз «5» деген цифра жөнүндө болуп жатканын билдиң? Эмне үчүн ушундай деп чечтиң?»* Мугалим окуучулардын берилген суроолорго бир нече жоопторун уккандан кийин, кайрадан окуучуларга суроо менен кайрылат: *«Силер «5» деген цифра жана санга байланыштуу эмнелерди билип жана аткара алышыңар керек?»* Мугалим дагы бир нече окуучулардын жоопторун угат да, андан кийин сабактын башка баскычына өтөт.

Фрагментти талдоо!

Табышмак мугалимге окуучулардын көңүлүн өздөштүрүлүүчү материалга бурдурууга, аларды мотивациялоого, логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө жана сабактын максатына жакшыраак маани берүүгө жардам берет. Кээ бир табышмактар математикалык түшүнүктөр (цифра, сан, катыштык, чоңдук ж.б.) менен таанышууда баштапкы материал катары кызмат кылат.

5-мисал.

Мугалим балдарга: *«Балдар, мен азыр ыр окуп берем, ал эми силер болсо, биз бүгүн кайсы геометриялык фигура менен тааныша турганыбызды табышыңар керек»* – деп кайрылат. Мугалим төмөнкү ырды окуп берет:

Винни деген мамалак,
Басып жүрүп майпандап,
Төрт чокулуу нерсени,
Чийди акырын абайлап,
Төрт жагы бар нерсени,
Дагы чийди кайсандап,
... чийиптир (төрт бурчтукту)
Чынында эле байкасаң.

Окуучулар төрт бурчтук деп жооп беришет. Мугалим ырдын мазмунуна кайрадан кайрылып: *«Ырдагы кайсы сөздөр бизге төрт бурчтукту чийүүгө жардам берет? Сабакта силер төрт бурчтук жөнүндө эмнелерди билесиңер?»* – деген суроолорду берет. 3-5 окуучунун жоопторун уккандан кийин, мугалим аларды жалпылайт жана кошумчалайт: *«Биз бүгүн сабакта төрт бурчтук менен таанышабыз. Анда канча бөлүк бар экенин билесиңер, аны чийгенди, башка фигуралардан айырмалаганды үйрөнөсүңөр, ушул сыяктуу фигураларды айланаңардан (курчап турган айлана-чөйрөдөн) табууга көнүгөсүңөр».*

Фрагментти талдоо!

Уйкаш саптар геометриялык фигуралар менен таанышууда окуучуларга берилген терминдердин аталыштарын жана маанилерин эске тутуп калууга жардам берет. Аларды сабактын башында колдонуп, мугалим балдарды сабактын темасына багыттайт жана аларга сабактын максатын аныктоого жардам берет. Ыр саптарынын мазмуну менен иштеп жатып, мугалим акырындык менен балдарды жаңы темага киргизет жана бул фигуранын формасын башка геометриялык фигуралардан айырмалап, өздөштүрүүгө жардам берет.

6-мисал. Математика. Класс: 4.

Тема: Жаа

Сабактын билим берүүчүлүк максаты:

1. Окуучулар: жаа, кесинди, түз сызык деген геометриялык терминдердин аталыштарын билишет; жааны, кесиндини жана түз сызыкты айырмалай алышат.
2. Берилген узундукта түз сызыкты, кесиндини чие алышат, сызгычтын жардамы менен түз сызыкты, кесиндини өлчөй алышат.

Сабактын тарбия берүүчүлүк максаты:

1. Окуучу түз сызыкты чийиш үчүн сызгычты колдонуп жатканда, кошунасына тоскоол болбой, тыкан иштей алат.
2. Окуучулар топто активдүү иштеп жатканда классташтарынын жоопторун уга алышат. Мугалим сабакты: *«Балдар, силер жомокту жаакы көрөсүңөрбү? – деген суроо менен баштайт. Андан кийин: «Балдар, мен силерге жөнөкөй эмес, математикалык жомокту айтып берем. Аны силер кунт коюп уксаңар, биздин бүгүнкү сабагыбыздын темасын жана биз эмнелерге үйрөнүшүбүз керек экенин дароо аныктай аласыңар»* – деп кошумчалайт.

Андан ары мугалим дидактикалык жомокту айтып берет: *«Илгери-илгери эки түз сызык жашап-тыр. Алар чексиздикке ким биринчи чуркап жетет деп абдан чырдашып, талаашты. Анан чуркап жөнөштү. Чуркап бара жатышат, чуркап бара жатышат, бирок такыр жетпей коюшту. Кокустан алар жолугушуп, кайчылашып, анан ар кайсы жактарга чуркап кетишти. Алар кайчылашкан чекиттен ар кайсы жактарга учкун-жаалар чуркап кетти».*

Жомок окулгандан кийин мугалим балдарга: *«Жомоктун негизги каармандары ким? Силер жомоктон эмнелерди билдиңер? Бул жомок эмне жөнүндө? Биз сабакта эмнелер жөнүндө сүйлөшөбүз?»* деген суроолорду берет. Андан кийин мугалим сабактын максатын тактайт: *«Биз сабактын аягына чейин жаа, кесинди, түз сызык деген эмне экенин билебиз жана аларды чие алабыз, ошондой эле берилген узундук боюнча кесиндилерди өлчөй алабыз».*

Фрагментти талдоо!

Башталгыч мектептеги сабактарда жомоктор колдонулса, мындай сабактарда дайыма жакшы маанай жаралат. Жомок – бул ийгиликтүү иштөөнүн шарты. Жомокто фантазия, чыгармачылык камтылган, ал эми эң негизгиси, ал балдарды логикалык ой жүгүртүүгө үйрөтөт. Анча чоң эмес дидактикалык жомоктун мазмуну окуучуга сабактын темасына көңүл бурууга жана анын максаттарын тагыраак айтканда, сабактагы окуп-үйрөнүү процессинде эмнелерге умтулуу керек экенин формулировкалоого жардам берет.

Жогоруда айтылган сабактын максаттарын коюунун бардык формалары аларды окуучуларга мугалим кандай жолдор аркылуу маалымдаса боло турганын көрсөттү, ал эми төмөндө башталгыч мектепте мугалим сабактын максаттарын коюуда таяна турган негизги критерийлер берилген.

1. Максаттарды окуучуларга түшүнүктүү болгон так жана кыска сөз айкаштары менен формулировкалоо керек.

Мисал.

Предмет: Математика. *Класс:* 4

Тема: Миндиктер менен аткарылуучу арифметикалык амалдар (кемитүү).

Сабактын максаты: Окуучулар миндиктер менен кемитүү амалын аткара алышат.

1. Бир конкреттүү максат коюш керек, окуучуларды сабакта бир нече максаттар менен тааныштырып, алардын көңүлүн алагды кылбоо маанилүү, анткени мындай жагдай аларды негизги натыйжага жетүүдөн алаксытып кетиши мүмкүн.

Мисал.

Предмет: Мекен таануу. *Класс:* 2

Тема: Жер жана күн

Сабактын максаты: Окуучулар күн менен түндүн алмашуусунун себептерин билишет жана күн системасынын макетин (глобусту) колдонуп, бул көрүнүштү түшүндүрүп бере алышат.

2. Максатты коюуда көрсөткүчтөрдү аныктоо зарыл, анткени алар мугалимге жана окуучуларга максаттын ишке ашкандыгын текшерүүгө жардам бере алышат.

1-мисал.

Предмет: Мекен таануу. *Класс:* 2

Тема: Менин туулган жерим

Сабактын максаты: Окуучулар өз туулган жердин (жашап жаткан жеринин) жаратылышынын өзгөчөлүктөрү жөнүндө айтып бере алышат.

Көрсөткүчтөр: Окуучулар сабактын аягында:

- туулган жер деген эмне экенин билишет (шаар, айыл, дубан);
- өз туулган жериндеги токойлорду, жайлоолорду ж.б. атап бере алат;
- өз туулган жериндеги өсүмдүктөрдү, бак-дарактарды атап бере алышат;
- өз туулган жери жөнүндө 5-6 сүйлөмдөн турган аңгеме түзө алышат.

2-мисал.

Предмет: Математика. *Класс:* 3

Тема: Тик бурчтуктун аянты.

Сабактын максаты: Окуучулар тик бурчтуктун аянтын эсептеп чыгарууда $S=ab$ формуласын колдоно алышат.

Көрсөткүчтөр:

Окуучулар сабактын аягында:

- тик бурчтуктун аянтын эсептеп чыгаруу формуласындагы a , b , S нын маанилерин билишет;
- тик бурчтуктун аянтын эсептеп чыгаруунун формуласын билишет;
- a жана b белгилүү болгон учурда аянты эсептеп чыгарууга маселелерди чыгара алышат;
- тик бурчтуктун аянтын эсептеп чыгууга маселелерди түзө алышат.

4. Окуучуларга натыйжаларга канткенде жете тургандыгын алар билиши керек экенин гана түшүндүрбөстөн, ошондой эле алынган билимдерди кантип колдонуу керек экенин да түшүндүрүү зарыл.

Мисал.

Предмет: Математика. *Класс:* 1

Тема: Кошуу

Мугалим тактага «Кошуу» деген сабактын темасын жазат. Андан кийин окуучулардан кошуу амалын күнүмдүк жашоодо кайда жана кандай кырдаалда колдонуу зарыл деп сурайт. Суроого жооп бериш үчүн ойлонууга убакыт (20 секунда) берет, андан кийин окуучулардын жоопторун угат. Мугалим окуучулардын ойлорун жалпылайт жана кошуу амалы менен биз күнүгө жолутабыз, бүгүнкү сабакта кошуу амалын кантип туура аткарыш керек экенин өздөштүрөбүз деп айтат. Андан кийин мугалим «Сандарды кошуу амалын туура аткарганды билүү» деп сабактын максатын айтат.

Негизги максатка жетүү үчүн төмөнкүлөрдү аткаруу зарыл деп мугалим түшүндүрөт:

1. Сандарды кошууну билүү.
2. Кошууга жөнөкөй туюнтмаларды түзүүнү билүү ($2+3=$; $4+7=$; ж. у.с.).

Андан кийин мугалим окуучуларга алар бүгүнкү сабакта эмнелерди билип жана эмнелерге үйрөнө ала тургандыгы жөнүндө суроо берет. Окуучулар сабактын аягында алардан эмнелер күтүлүп жатканын санап беришет. Алар «Мен сабактын аягында ... билем, мен сабактын аягында ... үйрөнө алам, мен сабактын аягында ... аткара алам» деп жооп беришет.

5. Окуучулардан айтылган тема боюнча сабактын максатын коюуну сурануу.

Мисал.

Предмет: Мекен таануу. *Класс:* 2

Тема: Санжыра.

Мугалим сабактын башында: «Биз бүгүн санжыра жөнүндө сүйлөшөбүз»- деп айтат. Андан кийин, мугалим: «*Силер санжыра жөнүндө эмнелерди билгиңер келет?*»- деген суроо берет. «*Адегенде бул суроонун үстүндө ар бириңер өз алдынча 1 мүнөттүн ичинде ойлонгула, андан кийин жуптарда 2 мүнөттүн ичинде талкуу жүргүзгүлө*»- деген тапшырма берет. Жуптарда талкуу бүткөндөн кийин окуучулар өз максаттарын айта башташат (-Биз санжыра, үй-бүлө деген эмне экенин, кимдер үй-бүлөнүн мүчөлөрү боло ала турганын билгибиз келет, өзүбүздүн санжыра дарагыбызды тартканды үйрөнгүбүз келет ж.у.с.). Мугалим балдардын бардык ойлорун жалпылап, аларды тактага жазып коёт:

«Мен сабакта:

- *санжыра деген эмне экенин билем;*
- *өз үй-бүлөм жөнүндө айтып бере алам;*
- *өз үй-бүлөмдүн санжыра дарагын тарта алам.*

Андан кийин мугалим окуучулардын бардык суроолоруна сабакта жооп берүүгө аракеттенебиз деп айтат.

Сабактын аягында мугалим тактада жазылган сабактын максаттарына кайрылат жана окуучулардан кайсы суроолорго жооптор алынды, эмнелерди үйрөнө алдыңар деп сурайт. Окуучулар кээ бир суроолорго жооп берип, кайсы суроолорго жооп алынганын, кайсы натыйжаларга жеткени тууралуу ой-пикирлерин айта алышат. Ал эми жооп алынбай калган суроолорду мугалим же үй тапшырмасы катары берип, же кийинки сабактарда аларга жооп беребиз деп айтса болот.

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Ушул сыяктуу фразалар:

- *Биз бүгүнкү сабакта флора жана фаунаны коргоонун жолдорун өтөбүз, окуу китебинин 53-бетин ачыкыла жана окугула;*
- *Китебиңерди ачыкыла жана биздин сабактын темасын окугула;*
- *Деттериңерди ачыкыла жана биздин сабактын темасын жазгыла (бул учурда мугалим класстагы тактада жазылган сабактын темасын көрсөтөт).*

окуп-үйрөнүүнүн максатын түшүндүрүүнүн таасирин азайтат. Мугалимдин мындай мамилеси окуучуларды мотивациялабайт, аларга стимул бербейт, сабактын аягына чейин алар эмнелерге жетүүсү керек экенин түшүнүүгө мүмкүнчүлүк жаратпайт, тескерисинче, жаңы материалды өздөштүрүү, жаңы билимдерди алуу, көндүмдөрдү, билгичтиктерди калыптандыруу процессин начарлатат.

КОРУТУНДУ

Максатты коюуда жана аны түшүндүрүүдө мугалим төмөнкүлөрдү эске алышы керек.

1. Сабактын максаттары күтүлүүчү натыйжаларга (окуучунун позициясынан) карата формулировкаланышы керек.

Максатты жазууда мугалим төмөнкүлөргө көңүл бурушу керек:

- ой жүгүртүү көндүмдөрүнүн ар кандай деңгээлдерин пландаштыруу (билим гана деңгээлин албай);
- бир конкреттүү максатты коюу, анткени окуучулар бир сабакта көп максаттар менен таанышпашы керек;
- максаттын ишке ашканын текшерүүгө жардам бере турган көрсөткүчтөрдү аныктоо.

Сабактын максатынын тууралыгы жана негиздүүлүгү төмөнкүлөрдү эске алуу менен түзүлүшү керек:

- программалык талаптар;
- бул тема боюнча сабактын сабактар системасындагы орду;
- окуучулардын билимдеринин жана билгичтиктеринин жетиштүү деңгээли;
- материалдын мазмуну;
- класстын даярдыгы.

2. Сабактын максаттары мугалим аркылуу сабактын башында айтылышы керек.

Мугалим төмөнкүлөрдү аткарышы керек:

- окуп-үйрөнүү максатын кыска, так жана окуучуларга жеткиликтүү тилде түшүндүрүшү керек;
- окуп-үйрөнүү максатын кызыктуу жана ишенимдүү түшүндүрүшү керек;
- мугалим окуучуларга натыйжаларга кантип жетиш керек экенин, ошондой эле бул тема, бөлүм, бөлүк боюнча алынган билимдерди кантип колдонуш керек экенин билүүлөрү зарыл экенин түшүндүрүшү керек.

2. Сабактын максаттары мугалим аркылуу сабактын башында айтылышы керек.

3. Окуучулардын сабактын максатын түшүнгөнүн кайрадан текшерүү. Окуп-үйрөнүү максатын бардык окуучулар түшүнүшү керек, мындай жагдайдын орун алышына умтулуу маанилүү. Айтылган максатты талкуулоого бардык окуучуларды тартуу зарыл.

4. Окуучуларга өздөрүнө максат коюуга, тема боюнча эмнелерди билгилери керек экенин аныктоого мүмкүнчүлүк берүү зарыл.
5. Сабакты жыйынтыктоодо мугалим сабактын максаттарына кайрылып, окуучулар менен биргеликте максатка жетүүнүн деңгээлин аныкташы керек.

ӨЗҮҢДҮ ТЕКШЕР!

Урматтуу кесиптеш!

? Сунушталган суроолор сизге дагы бир жолу материалга кайрылууга, негизги идеяларга өзгөчө көңүл бурууга мүмкүнчүлүк берет. Берилген суроолорго жооп бериңиз. Өзүңүздүн жообуңуздун вариантын кесиптештериңиз менен талкуулаңыз.

1. Мугалим сабактын башында кайсы максатты көздөп, сабактын максаттарын формулировкалайт?
2. Мугалим эмне үчүн окуп-үйрөнүү максаттарын окуучуларга түшүндүрөт?
3. Окуп-үйрөнүү максаттарын формулировкалоодо эмнелерди эске алуу зарыл?
4. Мугалим менен окуучунун билим берүүчүлүк максаты ишке ашыш үчүн кайсы талаптар коюлушу керек?
5. Максаттарды формулировкалоодо мугалим кайсы фразаларды колдонбошу керек?
6. Окуп-үйрөнүү максаттары Б.Блумдун таксономиясы менен кантип айкалышат?
7. Б. Блумдун таксономиясына ылайык максаттын деңгээлин аныктагыла.

Окуучунун позициясынан коюлган максат	Б.Блумдун таксономиясына ылайык деңгээл
1. Окуучулар үй жаныбарлары менен жапайы жаныбарларды салыштыра алышат жана аргументтерди келтире алышат.	Талдоо (уланткыла)
2. Жүргүзүлгөн «Суунун абалы» деген экспериментти түшүндүрүп бере алышат.	
3. Окуучулар өлчөөнүн бардык бирдиктерин атап бере алышат.	
4. «Жыл мезгилдери» деген тема боюнча берилген сөздөр менен сүйлөм түзө алышат.	
5. Окуучулар теңдемелерди чыгаруунун тигил же бул жолун негиздеп бере алышат.	

2. ИЙГИЛИККЕ ЖЕТҮҮНҮН АЛГОРИТМИ

Окуу тапшырмасын аткаруунуналдында ийгиликке жетүүнүн алгоритмин (кадамдарын) билүү мыкты натыйжаларга жетишүүгө көмөктөшөт.

Окуучулардын ийгилигин же ийгиликтүүлүгүн пландаштыра билүү абдан маанилүү. Бул үчүн мугалим сабактарды пландаштырууда сабакты өткөрүүнүн кадамдарын иштеп чыгуусу зарыл. Мындан тышкары, мугалим сабактын кээ бир кадамдарын басып өткөндөн кийин калыптандыруучу баалоонун техникаларын колдонууну пландаштырышы керек. Мындай иш предметтик материалды өздөштүрүүнүн эң баштапкы баскычтарында көйгөйлөрдү аныктап, окуучуларга аларды чечүү үчүн жардам берүү максатында аткарылат. Башталгыч мектепте сабактарды кадамдар боюнча пландаштыруу маанилүү экенин баса белгилеп кетиш керек, ал эми тема көлөмдүү болуп жана окуучулардын өзгөчө көңүл бөлүүсүн талап кылган учурларда мындай иш-аракет өзгөчө зарыл.

Алгоритм – бул акыркы натыйжага же максатка жеткирүүчү иш-аракеттердин ырааттуулугунун сүрөттөлүшү.

www.wikipedia.org

Төмөндө ийгиликке жетүүнүн алгоритмин мугалим кантип пландаштырганы көрсөтүлгөн мисалдар берилген. Мындай ыкма окуучуларга төмөнкүлөргө жетишүүгө мүмкүнчүлүк берет:

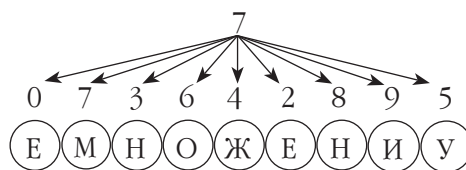
- ишти кадам боюнча аткаруу;
- ишти өз алдынча баалоо;
- баштапкы баскычтарда көйгөйлөрдү аныктоо;
- көйгөйлөрдү чечүү үчүн жасалуучу кадамдарды пландаштыруу (өз алдынча же мугалим менен биргеликте).

1-мисал. *Предмет:* Математика.

Тема: Эки орундуу санды бир орундуу санга көбөйтүү.

Сабактын максаты	Көрсөткүчтөр
1. Окуучулар сабактын аягында эки орундуу санды бир орундуу санга көбөйтүү амалын аткара алышат.	Окуучулар: ▪ эки орундуу санды бир орундуу санга көбөйтүүнүн эрежесин билишет; ▪ көбөйтүүгө берилген мисалдарды мамыча түрүндө жазып аткара алышат; ▪ эки орундуу санды бир орундуу санга көбөйтүүгө өз алдынча мисалдарды ойлоп таба алышат.

Мугалим окуучуларга: «Балдар, бүгүн биз жаңы тема өтөбүз, ал таблицанда камтылган» – деп кайрылат.

35	49	21	42	28	14	56	63	0

«Балдар, бул ребусту табыш үчүн силер эмне кылышыңар керек?» «7» деген цифраны ар бир санга көбөйтүү зарыл деп окуучулар жооп беришет. Таблицада ар бир сандын алдына тамганы жазып коюу керек. Ишти аткаруунун натыйжасында окуучулар «көбөйтүү» («Умножение») деген сөздү таап чыгышат.

Андан ары мугалим: «Бүгүнкү сабактын темасы – Эки орундуу санды бир орундуу санга көбөйтүү» – деп айтат. Андан кийин окуучулар теманы жана максаттарды түшүнгөнүн текшерет да жаңы материалды кадамдар боюнча түшүндүрө баштайт.

«Балдар, 78 деген санды 8-ге көбөйтүп көрөлү. Бул ишти аткарыш үчүн 78 деген санды 70 жана 8 сандарынын суммасы катары (70+8) жазалы. Андан кийин ар бир кошумчууну 8-ге көбөйтөлү, алынган натыйжаларды кошобуз».

$$78 \cdot 8 = (70 + 8) \cdot 8 = 70 \cdot 8 + 8 \cdot 8 = 560 + 64 = 624$$

Андан кийин мугалим $56 \cdot 3 =$ деген туюнтманы жазат жана: «Бул туюнтманы биз кантип чыгара алабыз?» – деп сурайт. Окуучулар адегенде 56 деген санды 50 жана 6 сандарынын суммасы катары жазабыз, андан кийин ар бир кошумчууну 3-кө көбөйтөбүз, ал эми натыйжаларды кошобуз деп жооп беришет. Бул мисалдын жообу – 168.

Мугалим: «Балдар, кандай деп ойлойсуңар, бул туюнтмаларды чыгаруунун кыскараак жолу барбы?» – деп суроо берет. Окуучулардын бир нече жоопторун уккандан кийин мугалим кошумчалайт: «Кошууну жана кемитүүнү биз мамыча түрүндө аткара алабыз, ошондой эле көбөйтүүнү да мамыча түрүндө аткара алабыз. Эки орундуу санды бир орундуу санга туура көбөйтүш үчүн биз төмөнкүдөй иштерди аткарабыз:

1. Эки орундуу санды жазабыз да алдына көбөйтүү белгисин коёбуз – 78

×

2. Бир орундуу сан менен берилген экинчи көбөйтүүчүнү бирдиктердин алдына жазабыз – 78

× 8

3. Натыйжаны аныктоодо бирдиктерди бирдиктердин алдына, ал эми, ондуктарды ондуктардын алдына жазып, жүздүктү алдына жазабыз –

$$\begin{array}{r} 78 \\ \times 8 \\ \hline 624 \end{array}$$

4. Ондуктардын санын, эсибизге тутуп, кичинекей сан менен ондуктардын алдына жазып койсо болот.

Мамыча түрүндө көбөйтүүнү аткаруунун кадамдары түшүндүрүлгөндөн кийин мугалим окуучуларга карточкаларды таратып берет, адегенде туюнтмаларды өз алдынча дептерге мамыча түрүндө жазып чыгарууну, андан кийин жуптарда талкуулап, туюнтмага түшүндүрмө берүүнү суранат. Андан кийин мугалим калыптандыруучу баалоонун «Белги карточкаларын» колдонуп, тапшырмалар менен иштөөдө кыйынчылыкка дуушар болбогон балдарды жашыл белги карточкаларды, ал эми кыйынчылыкка дуушар болгон балдарды кызыл белги карточкаларды көтөргүлө деп өтүнөт. Мугалим жашыл белги карточкаларды да жана кызыл белги карточкаларды да көтөргөн балдардан түшүндүрмө берүүсүн суранат: адегенде кыйынчылыкка дуушар болбогон балдардын жоопторун угат, андан кийин туюнтмаларды чыгарууда кыйынчылыкка дуушар болгон балдарды угуп, алардын көйгөйлөрүн аныктайт. Көйгөйлөр аныкталгандан кийин мугалим чечим чыгарат да, кыйынчылыктарды жоюу боюнча ишти уюштурат. Бул ишти бүт класстын катышуусу менен талкуу жүргүзүү, жуптарда же кичи топтордо иш уюштуруу аркылуу өткөрсө болот. Топтук ишке мугалим тапшырманы туура аткарган балдарды тартышы керек, алар азырынча көбөйтүүнү жакшы өздөштүрө элек балдарга материалды түшүндүрүп берүүлөрү маанилүү.

2-мисал

Предмет: Мекен таануу. *Класс:* 2

Тема: Мен жакшы көргөн үй жаныбары

Сабактын максаты	Көрсөткүчтөр
Окуучулар сүрөт боюнча өзүнүн жакшы көргөн үй жаныбары жөнүндө аңгеме түзө алышат.	Окуучулар: ■ үй жаныбарлары менен жапайы жаныбарлардын окшоштуктарын жана айырмачылыктарын билишет, үй жаныбарларын атап бере алышат; ■ жакшы көргөн жаныбарын оозеки жана жазуу түрүндө сүрөттөп бере алышат; ■ анын сапаттарын атап бере алышат; ■ өзүнүн жакшы көргөн жаныбарынын сүрөтүн тартып бере алышат.

Мугалим сабактын темасын жана максаттарын айткандан кийин, жаңы материалды кадамдар боюнча түшүндүрө баштайт. Мугалим балдардан: «Кайсы үй жаныбарларын билсеңер, аларды атап бергиле?» – деп суранат. Окуучулар: ит, мышык, үй, жылкы ж.б. жаныбарларды атап беришет. Мугалим: «Суроо берилет, бирок, суроонун үстүндө 20 секунда ойлонуп туруп, анан жооп бергиле.» – деп балдарга айтат¹. Андан кийин мугалим: «Үй жаныбарлары менен жапайы жаныбарлардын окшоштуктары жана айырмачылыктары эмнеде?» – деген суроо берет. Балдар ойлонуп туруп, анан жооп беришет. Мугалим окуучулардын жоопторун жалпылайт.

¹ Мугалим «20 секунда» техникасын колдонот, анткени суроо ой жүгүртүүнү талап кылат, бардык эле окуучулар мындай суроого дароо жооп бере алышпайт.

Мугалим: «*Силердин жакшы көргөн жаныбарыңар барбы?*» – деген суроо берет да бир нече жоопту утат. Андан кийин, мугалим: «*Азыр ырааттуу түрдө эки тапшырма аткарабыз*» – деп айтат.

1. өзүңдүн жакшы көргөн жаныбарыңдын сүрөтүн тарт;
2. өзүңдүн тарткан сүрөтүң боюнча аңгеме түз.

Аңгеме түзүү үчүн мугалим ырааттуу суроолордун тизмесин (ийгиликтүү (күтүлүүчү) аңгеме түзүүнүн алгоритмин) сунуштайт, аларга жооп берип, окуучулар коюлган максаттарга жете алышат.

Аңгеме түзүү үчүн суроолор таблицасы

№ п/п	Суроо
1.	Сага кайсы жаныбар жагат? Үй жаныбары же жапайы жаныбарыбы?
2.	Анын келбети кандай? (денеси, түсү ж.б.)
3.	Ал кайда жашайт?
4.	Эмнелер менен азыктанат?
5.	Анын кандай душмандары бар?
6.	Ал кандай пайда алып келет?

Суроолор талкуулангандан кийин мугалим окуучулар тапшырманы түшүнгөнүн текшерип керек. Ал пландаштырылган: «*Балдар, биз азыр эмне кылабыз? Аңгеме түзүү үчүн эмнелерди билүү зарыл?*» – деген суроолорду берет.

Тапшырма аткарылгандан кийин мугалим кээ бир окуучулардын аңгемелерин чоң топто укса болот.

Фрагментти талдоо!

Бул мисалда окуучулар сабактын максатына (өздөрү жакшы көргөн жаныбар жөнүндө аңгеме жазуу) жетиш үчүн, мугалим аларга аңгеменин маңызын ачууга жардам берүүчү ырааттуу суроолорду сунуштаганын көрүп турабыз.

3-мисал. Предмет: Математика

Тема: Массанын бирдиги. Граммдар.

Сабактын максаты	Көрсөткүчтөр
1. Окуучулар теманы өздөштүргөндөн кийин «грамм» деген түшүнүктүн аныктамасын билишет, аны килограммга айландыра алышат.	Окуучулар: ■ грамм менен килограммдын өз ара катыштыгын билишет; ■ килограммды граммга айландырып жана граммды килограммга айландыра алышат; ■ граммдардан, килограммдардан массаны табууга маселелерди чыгара алышат.

Мугалим окуучулардын бирөөнө эки нерсени (дептердин барагы жана таш) колуна кармап турууну сунуштайт жана «Кайсы нерсе оорураак? Канчалык оор?» деген суроолорду берет. Андан кийин мугалим: «Экинчи суроого жооп бериши үчүн грамм деген эмне, бир килограммда канча грамм бар экенин билүү зарыл, ошондо гана силер өлчөө бирдиктерине карата маселелерди чыгара алысыңар» – деп айтат. Андан кийин мугалим балдарга ыр түрүндөгү маселени окуйт, кунт коюп угуп, жооп берүүнү суранат.

*Балдар бактан алма теришти,
Таразага аны ченешти,
Түшүмдүн салмагын эсептеп.
16 себет экенин билишти.
8 себетти дүкөнгө, 3 себетти
бала бакчага беришти.
Калгандарын жөнөтүштү мектепке,
Ар бир себетте 7 килограмм алма болсо,
Бизде канча калат эсепте?*

(жообу: 35 кг)

Мугалим алдын ала момпосуй салынган эки баштыкты даярдап алып, балдарга аларды салыштырууну сунуштайт. Окуучулар экинчи баштыкка караганда, биринчи баштыкта момпосуйлар көбүрөөк, биринчи баштыктын массасы экинчиге караганда чоңураак деп айтышат. Андан кийин мугалим биринчи баштыкта 1 кг момпосуй бар, ал эми экинчи баштыкка жарым кг момпосуй салынган дейт да: «Жарым кг – бул канча?» – деп сурайт. Окуучулардын бирөө:

«500 грамм» – деп жооп берет. Анда мугалим: «Грамм деген эмне?» – деп суроо берет. Окуучулардын жоопторун угат.

Мугалим: «1 килограммда 1000 грамм бар» – деп айтып, «1 кг = 1000 гр». деп тактага жазат.

Окуучулар килограммды граммдарга айландырууну канчалык түшүнгөнүн текшерүү үчүн мугалим «**Кол белгилери**» техникасын колдонот. Ал окуучулардан материалды түшүнгөнүн же түшүнбөй калгандыгын күбөлөгөн кол белгилерин көтөрүүнү суранат. Бул үчүн мугалим балдарга белгилердин маанисин алдына ала түшүндүрөт:

- мен килограммдарды граммдарга кантип айландырыш керек экенин билем жана түшүндүрүп бере алам (бармак өйдө карай багытталган)
- мен килограммдарды граммдарга кантип айландырыш керек экенин түшүнө албай жатам (бармак туурасынан жайгашкан)
- мен килограммдарды граммдарга айландыра алам деп ишенимдүү айта албайм (кол булгап кетерек).

Белгилерди көргөндөн кийин мугалим кээ бир окуучулардан түшүндүрмө берүүнү суранат:

- (1) түшүнбөгөн окуучуларга мугалим: «Эмнелер түшүнүксүз болуп жатат?» деген суроо берет;
- (2) өзүнө анча ишенбегендерге мугалим: «Эмнени тактагыңар келип жатат?» деген суроону берет;
- (3) бардыгын түшүнгөндөргө мугалим: «Эмнелерди түшүндүңөр?» деген тактоочу суроону берет. Сөзсүз түрдө бир нече жоопту угуу сунушталат.

Алынган жооптордун натыйжасы боюнча мугалим килограммды граммга айландырууну кайрадан түшүндүрүү же теманы өтүүнү улантуу жөнүндө чечим кабыл алат.

Андан кийин мугалим тактага бир окуучуну чакырып, 7 килограммды граммга айландырып, жазууну суранат. Окуучу тапшырманы аткарып жатып, оозеки түшүндүрмө берип турушу зарыл: *«Бир килограммда 1000 грамм бар, мен болсо 7 килограммды граммга айландырышым керек, демек, 7 килограммды 1000 граммга көбөйтүшүм керек, анын натыйжасында 7000 грамм алынды»*

Андан кийин мугалим: *«Даа, жарым килограмм май жана бир жарым килограмм кант сатып алды. Бардык сатылып алынган азык-түлүктүн массасы канча?»* деген маселени чыгаргыла деген тапшырма берет.

«Берилген маселени чыгарыш үчүн биз төмөнкүлөрдү аткарышыбыз керек:

1. жарым килограммды граммдарга айландырабыз, жарым килограмм – бул 500 грамм;
2. бир жарым килограмм – бул 1000 грамм + 500 грамм, б.а. 1500 грамм;
3. бүт массаны кошуп, анын натыйжасында 2000 грамм алабыз;
4. аны килограммга айландырабыз;
5. натыйжада 2 кг алабыз».

КОРУТУНДУ

1. Мугалим сабакты пландаштыруу учурунда ар бир окуучунун ийгиликке жетүү алгоритмин түзүшү керек.
2. Ийгиликке жетүү алгоритми мугалим менен окуучу аткара турган бардык кадамдарды өзүнө камтышы зарыл.
3. Ийгиликке жетүүнүн алгоритмин түшүнүү окуучуларга ишти кадамдар боюнча аткарууга, ишти өз алдынча баалоого, көйгөйлөрдү баштапкы баскычтарда аныктоого, көйгөйлөрдү чечүү үчүн кадамдарды пландаштырууга мүмкүнчүлүк берет.
4. Сабактын кадамдарын пландаштырууда сабактын темасын өздөштүрүүнүн арадагы деңгээлин аныктоо, анын негизинде теманы изилдөөнү улантуу, бышыктоо же кайталоо зарылчылыгы жөнүндө чечим кабыл алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуу үчүн мугалим калыптандыруучу баалоонун техникаларын колдонууну да пландаштырышы керек.
5. Төмөнкү учурларда калыптандыруучу баалоонун техникаларын колдонууну эске алуу зарыл:
 - жаңы материалдын кандайдыр бир көлөмү каралып бүткөндөн кийин;
 - корутунду чыгаруу зарыл болгон учурда;
 - кээ бир окуучулар тапшырманы аткаруу боюнча көрсөтмөлөргө көңүл бурбай калган учурда.

ӨЗҮНДҮ ТЕКШЕР!

Урматтуу кесиптеш!

Сунушталган суроолор сизге дагы бир жолу материалга кайрылууга, негизги идеяларга өзгөчө көңүл бурууга мүмкүнчүлүк берет. Берилген суроолорго жооп бериңиз. Өзүңүздүн жообуңуздун вариантын кесиптештериңиз менен талкуулаңыз.

1. Ийгиликке жетүүнүн алгоритми – бул ...

- а) натыйжага жетүү үчүн аткаруучунун иш-аракеттеринин иретин сүрөттөөчү нускамалардын так жыйындысы
- б) берилген тапшырманы аткаруу үчүн пландаштырылган кадамдардын ырааты
- в) а жана б.

1. «Санды 2-ге көбөйтүү» деген тема боюнча сабактын планын кадамдар боюнча түзүп чык.

Төмөнкү суроолорго жооп бериңиз:

- ийгиликке жетүүнүн алгоритмин түзүүдө кандай кыйынчылыктарга дуушар болдуңуз?
- Сабакты ырааттуу кадамдар аркылуу пландаштыруунун оң жактарын атап бериңиз.

2. Кесиптештериңиздер менен биргеликте практикада колдоно турган учурларды тексттен белгилеп коюңуз.

3. КАЙТАРЫМ БАЙЛАНЫШ

Мугалимдин столунун үстүндө жаткан **кичинекей дептер «Мага жардам бергиле!»** деп аталат. Ар бир окуучу аны алып, ага өзүнүн ар кандай өтүнүчтөрүн жазса болот: суроо бере алат, өтүнүч менен кайрыла алат, өзүнүн кыйынчылыктары жөнүндө айта алат жана кеңеш менен жардам ала алат.

Мындай кайтарым байланыш техникасын уюштуруу тууралуу маалымат 1983-жылы, 22-февралда чыккан «Первое сентября» гезитинен алынды.

Кайтарым байланыш – бул максатка жеткире турган конкреттүү аракеттер, кырдаалдар, талаш суроолор тууралуу комментарийлерди берүү жана алуу процесси.

Натыйжалуу кайтарым байланышты түзүү башталгыч класстарда окуучуларды окутуу үчүн негиз болуп саналат. Кайтарым байланыш мугалимге үйрөнүү процесси кандай жүрүп жаткандыгы тууралуу түшүнүк берүүчү курал, максатка жетүүнүн деңгээлин аныктоого жана окуу милдеттерин чечүүгө мүмкүнчүлүк берип, окуучулардын жетишкендиктери жана көйгөйлөрү жөнүндө маалымдайт. Кайтарым байланыш бири-бирин сыйлоо жана жагымдуу жагдайда өткөрүлүшү керек, окуучуларга каталарын оңдоого же ой жүгүртүү же ишмердик багытын өзгөртүүгө убакыт берилиши керек.

БУЛ МААНИЛҮҮ!

Кайтарым байланыштын кандай гана түрү колдонулбасын, мугалим төмөнкүлөрдү эсине алышы керек:

- окуучулар ийгиликтүү аткарган нерселерди белгилөө;
- каталар кетирилсе, окуучуларга ишти, натыйжаны жакшыртуу үчүн конкреттүү сунуштарды берүү.

Кайтарым байланыш аркылуу окуучу окуудагы өз жетишкендиктерин жана кемчиликтерин билүүгө жардам берүүчү маалыматты жана андан ары алдыга жылуу үчүн конкреттүү сунуштарды ала алат.

Ал эми мугалим болсо, окутуудагы кемчиликтерди билүүгө жардам берүүчү маалыматты алып, өз ишмердигине өзгөрүүлөрдү киргизүүгө (жаңы методдорду, окутуу техникаларын тандоо, сабактын убактысын бөлүштүрүүгө өзгөрүүлөрдү киргизүү ж.б.) мүмкүнчүлүгү пайда болот. Эгерде окуучуларга тез-тез маанилүү кайтарым байланыш берилип турса, анда алардын окуп-үйрөнүүсү натыйжалуу боло баштайт.

Демек, натыйжалуу кайтарым байланыш:

- мугалим менен окуучунун өз ара аракеттенүүсүнө өбөлгө түзүшү керек;
- окуу ишмердигинин жүрүшүн баалоого мүмкүнчүлүк бериши керек, себеби мугалим өз иш-аракеттерине оңдоп-түзөөлөрдү киргизүү мүмкүнчүлүгүн алып, тигил же бул ыкмалардын, иштердин кемчиликтерин жана рационалдуулугун аныктай алышы керек;

- окуучуларга өз иштерин баалоого гана мүмкүнчүлүк бербестен, ошондой эле өз жетишкендиктери менен канааттангандык сезимине ээ болууну да жаратып, андан аркы өз ара аракеттенүүнү жана окууга болгон кызыгууну да чындашы керек;
- ийгиликтин жаралышына жана окуу процессин оптималдаштырууга көмөктөшүшү керек;
- ар түрдүү баалоо, бири-бирин баалоо ж.б. усулдары жана ыкмалары аркылуу тынымсыз жана өз убагында ишке ашырылышы керек.

Кайтарым байланыш сабактарда: **мугалим – окуучулар, окуучу – окуучулар, мугалим – окуучу, окуучу – окуучу** деген багыттарды ишке ашырылышы керек.

Кайтарым байланыш оозеки жана жазуу түрүндө берилиши мүмкүн.

Кайтарым байланыштын куралдарына төмөнкүлөр кирет:

- жазуу түрүндөгү комментарийлер;
- байкоо жүргүзүүлөр;
- чагылган сурамжылоолор;
- фронталдуу сурамжылоолор;
- суроолор;
- кайтарым байланыш күндөлүктөрү;
- өзүн-өзү көзөмөлдөө дептерлери жана башкалар.

«Кайтарым байланыш күндөлүктөрүн» колдонуу аркылуу кайтарым байланыш жүргүзүү.

Сабактын аягында мугалим окуучуларга төмөнкү эки суроого жооп жазууну сунуштайт:

- *Мен сабакта баарын жакшы түшүндүм жана _____ аткара алам;*
- *Мен _____ түшүнгөн жокмун, _____. Мен үчүн _____ эң татаал.*

Окуучулар суроолорго жооп бергенден кийин, мугалим «кайтарым байланыш күндөлүктөрүн» карап чыгуу үчүн чогултуп алат. Окуучулардын жооптору менен мугалим сабактан кийин таанышып чыгат. Алынган маалыматты мугалим кийинки сабактарды пландаштырууда колдонот. Окуучуларга тема боюнча көйгөйлөрдү жеңүүгө жардам берүүгө көңүл бурат.

Мугалим ар бир сабактын максаттарын окуучулардын аракеттери аркылуу аныктаганда, ар бир окуучуга өз билимдеринин жана билгичтиктеринин калыптануу деңгээлин баалоого жана өзүнүн өздөштүрүү процессине эмнелерди жана кандай оңдоп-түзөөлөрдү киргизүү керектиги жөнүндө чечим кабыл алууга мүмкүнчүлүк пайда болот. Мындай ишмердик үчүн мугалим төмөндө сунушталган «Өзүн-өзү көзөмөлдөө дептеринин» формасын колдонсо болот.

Эгерде окуучулар «Өзүн-өзү көзөмөлдөө дептерин» толтуруп жүрүшсө, практика көрсөткөндөй, мындай жагдай окуучулардын окуудагы кыйынчылыктарынын себептерин аныктоого жана алардагы кемчиликтерди жоюуга көмөктөшөт экен.

«Өзүн-өзү көзөмөлдөө дептеринин формасы» (болжолдуу)

Мөөнөтү: 18-апрель Сабактын темасы: Массанын чоңдуктары					
Эмнелерди билишим керек	Билем	Баа		Менин кыйынчылыкта-рым	Сунуштар
		Меники	Мугалимдики		
Массанын чоңдуктары	Массанын эң чоң чоңдугу – бул тонна, андан кийин килограмм, ал эми эң кичинекей чоңдук – бул грамм.	4	4	Массанын чоңдуктарынын чоңоюш иретин көпкө чейин эстеп кала алган жок.	1. Тоннадан кийинки кичирээк чоңдук килограмм эмес центнер экенин эсиңден чыгарба. 2. 86-беттеги массанын чоңдуктарынын чоңоюш иретин карап чык жана жаттап ал.
Эмнелерди аткара алышым керек	Аткара алам	Баа		Менин кыйынчылыкта-рым	Сунуштар
		Менин баам	Мугалимдин баасы		
Бир чоңдукту башка чоңдукка айландыруу, мисалы, килограммды граммдарга, тоннаны килограммдарга ж.б.	Килограммдарды граммдарга, центнерди килограммдарга, тоннаны центнерге айландыра алам.	4	«5» бир чоңдукту башка чоңдукка айландыра аласың, «3» массанын чоңдуктарын табууга карата маселелерди чыгаруу үчүн коюлган баа.	Тоннаны килограммдарга, центнерди граммдарга айландырууга карата маселелерди чыгарууда кыйналам.	86-беттеги эрежени кайтала, 87-беттеги үлгү боюнча таблицаны чий, анда чоңдуктарды айландыруу көрсөтүлгөн.

Окуучу жообунда ката кетирди

«Кайтарым байланыш күндөлүгү», «Өзүн-өзү көзөмөлдөө дептери» окуучуга өтүлүп жаткан теманы өз иш-аракеттери аркылуу толук көрүүгө, өз мүмкүнчүлүктөрүнө жараша окуу-таанып билүү ишмердигин өз алдынча уюштурууга шарт түзөт.

3.1. Жазуу түрүндөгү кайтарым байланыш

Жазуу түрүндөгү кайтарым байланыш мугалимдин окуучуга иштерди текшерүүнүн натыйжасында жазуу түрүндө конкреттүү сунуштарды берүүсү. Жазуу түрүндөгү кайтарым байланыш окуучулардын жазуу түрүндөгү иштерин: үй ишин, өз алдынча ишти, текшерүү ишин, портфолиону текшерүүдө колдонулат.

Төмөндө кайтарым байланыштын жазуу түрүнө мисал келтирилген. Биз мугалимдердин ишинде кеңири колдонулуучу окуучулардын иштерин текшерүүнүн адаттагы ыкмасын көрүп турабыз. Окуучунун иши текшерилди. Мугалим окуучунун каталарын оңдоп койгон. Ал окуучуга материалды өз алдынча өздөштүрүүгө жана оңдоп-түзөөлөрдү киргизүүгө мүмкүнчүлүк берген жок. Мугалим ишке баа койду.

1-мисал.

42 мисал

$$10,002 = (3021 \cdot 0 + 214652 \cdot 206) : 521 = 10,000$$

1) $3021 \cdot 0 = 0$ 2) $\begin{array}{r} 214652 \\ 206 \overline{) 206} \\ \underline{206} \\ 0 \end{array}$ 3) $0 + 1042 = 1042$

4) $\begin{array}{r} 1042 \\ 1042 \overline{) 1042} \\ \underline{1042} \\ 0 \end{array}$ 5) $10,002 - 2 = 10,000$

$\begin{array}{r} 645461 \\ 639 \overline{) 645461} \\ \underline{639} \\ 646 \\ \underline{639} \\ 71 \\ \underline{71} \\ 0 \end{array}$ $\begin{array}{r} 817182 \\ 7362 \overline{) 817182} \\ \underline{7362} \\ 8098 \\ \underline{7362} \\ 7362 \\ \underline{7362} \\ 0 \end{array}$?
Структура кайра?

$492 : 3 < 327305 : 121$
 $164 < 2705$

$\begin{array}{r} 492 \\ 3 \overline{) 492} \\ \underline{3} \\ 19 \\ \underline{18} \\ 12 \\ \underline{12} \\ 0 \end{array}$ $\begin{array}{r} 327305 \\ 242 \overline{) 327305} \\ \underline{242} \\ 853 \\ \underline{847} \\ 605 \\ \underline{605} \\ 0 \end{array}$

~~$77613 : 3 = 45668 : 7$~~
 ~~$25871 = 6524$~~

$\begin{array}{r} 77613 \\ 6 \overline{) 77613} \\ \underline{6} \\ 17 \\ \underline{15} \\ 26 \\ \underline{24} \\ 21 \\ \underline{21} \\ 03 \\ \underline{3} \\ 0 \end{array}$ $\begin{array}{r} 45668 \\ 42 \overline{) 45668} \\ \underline{42} \\ 36 \\ \underline{35} \\ 16 \\ \underline{14} \\ 28 \\ \underline{28} \\ 0 \end{array}$

4-

2-мисал.

Төмөндө кайтарым байланыштын үлгүсү берилген, анда мугалимдин комментарийлери жана окуучуга каталарды оңдоо боюнча сунушталган кадамдар камтылган.

Чың иш

$$10.002 \text{ (3021} \cdot 0 + 21652 \cdot 206 \text{)} : 521 = 10.000$$

1) $3021 \cdot 0 = 0$ 2) $\begin{array}{r} 21652 \overline{) 206} \\ \underline{206} \\ 0 \end{array}$ 3) $0 + 1042 = 1042$

4) $\begin{array}{r} 1042 \overline{) 521} \\ \underline{1042} \\ 0 \end{array}$ 5) $10.002 - 2 = 10.000$

$$\begin{array}{r} 64546 \overline{) 71} \\ \underline{639} \\ 71 \\ \underline{71} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 81782 \overline{) 818} \\ \underline{7362} \\ 8098 \\ \underline{7362} \\ 7362 \\ \underline{7362} \\ 0 \end{array}$$

$$492,3 < 327305,121$$

$$164 < 2705$$

$$\begin{array}{r} 492 \overline{) 3} \\ \underline{3} \\ 19 \\ \underline{18} \\ 12 \\ \underline{12} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 327305 \overline{) 121} \\ \underline{242} \\ 853 \\ \underline{847} \\ 605 \\ \underline{605} \\ 0 \end{array}$$

$$77613,3 \neq 45668,7$$

$$25871 \neq 6524$$

$$\begin{array}{r} 77613 \overline{) 3} \\ \underline{6} \\ 17 \\ \underline{15} \\ 26 \\ \underline{24} \\ 21 \\ \underline{21} \\ 3 \\ \underline{3} \\ 0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 45668 \overline{) 7} \\ \underline{42} \\ 36 \\ \underline{35} \\ 16 \\ \underline{14} \\ 28 \\ \underline{28} \\ 0 \end{array}$$

Учур аялматсың!

Пункттарга туура чыгаргың!

Айрыкча тапшырмалардагы белгилерди туура келгичи. Э. Дага бир жолу тажа жаппа, белгилерди туура кой.

Мугалим окуучунун ишин текшерүүнүн натыйжасында төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтөт:

1. иштеги туура аткарылган жерлерди (баалоо критерийлеринин талаптарына жооп берген), окуучуга: «Азаматсың, тапшырманы туура аткардың» деген мактоо жазуу сунушталат;
2. окуучу ката кетирген учурларда мугалим ишти жакшыртуу үчүн конкреттүү сунуш жазышы керек.

Мугалим төмөндө берилген сунуштарды жазуунун түрлөрүн пайдаланса болот.

Кайтарым байланышты (оозеки жана жазуу түрүндө) берүүдө төмөнкү үч түрдү колдонсо болот.

I. Эске салуу

Мисалы, окуучунун ишин текшерүүдө мугалим төмөнкүдөй сунуштарды жазса болот.

1. «Тик бурчтуктун аянтын туура эсептеп чыгыш үчүн 65-беттеги эрежени окуп коюшуң керек»,
2. «Сенин аңгемең логикалык ырааттуулукка ээ болуш үчүн, баалоонун экинчи критерийине көңүл бур, анда аңгеме жазуунун ырааттуулугу сүрөттөлгөн»,
3. «Гербарийди туура түзүш үчүн сага дагы бир жолу практикалык ишти аткаруунун ырааттуулугун карап чыгыш керек».

II. Баскыч боюнча жардам берүү. Ал бир нече каражаттар аркылуу ишке ашырылат.

а. Суроолор аркылуу, мисалы;

- *Велосипедчен адам жолдо 3 саат жүрсө, 8 км/с эмнени билдирет?*
- *Ал 3 саатта өткөн аралыкты кантип тапса болот?*
- *Аралыкты табыш үчүн кайсы формуланы колдонуу зарыл?*
- *Үйдөн мектепке чейинки маршрутту туура чийиш үчүн дүйнөнүн кайсы бөлүктөрүн билишиң керек?*
- *Дүйнөнүн бөлүктөрүнө карата мектеп менен үйдүн жайгашуусун сүрөттө кантип туура көрсөтөсүң?*
- *Сенин мектебиң менен үйүң кайсы көчөлөрдө жайгашкан, үйдөн мектепке чейинки жолдо сен кайсы көчөлөрдү аралап өтөсүң?*

б. Сүрөттөө

1. «Теңдемелерди чыгаруудагы амалдардын иретин сүрөттөп бер»,
2. «Суу менен жүргүзүлгөн эксперименттеги практикалык иштин аткарылышынын ырааттуулугун сүрөттөп бер».

с. Толук эмес сүйлөмдөр

1. «Ысык-Көлдө суу тоңбойт, анткени.....»
2. «Эгерде 1 саатта 60 мүнөт болсо, анда 5 саатта»

III. Үлгү берүү, мисалы: окуучулар теңдемелерди чыгаруу деген тапшырманы аткара алышкан жок.

Мугалим теңдемени чыгаруунун алгоритми жазылган плакатты илип коёт.

Теңдемени чыгаруунун мисалына үлгү: $2 \cdot x + 8 = 20$		
1.	8 деген санды солдон оңго чыгарабыз	$2 \cdot x = 20 - 8$
2.	Кемитүү амалын аткарабыз	$2 \cdot x = 12$
3.	2 деген бөлүнүүчүнү оңго чыгарабыз да бөлүү амалын аткарабыз	$x = 12 : 2$
4.	Натыйжаны алабыз	$x = 6$

Жазуу түрүндөгү сунуш окуучуга **ката кеткен жерди так көрсөтүп, катанын тиби, аны оңдош үчүн жардам бере турган керектүү параграф, эреже, окуу китебиндеги тиешелүү беттер** жөнүндө маалыматты камтышы керек. Кээ бир мугалимдер сунуштарды жазууда ар кандай белгилерди, түстөрдү колдонушат, мындай ишмердик да окуучулардын өз алдынча окуусуна түрткү берет.

Мугалимге сунуш!

Мектептин же бир усулдук бирикменин мугалимдери окуу жылынын башталышында кайтарым байланыш жазуу үчүн бирдей түстөрдү, шарттуу белгилерди колдонуу тууралуу сүйлөшүп алуусу зарыл, мисалы, жашыл түс – жакшы аткарылган иш, кызыл түс – ишти же иштин конкреттүү жерлерин дагы иштеп чыгуу керек, же болбосо, бардык сунуштарды жашыл түс менен жазып, ал эми бааларды кызыл түс менен жазуу керек ж.б.

Коён

Коёндун кунаты узун, күйүзү кыска. Коёндун
анданы буту кыска анткени буту
узун. Коён тез чуркайт. Коён сабызди жанын
көрсөт. Коён кичинекей. Маада коён боё
жанында ж. Коён баардык жаны баардык
көрсөт.

Антанай араматсыз!

Сенин аңгемелер козгоктуу жана сен
абдан байкагыч экенсиң.

Аңгемелер эм жакшы баалот эгер:

- биринчи сүйлөм абдан башталат;
- аңгемеге киришүү жакшы;

Мисалы: Коён - жапайы жанымбар.

Ан токойдо жашайт;

"Коён" деген сөз көп кайталанат.

Ан сөздү башка сөздөргө алмаштырат:

Коёмок, Бөжөк, Жанымбар, Ан;

Аңгеменин аягына корутунду жаз.

Жогоруда көрсөтүлгөн мисалда мугалим иштин күчтүү жактарын белгилеп, андан кийин кемчиликтерди жоюу үчүн сунуштарды төмөнкү кайтарым байланыштын түрлөрүн колдонуп ишке ашырган:

1. эске салуу: *«Биринчи сүйлөмдү саптын башына жазыш керек»;*
2. сүрөттөө түрүндөгү баскычтар боюнча жардам берүү: *«аңгемеге киришүү жазыш керек, мисалы...»;*
3. үлгү берүү: *«Кайталанып жаткан сөздөрдү алмаштырууга аракеттен».*

Натыйжалуу жазуу түрүндөгү кайтарым байланышты өткөрүүнүн кадамдары:

- *Биринчи кадам.* Баалоо критерийлерин аныктаңыз. Аларды окуучулар менен талкуулап чыгыңыз, окуучуларга критерийдин маңызын түшүнүүгө жардам бериңиз.
- *Экинчи кадам.* Окуучулардын иштерин текшерүүдө баалоо критерийлерине карата эмнелер ишке ашканын аныктаңыз. Окуучу катасыз аткарган жерлерди, пункттарды белгилеңиз. Кээ бир учурларда «Азаматсың», «Жакшы», «Эң жакшы» деген сөздөрдүн ордуна жылмаяктуу тартып койсоңуз болот.
- *Үчүнчү кадам.* Катаны (каталарды) аныктаңыз. Мугалим сунуштарды, ката бар деген белгини иштин жанына жазып, ошондой эле иштин аягында кеңири маалыматты берсе болот. Бул үчүн мугалим ката бар жерден сунуш жазылган жерге чейин жебе белгисин тартып коюшу керек.
- *Төртүнчү кадам.* Окуучулардын иштери кайрадан балдарга таратылып берилет, алар иштерин жакшыртышы керек. Мугалим жакшыртылган (оңдолгон) ишти тапшыруунун мөөнөтүн белгилейт. Катасыз аткарган окуучуларга баа коюп, дагы кошумча татаалыраак, чыгармачыл тапшырманы сунуштаса болот.
- *Бешинчи кадам.* Белгиленген мөөнөттө окуучулар дептерлерин кайрадан текшерүүгө тапшырышат, ал текшерүүнүн натыйжасында мугалим бааларды коюп чыгат.

Мугалимге сунуш!

Ишти тапшыруунун мөөнөтүн кийинки сабакта белгилөө керек, анткени андан да кечирээк дайындалса, иштин актуалдуулугу жоголот. Кайрадан текшерүүнүн натыйжасында мугалим бааларды коюп чыгат.

Мындан тышкары, натыйжалуу жазуу түрүндөгү кайтарым байланышты ишке ашыруу үчүн төмөнкүлөрдү аткаруу зарыл.

- Окуучуларга алардын иштерин баалоонун жаңы формасын колдоно турганыңызды түшүндүрүңүз, эми алардын жазуу иштеринде кээде баа коюлбай тургандыгы тууралуу эскертиңиз. Эгерде баа коюлбаса, анда мындай иште сунуш жазыла турганын айтыңыз. Окуучулар болсо, жазылган сунуштарды окуп, андагы айтылган нерселерге таянып, өз иштерин оңдоп, жакшыртып, кайрадан иштеп чыгуулары керек. Андан кийин берилген мөөнөт аяктагандан кийин мугалимге иштер тапшырылышы керек.
- Мындай кадамдарды бышыктоо үчүн сиз окуучулар менен ушул формадагы кайтарым байланыштын оң жактарын талкууласаңыз болот. Талкуулоо үчүн окуучулардын бир нече иштеринин үлгүлөрүн берсеңиз болот.
- Кайтарым байланыштын мындай формасын педкеңешмеде же предмет боюнча методикалык кеңешмеде кесиптештериңиздер менен талкуулап чыгыңыз. Кесиптештериңиз, мектептин администрациясы кайтарым байланыштын жаңы формасын колдонуу тууралуу сиздин чечимиңиз менен тааныш болушу керек.

- Иш алып баруунун мындай формасын ата-энелер чогулушунда да талкуулап чыгыңыз. Алар иштеги жаңылыктарды билип, ага көбүрөөк көңүл бөлүүлөрү зарыл.

БУЛ МААНИЛҮҮ!

- Бир жумушка көп комментарийлерди берүүнүн кажети жок;
- Комментарийлер окуучуну окуп-үйрөнүү максаттарына жараша ал кандай аракеттенгендиги тууралуу жана андан ары ишин кантип жакшыртуу керектиги жөнүндө маалымат менен камсыздашы керек
- Комментарийлер баалоо критерийлерине ылайык берилиши керек.

3.2. Оозеки кайтарым байланыш.

Оозеки кайтарым байланыш окуучуга анын ишмердигине байкоо жүргүзүүнүн, ар кандай тапшырмаларды аткаруусунун жыйынтыгында оозеки формада комментарий берүү дегенди билдирет.

Мугалимдин комментарийи толук (кеңири) же кыска (кеңири эмес) болушу мүмкүн. Калыптандыруучу баалоонун максатына жетүү үчүн башкача айтканда, окуучуга натыйжалуу кайтарым байланышты берүү үчүн ал кеңири комментарий алышы керек. Кыска же кеңири эмес комментарийлерди колдонуу сунушталбайт, мындай комментарийлер өзүнө мугалимдин «азамат», «жакшы», «туура эмес» деген баа берүүсүн гана камтыйт, ал эми окуучуга ишти аткарууга, аны жакшыртууга пайдалуу кеңештер жок. Мугалимдин кеңири комментарийи өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

а) эмнелер туура экендигин так көрсөтөт да туура жоопко келүүгө кеңештер берилет, мисалы:

Предмет: Математика. *Тема:* Тик бурчтуктун аянты.

Окуучу тактага чыгып, тик бурчтуктун аянтын эсептеп чыгууга маселени чыгарат.

Маселе: Тик бурчтуктун бир жагы 5 см-ге барабар, ал эми экинчи жагы 15 см-ге барабар. Тик бурчтуктун аянты эмнеге барабар?

Окуучу маселенин шартын тактага жазат:

$a=5 \text{ см}$	Чыгарылышы
$b=15 \text{ см};$	$S= a \cdot b$
$S=? \text{ см}^2$	$5 \cdot 15= 85 \text{ см}^2$
Жообу: тик бурчтуктун аянты – 85 см ² .	

Аянтты эсептеп чыгуунун формуласын колдонуп, окуучу эсептөөлөрдү жүргүзүүдө ката кетирди. Мугалим окуучу ката кетиргенин көрүп, ага: «Гульсанат, азаматсың, сен тик бурчтуктун аянтын табыш үчүн формуланы туура колдондуң. Кел, эми түшүндүрмө берүү аркылуу мамыча түрүндө жазып эсептөөлөрдү туура аткаралы» деп кайрылат.

б) чыгарылышта бир нерселер туура эмес болгон учурларда кантип катаны оңдош керек экендигин жана жоопту кантип жакшыртса боло тургандыгын көрсөтүү, мисалы:

Предмет: Математика. *Класс:* 4

Муталим сабактын башында жаңы теманы түшүндүрүүдөн мурда амалдарды аткаруунун иретин кайталоону пландаштырган. Ушул максатта окуучуларга төмөнкү мисалды өз алдынча чыгаруу сунушталды:

30875+21007*9-(95271-79657)

Муталим байкоо жүргүзүп жатып, окуучу адегенде кемитүүнү кашаанын ичинде аткарып, андан кийин кошуу амалын аткарганын жана туюнтманы чыгарууда туура натыйжа алынбаганын көрдү. Муталим ал окуучунун жанына келип, үнүн акырын чыгарып (башка окуучулардын көңүлүн бурдурбай): *«Адилет, биринчи кашаанын ичиндеги кемитүүнү аткарганың туура. Ал эми экинчи иретте кайсы амалды аткаруу зарыл? Амалдарды аткаруунун иретин – эрежени эсте»* деп кайрылат. Адилет эрежени эстеп, кашаанын ичиндеги амалдарды аткарып, андан кийин кемитүүнү жана кошууну аткаруу керек деп айтат. Адилет эрежени кайталагандан кийин, тапшырманы кайрадан аткарат жана мисалды туура чыгарат.

Муталимдин комментарийлери (оозеки кайтарым байланыш) төмөнкү формаларда берилиши мүмкүн:

- туура жооптор алынган учурдагы фразалар: «Рахмат, бул туура жооп», «Рахмат, баары туура», «Рахмат, балдар, көңүл бургула, Зарина жоопту абдан так берди», «Рахмат, сен туура жана толук сүйлөм менен суроого жооп бердиң, азаматсың»;
- туура эмес, толук эмес жооптор алынган учурдагы фразалар:

а. «Рахмат, жакыныраак жооп, бирок анча так эмес жооп, дагы ойлонуп көрчү...»,

мисалы: окуучу: *«Ылдамдыкты табыш үчүн убакытты аралыкка көбөйтүү керек»* деп жооп берди. Муталим: *«Рахмат, сен убакыт менен аралыкты туура көрсөттүң, бирок, ылдамдыкты табыш үчүн формула туура эмес аныкталган, дагы ойлон. Кыймылдын ылдамдыгын табыш үчүн эмнелерди аткаруу зарыл?»*

б. «Рахмат, жакшы аракет кылдың, бирок, анча так эмес».

Мисалы: муталим: *«Рахмат, Эмиль, суунун абалын (муз, газ, булут, жаан) атап берүү үчүн жакшы аракет кылдың, Кел, эстейли, суу үч абалда боло алат, алар кайсылар?»*

с. Рахмат, бул туура багыт, бирок, кел бирге ойлонуп көрөлү...».

Мисалы, окуучу: *«Тик бурчтуктун периметрин табыш үчүн анын бир жагын жана экинчи жагын билиш керек, андан кийин бир жагын экинчи жакка көбөйтүш керек»*. Муталим: *«Рахмат, бул туура багыт, бирок, кел бирге ойлонуп көрөлү, тик бурчтуктун периметрин эсептеп чыгуу үчүн бул формуланы туура колдонуп жатабызбы?»*.

Муталим оозеки кайтарым байланышты ишке ашырууда колдонуучу бир нече фразалар бар:

- а. «Рахмат, эмне үчүн сен ушундай ойлоп жатасың? Ал эми мындай болсочу?...»;
- б. «Рахмат, бирок, дагы бир жолу суроону угалычы Кандай деп ойлойсуң, сенин жообунда баары туурабы?»;
- с. «Рахмат, бирок, силер бул жерден ката кетирдиңер, дагы бир жолу окутула ...».

Окуучулардан туура жана туура эмес жооптор алынган учурларда түшүнүүнүн тереңдигин текшерүү үчүн муталим эмне үчүн? кантип? ж.б. тактоочу суроолорду бергени маанилүү.

Мугалим сындоону, мыскылдоону, окуучунун жообун шылдыңдоону камтыган терс комментарийлерди берүүдөн алыс болушу керек, мисалы: «жарабаган жооп», «мындай жоопко кантип жеттиң» ж.б.у.с. жооп кайтаруулар болбошу керек, анткени комментарийдин мындай формасы окуучунун инсандык намысына тиет. Эмнелер туура эместигин жана ишти оңдоо үчүн эмнелерди аткаруу керектигин айтпай туруп, «туура эмес», «ким жооп берет», деген фразаларды колдонбоо керек.

3.3. Окутуу процессин жакшыртуу максатында кайтарым байланыштын жыйынтыгы боюнча мугалимдин ишмердигине оңдоп-түзөөлөрдү киргизүү

«Черный ящик: что там внутри? Оценка знаний учащихся как способ повышения эффективности учебно-воспитательного процесса» деген эмгегинде П. Блэк менен Д. Уильям «**Баалоонун жыйынтыктарын эске алуу менен окутуу процессине оңдоп-түзөөлөрдү киргизүүнү**» калыптандыруучу баалоонун милдеттүү бөлүгү катары белгилешет.

Текшерүү иштеринин жыйынтыктары окуучулардын билимдери, билгичтиктери жана көндүмдөрү төмөнкү деңгээлде калыптангандыгын көрсөткөн учурларда мугалим буларды кайра карап чыгышы керек:

- окутуунун усулдарын, ыкмаларын;
- окутууну уюштуруунун формаларын;
- убакытты башкарууну, материалды түшүндүрүүгө жана бышыктоого убакытты бөлүштүрүүнү;
- класстагы окуучулардын тутумун кылдаттык менен изилдөө жана алынган натыйжаларды эске алуу менен сабактарды пландаштырууну;
- тема боюнча класстын мурдагы көйгөйлөрүн изилдөө б.а. тема боюнча диагностикалык баалоо өткөрүү жана алынган натыйжаларды эске алуу менен пландаштырууну;
- классты башкаруу боюнча техникаларды.

Андан тышкары төмөнкү иштерди аткарышы зарыл:

- окуучулардын мүнөздүү жана жеке кыйынчылыктарын жоюу боюнча оңдоп-түзөө программаларды иштеп чыгуу;
- окуучулардын коррекциялык убактылуу топторун аныктоо;
- жекече кеңештерди берүү.

Мисалы: Математика. Өз алдынча иш.

Тапшырма:

I. Татаал сандарды көбөйтүүчүлөргө ажыраткыла жана эсептөөлөрдү жүргүзгүлө:

1. $124 \cdot 4 =$	3. $1827 \cdot 3 =$
2. $215 \cdot 5 =$	4. $3945 \cdot 5 =$

Өз алдынча ишти текшерүүдөн кийин төмөнкү натыйжа алынды:

- класстагы окуучулардын 5 % «5» деген баа алышты,
- класстагы окуучулардын 15 % «4» деген баа алышты,
- класстагы окуучулардын 65 % «3» деген баа алышты,
- класстагы окуучулардын 15 % «2» деген баа алышты.

Мугалим окуучулардын көпчүлүгү тапшырманы аткара алган жок деген корутунду чыгарды. Талдоонун натыйжасы боюнча мугалим төмөнкү кадамдарды ишке ашырат:

Стандарттуу кырдаал	Калыптандыруучу баалоону колдонуу төмөнкү кадамдарды сунуштайт
Математика мугалими «Каталардын үстүндө иштөө» деген темада сабак өтүп жатат, мүнөздүү каталарды талдоого төмөнкүдөй токтолот. Окшош эки мисалды бүт класс доскада талдап чыгат. Тактага мисалдарды мугалим жазып турат. Мисалы: а) $4320 \cdot 8 =$ б) $689 \cdot 6 =$ 2. Эки мисалды өз алдынча чыгаруу. Мүмкүн кээ бир окуучулар мисалдарды өз алдынча чыгарышат. Ал эми калган окуучулар менен мугалим биргеликте иштейт. Иштин аягында мугалим жоопторду айтат. Ишти аткаруунун жүрүшүндө мугалим: жөнөкөй сандарды татаал сандарга көбөйтүүгө, татаал сандарды жөнөкөй сандарга ажыратууга эрежелерди кайталайт.	Берилген иштин жыйынтыгы абдан төмөн болгондуктан, мугалим өз планына өзгөрүүлөрдү киргизет – кыйынчылыктарды жоюу үчүн кошумча сабак белгилеп өткөрөт. Мугалим тактага $5623 \cdot 3$ мисалды жазып, окуучуларга тапшырма берет: ■ татаал санды жөнөкөй санга көбөйтүүнүн эрежесин эстеп, айтып бергиле, 2-3 окуучунун жоопторун угат; ■ татаал санды кошумчуларга ажыраткыла. ■ Бул мисалды чыгаруу үчүн тактага бир окуучуну чыгарат. (Калган окуучулар мисалды өз алдынча чыгарышат. Жооптор салыштырылат). Андан кийин мугалим жуптарда иштөөнү уюштурат. Жуптарга алдын ала даярдалган мисалдар жазылган карточкаларды таратат. Тапшырма аткарылгандан кийин мугалим 3-5 жуптун жоопторун угат. Эгерде туура эмес жооптор берилсе, анда мугалим мисалды бүт класс менен талкуулайт. Андан кийин мугалим «<i>Кол белгилери</i>» техникасын колдонот. Окуучулар чыгарылган мисалдарды түшүнгөнү же түшүнбөй калгандыгы тууралуу күбөлөгөн белгилерди колдору менен көрсөтүшөт. Мындай текшерүүнү жүргүзүү үчүн мугалим окуучулар менен алдын ала белгилер жөнүндө сүйлөшүп алат: ■ мен көбөйтүүчүлөрдү татаал сандарга кантип ажыратуу керек экенин түшүнөм жана эсептөөлөрдү жүргүзө алам (бармак өйдө карай багытталган); ■ мен көбөйтүүчүлөрдү татаал сандарга кантип ажыратыш керек экенин түшүнөм элекмин (бармак туурасынан жайгашкан); ■ мен көбөйтүүчүлөрдү татаал сандарга кантип ажыратыш керек экенин түшүндүм деп ишенимдүү айта албайм (кол булгалаш керек). Белгилерди көргөндөн кийин мугалим кээ бир окуучулардан түшүндүрмө берүүнү суранат: (1) түшүнбөгөн окуучуларга мугалим: «<i>Эмнелер түшүнүксүз болду?</i>» деген суроо берет;
Үйгө тапшырма: окуучуларга өз алдынча иштеги тапшырмаларга окшош тапшырмаларды чыгаруу сунушталат.	(2) өзүнө анча ишенбегендерге мугалим: «<i>Эмнени тактагыңар келип жатат?</i>» деген суроону берет; ■ (3) бардыгын түшүнгөндөргө мугалим: «<i>Эмнелерди түшүндүңөр?</i>» деген тактоочу суроону берет. Сөзсүз түрдө бир нече жоопту угуу сунушталат.

	Андан кийин мугалим топтордо ишти уюштурат. Окуучулар 4-5тен кичи топторго бөлүнүшөт. Мугалим мисалдарды таратып берет, топтогу окуучулар татаал санды жөнөкөй санга көбөйтүүнүн алгоритмин колдонуп, биргеликте чыгарышат, бул ишти топтун лидери же мугалим жетектеп турат. Андан кийин топтон 1 окуучу мисалдын чыгарылышын тактага жазып, айтып берет. Үйгө тапшырма: Жөнөкөй санды жөнөкөй санга көбөйтүүгө мисалдарды түзүп, чыгарып келүү.
--	---

КОРУТУНДУ

Кайтарым байланыш мугалимге жана окуучуларга өз кемчиликтерин көрүүгө жана аларды окуу процессинин баштапкы баскычтарында оңдоого жардам берет. Ошентип, алдыга жылуу камсыздалат.

Кайтарым байланышты натыйжалуу кылууга мүмкүнчүлүк бере турган ыкмалар:

1. Катарларды оңдоонун ордуна жазуу түрүндөгү сунуштарды колдонуңуз. Алар катарларды оңдобостон окуучуга алардын бар экендигин көрсөтүшү керек. Сиз катарлар жөнүндө төмөнкү маалыматты берсеңиз болот:

- ката жөнүндө;
- анын жайгашкан орду;
- катанын түрү;
- катаны оңдоо үчүн зарыл болгон аракеттер.

Пайдалуу сунуштарды жазуунун үч түрүн колдонуңуз:

- 1. Эске салуу.** Кеңештердин бул түрү көбүнчө ийгиликтүү окуучуларга ылайыктуу.
- 2. Баскычтар боюнча жардам берүү.** Кеңештердин бул түрү көбүнчө – нускама боюнча иштегенди жакшы көргөн окуучуларга ылайыктуу. Мындай кеңеш бир нече жол менен ишке ашырылат: а) суроолор; б) сүрөттөө; в) толук эмес сүйлөмдөр.
- 3. Үлгү берүү.** Бул ыкма көбүнчө орто окуган окуучуларга жардам берет. Мугалим окуучунун ишинде ката бар жерге белги коюп, ал эми иштин аягында кенен маалымат бере алат. Бул үчүн ал ката бар жерден кеңеш жазылган жерге чейин атайын белги коюп коёт. Мисалы, катанын жайгашкан жери, анын түрү, окуу китеби, параграф, эреже жөнүндө маалымат жазылат.

2. Ишти максаттуу алып барыңыз

Көп кездешкен катарларга көңүл буруңуз; эгерде кайсы бир тапшырманы окуучулардын көпчүлүгү туура эмес аткарган болсо, анда өз ишмердигиңизге өзгөртүүлөрдү киргизиңиз, мисалы:

- теманын көйгөйлүү жерлерин окууну улантуу;
- окуучуларга окулуп жаткан материалды жакшыраак түшүнүү үчүн кошумча убакыт бөлүү;
- колдонулуп жаткан окутуу усулдарына, окутууну уюштуруу формаларына ондоп-түзөөлөрдү киргизүү;

3. Бири-бирин баалоо техникасын колдонуп, иштин көлөмүн бөлүштүрүңүз.

Ишти тапшырардан мурда окуучулар үлгүлөргө таянып, өз иштерин же бири-бириникин текшерип чыгып, комментарий беришсин.

4. Окуучу менен жеке маектешиңиз.

1. Окуучулар жазуу иши менен алектенип жатканда айрым окуучуларды өзүнчө чакырып, (же жанына барып), алардын иши боюнча маектешиңиз.

5. Тандаганды билиңиз.

2. Кээ бир учурларда ишти текшерүүгө жана баа коюуга сиздин убактыңыз абдан чектелүү экенин окуучуларга айтып, ошондуктан иштин бир гана бөлүгүн карап чыга турганыңызды же үй тапшырмасын рационалдуу жол менен аткарууга гана көңүл бурам деп билдириңиз.

ӨЗҮНДҮ ТЕКШЕР!

Урматтуу кесиптеш!

Сунушталган суроолор сизге дагы бир жолу материалга кайрылууга, негизги идеяларга өзгөчө көңүл бурууга мүмкүнчүлүк берет. Берилген суроолорго жооп бериңиз. Өз жообуңуздун вариантын кесиптештериңиздер менен талкуулаңыз.

1. Сунушталгандардын ичинен калыптандыруучу баалоону колдонуудагы натыйжалуу кайтарым байланышка эмнелер таандык?

- а) Муталим бардык каталарды оңдойт жана жалпы баа коёт
- б) Муталим окуучулар менен бирге мисалдын чыгарылышынын алгоритмин түзөт
- в) Муталим окуучунун ишинде ката бар жерлерди тегерекчелерге алып, аларды оңдоо боюнча кеңештерди берет.
- г) Муталим окуучулардын чейректик текшерүү иштерин текшерип, иштериндеги каталарды оңдоо боюнча кеңештерди жазат.

6. Кайтарым байланыштын түрлөрүн мисалдар менен айкалыштырыңыз.

1. Эске салуу

128 беттеги маселени чыгаруунун үлгүсүн кара, андан кийин ишти текшер

2. Баскычтар боюнча жардам берүү

- а) суроолор аркылуу

Амалдарды аткаруунун иретин сүрөттөгүлө

2. Баскычтар боюнча жардам берүү

- б) сүрөттөө

Тик бурчтуктун аянтын табуунун эрежесин эстегин жана ишинди текшер

Кыймылдын ылдамдыгын табуу үчүн аралыкты ...

2. Баскычтар боюнча жардам берүү

- в) Толук эмес сүйлөмдөр

1. Тик бурчтуктун периметри эмнеге барабар?

2. Тик бурчтуктун периметрин табуунун формуласын жазгыла.

3. Мисалдарды келтиргиле

3. Үлгү берүү

4. БААЛОО КРИТЕРИЙЛЕРИ

Баалоо критерийлери калыптандыруучу баалоонун ажырагыс бир бөлүгү болуп саналат. Калыптандыруучу баалоодо баалоо критерийлери бир тема же бөлүм боюнча иштелип чыгат, ал эми жыйынтыктоочу баалоодо алар кеңири колдонулат. Төмөндө математика жана мекен таануу сабактары боюнча критерийлерге мисалдар берилген:

1. *амалдарды, операцияларды туура тандоо;*
2. *эсептөөлөрдүн тууралыгы (эгерде эсептөө билгичтиги текшерилсе);*
3. *туура жазуу, берилген маалыматты туура көчүрүү (сандарды, белгилерди, чоңдуктарды, маанилерди);*
4. *математикалык мисалда амалдардын иретинин жазуу түрүндө болушу;*
5. *санды топтук кошумчулардын суммасы түрүндө берүү;*
6. *чоңдукту бир өлчөө бирдигинен башка өлчөө бирдиктерине айландырууну ишке ашыруу;*
7. *пайдалуу кен байлыктардын түрлөрүн аныктоо, алардын касиеттерин айырмалоо;*
8. *жаратылышка байкоо жүргүзүү, байкоо жүргүзүүнүн натыйжасын айтып берүү;*
9. *адамды курчап турган нерселерди сүрөттөө, алардын формасын, чоңдугун аныктоо;*
10. *Кыргызстандын дарыяларын жана көлдөрүн картадан табуу жана көрсөтүү;*
11. *суунун жана абанын кээ бир касиеттерин жөнөкөй тажрыйбалар аркылуу аныктоо.*

Эгерде окуучу баалоонун критерийлерин түшүнүп жана айта алса, бул П. Блек менен Д. Уильям «окуучулардын **өз окуу процессине активдүү катышуусу**» деп атаган калыптандыруучу баалоонун компонентинин иштей башташын билдирет деп белгилешкен.

Окуучулардын иштерин баалоо айтылган баалоо критерийлеринин негизинде гана бааланат. Эгерде мугалим критерийде белгиленбеген катарларды же кемчиликтерди тапса, анда ал окуучуга бул катага (каталарга) көңүл бур деп кеңеш бериши керек, бирок бул ката же катарлар калыптандыруучу баалоодо баага таасир этпейт. Мисалы, 4-класста мекен таануу сабагында текшерүү ишин (эссе) өткөрөөрдүн алдында мугалим төмөнкү критерийлерди айтты:

1. *өз туулган жери жөнүндө түзүлгөн аңгеме 6 сүйлөмдөн кем болбошу керек;*
2. *аңгемеде шаарлардын, дарыялардын жана көлдөрдүн аталыштары колдонулушу керек;*
3. *аңгемеде жашап жаткан шаардын же айылдын кызыктуу, атактуу жерлери аталып, жазылышы керек.*

Мугалим текшерүүдөн кийин баалоо критерийлерине карата жетишилген натыйжаларга жана башка катарларга төмөнкүдөй токтолду:

«Азаматсың, сенин аңгемең 10 сүйлөмдөн түзүлүптүр, сен өз туулган жериңди көркөмдүү сүрөттөп жазыптырсың, дарыялардын, көлдөрдүн аталыштарын кошуптурсуң. Сенин туулган жериң эмнеси менен кызыктуу, белгилүү? Аңгемени толуктап жаз.

Р. С. Энчилүү аттардын жазылышына көңүл бур».

Бул мисал мугалим ишти текшерүүдө баалоо критерийлерине таянганын көрсөтүп жатат, адегенде эмнелер ишке ашканын айтты, андан кийин окуучунун көйгөйүнө көңүл бурду, ал эми аягында критерийлерге камтылбаган нерселерге токтолуп, аны жоюу үчүн кеңеш берди.

Баалоо критерийлерин мугалим алдын ала даярдап коюшу керек, зарыл учурларда аларды окуучулар менен биргеликте иштеп чыкса болот. Мисалы, текшерүү ишин аткараардын алдында мугалим окуучуларды жуптарда же кичи топтордо баалоо критерийлерин талкуулап чыккыла деген тапшырма берет. Айтылган критерийлердин арасынан мугалим окуучулар менен биргеликте артыкчылыгы бар критерийлерди тандайт. Мугалим критерийлерди окуучулар менен талкуулап, түшүндүрүшү маанилүү, анткени окуучулар ишти текшерүүгө тандалып алынган критерийлерди түшүнбөй калган учурлардан алыс болуу керек. Критерийлердин мазмуну түшүнүктүү жана жеткиликтүү тил менен баяндалып, окуучуларга көргөзмөлүү (тактага же плакатта жазылып) берилиши керек.

Баалоо критерийлери баалоонун бардык: диагностикалык, калыптандыруучу, жыйынтыктоочу түрлөрүндө иштелип чыгат жана колдонулат. *Мисалы: дилбаянды жазаардын алдында мугалим окуучуларга төмөнкү баалоо критерийлерин берет:*

- мазмун дилбаяндын темасына ылайык келиши керек;
- үчтөн кем эмес цитатаны колдонуу;
- көркөм-сүрөттөө каражаттарын колдонуу (метафораларды, салыштырууларды);
- тыныш белгилерин коюу эрежелерин сактоо;
- корутунду болуш керек;
- кошумча булактардан маалыматты колдонуу.

Жыйынтыктоочу баалоодо баалоо критерийлери окуучулардын көңүлүн окуунун натыйжаларына бурууга жардам берет. Окуучулардын иштерин текшерүүдө мугалим алардын бардык жетишкендиктерин баалайт жана айтылган критерийлерге карата бардык көйгөйлөрдү белгилейт. Мугалим иштерди текшерүүнүн натыйжасы боюнча окуучуларга өзүнүн сунуштарын (кайтарым байланыш) бериши керек. Кээ бир учурларда мугалим окуучуларга ишти жакшыртууга берип, андан кийин гана баа койсо болот.

Төмөндө сабактардын кыскартылган фрагменттери берилген, алардын алкагында иштерди текшерүү үчүн баалоо критерийлери колдонулган.

Предмет: Математика. *Класс:* 4

Тема: Кыймылдын ылдамдыгы.

Сабактын билим берүүчүлүк максаты: Окуучулар:

- формуланы колдонуп, ылдамдыкка, кыймылга маселелерди чыгара алышат;
- кыймылдын ылдамдыгын эсептеп чыгаруу формуласынын жардамы менен убакыт менен аралыкты эсептеп чыгууга маселелерди чыгара алышат.

Мугалим жаңы теманы жана сабактын максатын айтат. Жаңы тема түшүндүрүлгөндөн кийин бышыктоо баскычында окуучулар кыймылдын ылдамдыгын эсептеп чыгууга маселелерди чыгарышат. Андан кийин мугалим текшерүү ишин өткөрөт, анда окуучуларга кыймылдын ылдамдыгын табууга эки маселе чыгарууга сунушталат. Мугалим текшерүү ишти аткараардын алдында мурда тактага илинген баалоо критерийлерине көңүл бургула дейт:

- кыймылдын ылдамдыгын эсептеп чыгуу формуласын туура колдонуу;
- кыймылдын ылдамдыгы белгилүү болгондо аралыкты эсептеп чыгуу;
- эсептөөлөр туура аткарылышы керек.

Окуучулар өз алдынча ишти аткарып бүткөндөн кийин мугалим аларды текшерет. Текшерүүдө мугалим баалоо критерийлерине таянат. Адегенде ал окуучунун жетишкендиктерин белгилейт, андан кийин көйгөйлөр бар болсо, алар да белгиленет, аларды жоюу үчүн мугалим кеңештерин берет.

Предмет: Мекен таануу. *Класс:* 2

Тема: Жыл мезгилдери.

Сабактын билим берүүчүлүк максаты (фрагмент): Окуучулар жыл мезгилдерин атап бере алышат, алардын айырмаларын билишет.

Мугалим: «Балдар, бүгүн биз «Жыл мезгилдери» деген жаңы теманы өтөбүз. Силер жыл мезгилдери жөнүндө эмнелерди билесиңер?» Окуучулар өз ойлорун айтышат. Талкуулоодон кийин мугалим сабактын максатын айтып, сабактын аягында окуучулар жыл мезгилдеринин айырмачылыктарын айтып бере алышыңар керек деп билдирет.

Жаңы тема түшүндүрүлгөндөн кийин мугалим классты 4 топко бөлөт, ар бир топко тапшырма берет: бир жыл мезгили жөнүндө аңгеме түзүү. Ишке киришээрдин алдында аңгемени баалоонун критерийлери менен тааныштырат жана аларды толуктоону суранат. Мугалим алдын ала иштелип чыккан критерийлерди тактага жазат жана аларды окуучулар менен талкуулайт.

Аңгемени баалоонун критерийлери

- Аңгемеде берилген жыл мезгилинин өзгөчөлүктөрү аталган.
- Аңгеме үч бөлүктөн түзүлүшү керек: киришүү, негизги бөлүк, корутунду.
- Аңгеме 10 дон кем эмес сүйлөмдөн түзүлүшү керек.

Андан кийин мугалим бул тизмени дагы бир критерий менен толуктоону сунуштайт. Окуучулар талкуулоо учурунда төмөнкү критерийди кошумчалоону сунушташты:

- Аңгемени сүрөт коштосун.

Ишти аткаргандан кийин топтор өз аңгемелерин презентациялашат, ошондой эле сүрөттөрүн көрсөтүшөт. Топтор бири-биринин презентацияларын 4 критерий боюнча баалашат.

Мисал ишти аткараардын алдында мугалим баалоо критерийлери менен балдарды тааныштырганын көрсөтүп турат, критерийлер окуучулар менен талкууланды, алар сунуштаган кошумча бир критерий киргизилди – мунун баары окуучулар аңгемени түзүүдө алардан эмнелер талап кылына тургандыгын так билишкенин далилдеп турат. Баалоо критерийлерин окуучулар презентацияларды баалоо процессинде колдонушту.

КОРУТУНДУ

1. Баалоо критерийлери окутуунун максаттарына негизделиши керек, мугалим окуу процессинде окуучулардын көңүлүн баалоо критерийлерине дайыма буруп турушу керек.
2. Окуучулардын окуудагы жетишкендиктерин критерий боюнча баалоо ишти аткаруу процессин максатка багытталгандай кылып, ал эми баалоо процессин ачык-айкын жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет.
3. Баалоо критерийлери окуучулар үчүн түшүнүктүү болушу керек.
4. Калыптандыруучу баалоодо 3төн кем эмес критерийди колдонуу зарыл.
5. Баалоо критерийлери текшерүү ишти аткараардын алдында айтылышы керек.
6. Баалоо критерийлери окуучулар менен биргеликте иштелип чыгышы мүмкүн.

ӨЗҮҢДҮ ТЕКШЕР!

Урматтуу кесиптеш!

Сунушталган суроолор сизге дагы бир жолу материалга кайрылууга, негизги идеяларга өзгөчө көңүл бурууга мүмкүнчүлүк берет. Берилген суроолорго жооп бериңиз. Өзүңүздүн жообуңуздун вариантын кесиптештериңиз менен талкуулаңыз.

1. Мугалим баалоо критерийлерин окуучуларга качан билдириши керек?

- а) сабактын башында
- б) текшерүү ишти аткаруунун алдында
- в) окуучулардын иштерин текшерүүдөн кийин
- г) окуучуларга баалоо критерийлерин айтуунун кажети жок

2. Калыптандыруучу баалоону жүргүзүүдө канча критерийди колдонуу сунушталат?

- а. бир да критерийди колдонбош керек
- б. бир-үч критерийди
- в. бештен кем эмес критерийди
- г. беш-он критерийди

3. Математика боюнча «Калдык менен бөлүү» деген темадагы сабакка үч критерийди жазып бериңиз

1. _____
2. _____
3. _____

5. БИРИ-БИРИН БААЛОО ЖАНА ӨЗҮН-ӨЗҮ БААЛОО

«Окуучулар өз билимдерин өздөрү баалаганды билиши керек».

П. Блэк и Д. Уильям

Баалоо ишмердигине коюлган негизги талаптардын бири окуучуларда өз ишмердигине баалоо жүргүзүү, өз каталарын көрө билүү, ар түрдүү иштерге коюлуучу талаптарды түшүнүү билгичтигин калыптандыруу болуп эсептелет. Бул максатты ишке ашыруу үчүн өзүн-өзү баалоо /бири-бирин баалоо усулдарын колдонуу зарыл.

5.1. Бирин-бирин баалоо

Классташтар тарабынан ишти баалоо баалоонун толук кандуу ыкмасы болуп эсептелет. Мындан тышкары, бири-бирин баалоо окуучуларга өтүлгөн материалды бири-биринин иштерин текшерүү аркылуу бышыктоого мүмкүнчүлүк берет.

Бирин-бирин баалоонун артыкчылыгы окуучулар башка иштердин ийгиликтүү жактарын жана кемчиликтерин белгилөөнү үйрөнүү аркылуу өз ийгилигине талдоо жүргүзө алышында.

Мисалды карап көрөлү, башталгыч мектепте математика сабактарында окуучулар бири-бирин көзөмөлдөөнүн негизинде көзөмөл-баалоо ишмердигин калыптандыруучу баалоону колдонуп кантип уюштурса болоруна байкоо жүргүзөлү.

«Ички жана тышкы тегерек» жана «Динамикалык жуптар» деген калыптандыруучу баалоонун техникаларына токтололу. Бул калыптандыруучу баалоонун техникалары кыска убакытта ар бир окуучунун билимдерин жана көндүмдөрүн текшерүүгө мүмкүнчүлүк берет.

«Ички жана тышкы тегерек» деген калыптандыруучу баалоонун техникасын колдонууга үлгү.

Предмет: Математика. *Класс:* 2

Тема: Көбөйтүү таблицасы жана «6» га бөлүү.

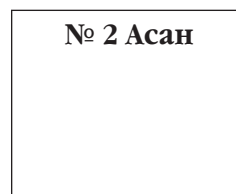
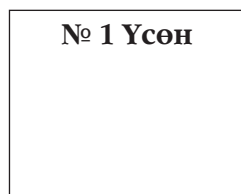
Сабактын максаты: Окуучулар:

- көбөйтүү таблицасын жана «6» га бөлүүнү билишет;
- көбөйтүү таблицасын мисалдарды жана маселелерди чыгарууда колдоно алышат;
- укканды билишет жана сунушталган жоопту туура жооп менен айкалыштыра алышат.

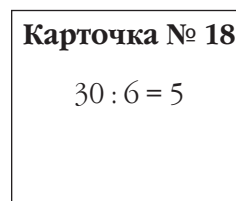
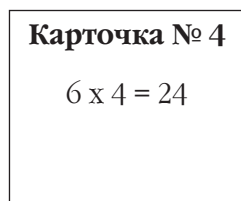
Уюштуруу иштерин жүргүзгөндөн кийин мугалим окуучуларга үй иши кандайча текшериле тургандыгы жөнүндө нускама берет. *Балдар, бүгүн биз сабакта көбөйтүү таблицасын жана «6» га бөлүүнү силер кандай өздөштүргөнүңөрдү текширебиз. Ал үчүн «Ички жана тышкы тегерек» техникасын колдонобуз.*

Танapiste мугалим ар бир партага номерлер жазылган барактарды коюп коёт. Сабакта ар бир бала ал баракты алып, ага өзүнүн атын жазып, көкүрөгүнө кадап алат.

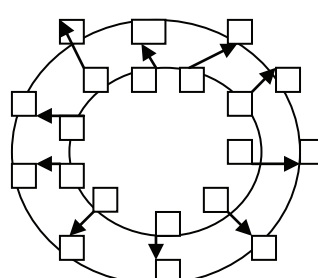
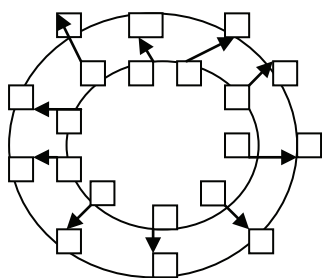
Мисалы:

Окуучулар калем саптарын (калемдерин) алып, номер боюнча чогулуп, эки чоң топко бөлүнүшөт. «1» деген номерге ээ болгон балдар биринчи топту, ал эми «2» деген номерге ээ болгон балдар экинчи топту түзүшөт. Андан кийин бул топтун ичинде балдар бирден экиге чейин санашат. Топтогу биринчи номерге ээ болгон балдар ички тегеректи түзүшөт, алар бир орундуу санды «6» га көбөйтүү таблицасы боюнча карточкаларды алышат. Ал эми «2» деген номерге ээ болгон балдар тышкы тегеректи түзүшөт, алар бир орундуу санды «6» га бөлүү таблицасы боюнча карточкаларды алышат. Ар бир карточканын сөзсүз түрдө иреттик номери болуш керек. Бул иш класстагы окуучулардын санына жараша уюштурулат. Мисалы:

Тегеректин ичинде карточкаларды сөзсүз түрдө ирети менен таратыштын кереги жок. Ички жана тышкы тегеректеги окуучулар бири-бирин карап турушу зарыл, б.а. жуптар пайда болушу керек.

Карточкалардын саны класстагы окуучулардын санына көз каранды болот. Карточкада туура жооп болушу керек, окуучу анын жардамы менен жооптун тууралыгын текшере алат (окуучу туура жоопту билбеши мүмкүн).

Ички жана тышкы тегеректеги турган окуучулар мугалимдин белгиси боюнча бири-бирине үндөрүн акырын чыгарышып, карточкалардагы суроолорду бере башташат, бирок, карточкадагы туура жоопту эч кимге көрсөтүшпөйт. Суроого туура жооп алынса көкүрөгүндөгү кагазга суроонун номерин жазып коюшат. Мисалы, № 8 суроону алган окуучу (Айнура) өзүнүн шериктешине (Үсөнгө) «6 x 8?» деген суроону берет. Шериктеши «48» деп жооп берет. Айнура Үсөндүн көкүрөгүндөгү кагазга № 8 деп жазып коёт. Ал эми жооп алынбаса же туура эмес жооп берилсе, анда шериктешине жооп туура эмес деп айтылат да, көкүрөгүндөгү кагазга эч нерсе жазылбайт.

№ 1 Үсөн

№ 2 Айнура

Мугалимдин белгисинен кийин (алакан чабуу, коңгуроону шыңгыратуу ж.б.) тышкы тегеректеги окуучулар сол жакка бир орунга жылышат, ал эми ички тегеректеги окуучулар өз орундарында калышат. Окуучулар жаңы пайда болгон жуптарда кайрадан суроолорду берүү жана жоопторду алуу процессин жана белгилөөнү улантышат. Окуучулар мугалимдин белгиси боюнча гана ордуларынан жылышат. Мындай жагдай ишти бир темпте кармап турууга жана окуучулардын көңүлүн башка нерселерге бурдурбоого мүмкүнчүлүк берет. Бул иш окуучулар алгачкы орундарына кайтып келгенче улана берет.

Андан кийин окуучулар өз орундарына отурушуп, туура жооптор үчүн алынган номерлерди санап, өздөрүнө шарттуу упайларды коюшат.

Андан кийин мугалим каталардын үстүндө ишти жүргүзөт. Ал суроонун иреттик номерин айтат, окуучулар өз кагаздарын карап, айтылган номерди таппаган окуучулар колдорун көтөрүшөт. Мугалим туура жоопту аныктоо үчүн окуучулар менен биргеликте талкуулоо жүргүзөт. Талкуулоодон кийин суроого жооп бере албаган окуучулар жоопту билиши керек. Каталардын үстүндөгү иштен кийин мугалим салтка айланган усулдарды (математикалык диктант, өз алдынча иш, текшерүү иш) колдонуу менен жыйынтыктоочу баалоону өткөрсө болот. Жыйынтыктоочу баалоонун натыйжалары боюнча баалар журналга коюлат.

«Динамикалык жуптар» аттуу калыптандыруучу баалоонун техникасы

Динамикалык жуптарды түзүүнүн негизинде уюштурулган иш көлөмдүү окуу мазмунун кайталоого мүмкүнчүлүк берет.

Динамикалык жуптар техникасын колдонуу менен ишти жүргүзөөрдүн алдында мугалим:

- бул сабакта текшерүү зарыл болгон окуу мазмунунун көлөмүн аныкташы керек;
- текшерүү тапшырмаларын (суроолорду) даярдап, тема боюнча жеке карточкаларды түзүшү керек. Мугалим бул учурда көбөйтүү таблицасы жана «6» га бөлүүгө туура жооптору менен карточкаларды 2 нускада даярдайт;
- бир барак кагазга вертикалдуу түрдө карточкалардын сандары боюнча иреттик номерлерин жазыш керек (убакыт үнөмдөлүш үчүн).

Танаписте мугалим ар бир партага суроолордун номерлерин жазыш үчүн ак кагаздарды таратат. Сабакта ар бир окуучу өзүнүн барагын алып, ага өзүнүн атын жазып коёт. Окуучулар эки топко бөлүнүшөт. Ар бир окуучуга туура жооп жазылган карточка таратылат. Ар бир топ класста ыңгайлуу жерге жайгашат, мугалимдин белгисинен кийин бири-бирине келип, суроо бере башташат. Окуучулар «+» менен туура жооп алынган суроону белгилеп коюшат.

Эгерде окуучулар бири-биринин суроолоруна туура жооп беришсе, алар тарап, башка жуптарды түзүшөт. Ал эми окуучулар суроолорго жооп бере албай калышса, **алар бири-бирине жардам берип, туура жоопту айтышат жана карточкалары менен алмашышат.** Андан кийин алар тарап, жаңы жуптарды түзүшөт. Бардык окуучулар топтун ичинде динамикалык жуптарды түзүп жана 20 суроонун үстүндө иштегенден кийин, алар өз орундарына отурушат. Андан кийин мугалим көйгөйлүү суроолор боюнча талкуулоо жүргүзөт.

№ 1 Үсөн

1+
2
3+
4+
5
6+
7+
8
9
10

Мекен таануу сабактарында **«Эки жылдыз, бир каалоо»** аттуу калыптандыруучу баалоонун техникасын колдонсо болот. Ал окуучулардын чыгармачыл иштерин, дилбаяндарын, эсселерин баалоодо колдонулат.

Мугалим балдарды жуптарга бөлөт да окуучуга классташынын ишин текшерүүнү сунуштайт. Бири-биринин иштерин баалоону уюштурууда окуучуларды иштеги оң жактарды көрүүгө, өз классташынын ийгиликтерин сыйлоо менен кабыл алууга багыт берүү керек. Окуучулар бири-биринин ишине комментарий бергенде, ишке баа беришпейт, жөн гана ийгиликтүү эки жерин көрсөтөт (**«эки жылдыз»**) жана толуктап иштөө керек болгон бир жерин белгилейт (**«каалоо»**).

Беш жаштагы балдар менен да бул техниканы колдонгон мугалимдер балдардын бири-биринин ишине адилеттүү комментарийлерди бергенине таң калышат. Кайтарым байланыш жогору жактан эмес (мугалимден эмес) өзүнүн классташы аркылуу берилгендиктен, комментарийлер позитивдүү кабыл алынып, мындан ары жакшы окууга умтулуу пайда болуп, иштеги кемчиликтерди жоюп, ийгиликке ээ болууга каалоо пайда болот экен

Окуучулардын кайтарым байланышы оозеки же жазуу түрүндө болушу мүмкүн. Текшерүүдөн кийин иш окуучуга жакшыртуу үчүн кайтарылып берилет.

«Каалоону» ишке ашыруу үчүн убакыт (кийинки сабакка чейин) берилет. Мындай иш аяктагандан кийин мугалим окуучунун ишин текшерет, баа коёт.

Фрагментти талдоо!

Окуучулардын бири-бирине берген кайтарым байланышы так, түз жана оңой болот. Бул учурдагы кайтарым байланыш эки шериктешке тең пайдалуу: кайтарым байланышты берип жаткан окуучуга да, кайтарым байланышты алып жаткан окуучуга да. Анткени, окуучу бул процессте өзүнүн классташынын ишин талдап, иштин ийгиликтүүлүк критерийлерин түшүнүп жатат, демек, окуучу үчүн сезимдик жактан азыраак курчугандык жаралат.

Бири-бирин баалоо ар кандай жолдор менен ишке ашырылат. Аларды уюштуруу үчүн атайын үлгүлөр керек, алар каталарды кетирбөөгө мүмкүнчүлүк берет. Төмөндө бири-бирин көзөмөлдөө/ бири-бирин баалоонун варианттары жана аларды уюштуруу үчүн материалды берүүнүн үлгүлөрү көрсөтүлгөн.

Бири-бирин көзөмөлдөө/ бири-бирин баалоонун варианттары

- *иштер менен алмашуу,*
- *атайын план боюнча бири-бирине сурамжылоо жүргүзүү,*
- *тапшырмалар менен алмашуу,*
- *аныктамаларды, эрежелерди текшерүү,*
- *комментарийлерди берүү.*

Бири-бирин көзөмөлдөө/ бири-бирин баалоо үчүн үлгү берүү:

- *таблица,*
- *тактадагы жазуулар,*
- *кодоскоптогу жазуулар (экранда),*
- *оозеки,*
- *бирөө аткарган иш боюнча,*
- *шарттуу жазуу,*
- *жооп менен салыштыруу.*

5.2. Өзүн-өзү баалоо

Өзүн-өзү баалоо инсандын өнүгүүсүнүн маанилүү көрсөткүчү болуп саналат. Өзүн-өзү баалоонун пайда болушунун баштапкы мезгилине башталгыч мектеп курагы кирет, ошондуктан ушул куракта объективдүү өзүн-өзү баалоону калыптандыруу зарыл. Башталгыч мектептеги окуучулардын өзүн-өзү баалоосунун калыптанышына таасир эткен бир нече факторлор бар:

1. ата-энелердин пикири, үйдөн алынган тарбиянын мүнөзү;
2. окуу ишмердик көндүмдөрүнө ээ болуу (же ээ болбоо), мугалимдин баалоосу;
3. жолдоштордун баалоосу;
4. өз жашоо тажрыйбасы.

Бул факторлорду талдоо өзүн-өзү баалоону калыптандырууга көмөктөшкөн негизги психологиялык-педагогикалык шарттардын түзүмүн аныктоого мүмкүнчүлүк берди. Тагыраак айтканда:

- педагог менен окуучунун, окуучулардын бири-бири менен,
- ата-энелердин балдар менен карым-катнаш маданияты;
- башталгыч мектептеги окуучунун окуу өз алдынчалуулугунун калыптанышы;
- окуу ишмердигин уюштуруу процессинде ийгилик кырдаалын жаратуу;
- окуу ишмердигин уюштурууда окутуунун ар түрдүү усулдарын жана формаларын колдонуу;
- башталгыч мектептеги окуучуларды өзүн-өзү баалоо ыкмаларына үйрөтүү;
- башталгыч мектептеги окуучуларды алынган натыйжаны оңдоп-түзөөгө үйрөтүү;
- ата-энелер менен максаттуу иш алып баруу.

Бул шарттарды ишке ашыруу үчүн төмөнкү формаларды колдонсо болот:

- жуптарда иштөө;
- чыгармачыл топтордо иштөө;
- мугалим менен окуучунун жеке иши;
- ата-эне менен окуучунун жеке иши;
- окуучунун өз алдынча иши.

Башталгыч мектептеги окуучуларды өзүн-өзү баалоо ыкмаларына үйрөтүүдө баалоонун ар түрдүү формаларын колдонуу максаттуу болуп саналат.

- 1. Жеке жетишкендиктердин папкасы.** Ар бир окуучуга жеке жетишкендиктер папкасы ачылат, ага окуучулардын текшерүү иштери, чыгармачыл иштери, негизги предметтер боюнча тематикалык баалоо баракчалары чогултулат.
- 2. Тематикалык баалоо баракчалары.** Баалоо баракчаларында ар бир окуучунун окуп-үйрөнүлгөндүгү кандайдыр бир символдор аркылуу белгиленет, мисалы, (1-класс), «тегерек – тема толук өздөштүрүлдү, билимдерге маани берилди, алар туруктуу; «квадрат – тема негизинен өздөштүрүлдү; «үч бурчтук – тема аягына чейин өздөштүрүлө элек; «кесинди – тема өздөштүрүлө элек.
- 3. Жетишкендиктер күндөлүгү.** Бул күндөлүктө балдар өз билимдерин мугалим менен окуучулар биргеликте иштеп чыккан критерийлерге таянып, беш упайлык система боюнча өз алдынча баалашат. Баалар негизги темалар боюнча коюлат. Мугалим бул күндөлүктөрдү системалуу түрдө текшерип, окуучунун баасынын жанына өзүнүн баасын коюп, ата-энелерге кеңеш берип турат. Ата-энелер да өзүн-өзү баалоо күндөлүгүн системалуу түрдө текшерип, мугалимдин кеңештеринин аткарылып жаткандыгын көзөмөлдөп, күндөлүккө мугалимге арналган суроолорду жаза алышат.

Окуу процессине өзүн-өзү баалоону киргизүү боюнча окуучулардын ишин уюштуруу үчүн төмөнкүлөр зарыл:

- бирдей «баалоо саясатын» иштеп чыгуу;
- көзөмөлгө эмнелер кире тургандыгын сүрөттөө жана баалоо критерийлерин аныктоо;
- баалоо үчүн балдар өздөрү киргизген окуучулардын жетишкендиктерин гана баалаш керек;
- мазмундуу өзүн-өзү баалоо өзүн-өзү көзөмөлдөө билгичтигинен ажырабашы керек;
- окуучулардын өзүн-өзү баалоо үчүн тапшырмаларды өз алдынча талдоого укугу бар болушу керек;
- окуучулардын окуудагы ийгиликтерин алардын өздөрүнө салыштырмалуу баалоо керек;
- жыйынтыктоочу аттестациялоо үчүн чогулган баалардын системасын колдонуу керек (иштер жөнүндөгү баалар эмес, иштердин өзүн же алар жөнүндөгү мазмундуу маалымат).

Өзүн-өзү баалоо объективдүү болуш үчүн башталгыч мектептеги окуучуларды төмөнкүлөргө үйрөтүү максатка ылайык болот.

1. Ишмердиктин мотивине маани берүү б.а. буга үйрөнүш үчүн окуучу өзүнө төмөнкү суроолорго жооп бериши керек: Мага муну билүү, аткара алуу эмне үчүн керек? Муну билсем, мен эмнелерге ээ боло алам? Ал эми муну билбей калсам, эмнелерди жоготом?
2. Өз ишмердигин пландаштыра алуу. Окуучулар төмөнкү суроолорго жооп бергенди билиши керек: Окуу (практикалык) милдетин аткаруу үчүн менден кандай күч-аракеттер талап кылынат? Мен эмне кылышым керек жана менин иш-аракеттеримдин ырааттуулугу кандай болот (адегенде эмнелер, андан кийин эмнелер кылынышы керек)? Бул үчүн мага кандай каражаттар керек болот? Мен кандай кыйынчылыктарга жолугушум мүмкүн жана аларды кантип жеңе алам?
3. Алынган натыйжаны талдоо. Бул үчүн төмөнкү суроолорго жооп берүү зарыл: Алынган натыйжа коюлган максаттарга дал келеби? Алынган натыйжаны мен кантип текшере алам? Кетирилген каталарды байкай аламбы? Алар эмне үчүн кетирилгенин түшүнө аламбы? Өз күч-аракеттерди жана алардын натыйжага кылган таасирин баалоо керек.
4. Баалардын мүнөздөмөсүн: ар бир баа эмне үчүн коюла тургандыгын билиш керек.

Бул көзөмөл усулдары сабактагы окуучулардын ишмердигин активдештирүүгө көмөктөшөт, өз ара талаптуулукка жана өзүнө талаптуу болууга шарттарды түзөт, мындай жагдай башталгыч мектептеги окуучулардын өнүгүүсү үчүн абдан маанилүү.

КОРУТУНДУ

1. **Бири-бирин баалоо жана өзүн-өзү баалоо усулдарын колдонууда окуучулар ишти алдын ала аныкталган критерийлер боюнча баалашат.**
2. **Ишти, презентацияны ж.б. баалап жаткан окуучу же окуучулардын тобу да, ошондой эле, иши бааланып жаткан окуучу да пайдага ээ болушат. Башкалардын ишин баалоодо өз ишиндеги каталарды көрүп, керек болгон учурларда аларды ондоого мүмкүнчүлүк түзүлөт.**
3. **Бири-бирин баалоо интерактивдүү мүнөзгө ээ. Бири-бирин баалоо социалдык жана коммуникативдик жөндөмдөрдү жакшыртууга жардам берет.**
4. **Окуу процессинин жүрүшүндө бири-бирин баалоо менен активдүү алектенип, окуучулар баалоо менен баанын зарылчылыгын жана ролун жакшыраак түшүнө алышат.**

5. Өзүн-өзү баалоо окуучулардын өз алдынчалуулугун жана жоопкерчилигин өнүктүрүүгө багытталган.
6. Окуучулардын өзүн-өзү баалоосу мугалимдин баалоосуна чейин жүргүзүлүшү керек.
7. Окуучулар күмөн болууга жана кээ бир нерселерди билбөөгө укугу бар, мындай жагдай класста жана үйдө тиешелүү түрдө жасалгаланышы керек.

ӨЗҮҢДҮ ТЕКШЕР!

Урматтуу кесиптеш!

Сунушталган суроолор сизге дагы бир жолу материалга кайрылууга, негизги идеяларга өзгөчө көңүл бурууга мүмкүнчүлүк берет. Берилген суроолорго жооп бериңиз. Өзүңүздүн жообуңуздун вариантын кесиптештериңиз менен талкуулаңыз.

1. Билимдерге ээ болууда окуучулардын бири-бирин баалоосу кандай ролду ойнойт?
2. Өзүн-өзү баалоону (бири-бирин баалоону) өткөрүү үчүн окуучу кайсы билгичтиктерге ээ болушу керек?
3. Бири-бирин баалоо жана өзүн-өзү баалоонун кайсы ыкмаларын атап бере аласыз?
4. Өзүн-өзү баалоонун маңызы эмнеде?
5. Бири-бирин баалоо жана өзүн-өзү баалоону өткөрүүдө калыптандыруучу баалоонун кайсы техникаларын колдоно аласыз?

6. БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТИН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ОКУУ ИШМЕРДИГИН МОТИВАЦИЯЛОО

«Мажбурлоо жана милдеттүүлүк сезими окуучуга кароодон жана издөөдөн кубаныч табууга көмөк болот деген ой чоң жаңылыштык».

А. Эйништейн

«Баалоонун максаттарынын бири **окуучулардын максаттуу окууга мотивациясын калыптандыруу** жана колдоо болуп эсептелинет». Бул максатка жетүү үчүн төмөнкүлөр сунушталат.

- *Текшерүү иштери коркунучтун жаралышына эмес, таанып билүүгө көмөктөшүшү керек.*

Мугалим окуучуларга аткарыла турган текшерүү иши мугалимге гана эмес, ошондой эле аларга да эмнелер жетишилгенин, ал эми кайсы жерде жардам керек экенин аныктоого мүмкүнчүлүк берет деп түшүндүрүшү керек. Текшерүү ишин аткараардын алдында мугалим баалоо критерийлерин окуучуларга айтышы керек, анткени баалоо ачык өтүп, окуучулар эмнелер баалана тургандыгын билиши зарыл.

- *Кайтарым байланыш өз убагында берилип жана сытайы жүргүзүлүшү керек¹.*

Кайтарым байланышты окуучуларга текшерүү ишин өткөргөндөн кийин мүмкүн болушунча тезирээк бериш керек. Өз убагында жана сыпайы жүргүзүлгөн кайтарым байланыш окуучунун окууга ишенимдүү мамиле кылышына мүмкүнчүлүк берет.

- *Кайтарым байланыш берүүдө биринчи кезекте оң аспектилерди белгилегиле, андан кийин көйгөйлүү учурларды талкуулагыла.*

Сын кайтарым байланыш өзгөчө берилет, ал окуучуга эмес, анын ишинин кемчиликтерине багытталат. Мисалы, дилбаянды текшерүүдө адегенде мугалим иштин күчтүү жактарын белгилеши керек. Мындай кырдаал окуучуга анын жетишкендиктерин көрүүгө мүмкүнчүлүк берет, текшерүү иштерине оң мамиленин калыптанышына өбөлгө түзөт.

Комментарийлерди берүүдө «Сен абдан жаман иштептирсиң», «Сен ... жаза албаптырсың», деген фразаларды колдонбош керек, алардын ордуна «Бул мисалды туура чыгарыш үчүн ...беттеги эрежеге кайрылалы», «Сенин аңгемең мындан да кызыктуу болот, эгерде сен окуу китебинин ...бетиндеги маалыматты кошсоң» ж.б.

- *Эч качан бүт класстын алдында окуучулардын ишиндеги кемчиликтерди талкуулап жана таарынттуучу комментарийлерди берүү менен аларды кемсинтпегиле.*

Элдин алдында алсыз жактарды талдоо жана кемсинтүүчү комментарийлерди берүү таанып билүү процессине окуучунун кызыгуусун өлтүрөт.

- *Текшерүү ишин аткарууда пайда болгон жалпы көйгөйлөрдү талкуулагыла. Окуучулар менен биргеликте аларды жеңүү үчүн стратегияларды издегиле.*

¹ Сыпайы – адамдар менен карым-катнаш түзүүдө өзүн сылык алып жүрөт, адептүү, адамдын көңүлүн оорутпаган. <http://tolslovar.ru>

Мисалы, текшерүү ишин талдоодо бир тапшырманы аткарууда бүт класс же бир нече окуучу кыйынчылыкка дуушар болсо, анда мугалим бүт класс менен биргеликте пайда болгон көйгөйдү аныктайт жана аны кантип жоюш керек экендиги тууралуу чечим чыгарат. Талкуулоо учурунда мугалим бул көйгөй кимде пайда болгонун бөлүп айтпайт. Бул ыкма окуучуга көйгөй жалгыз анда гана пайда болбогонун көрсөтөт, ал эми бул болсо, текшерүү иштеринен коркпоого көндүрөт.

- *Окуучуларга ойлонуу үчүн убакыт бергиле, дароо алар үчүн жооп берүүгө (жардам берүүгө) шашпагыла.*

Мисалы, мугалим окуучуларга суроо берет, ойлонууга 20 секунда берет, андан кийин жоопту угат. Ал эми суроо кимдир бирөөгө берилсе, суроого жоопту билгендерди шашпагыла, дароо жардам бербегиле, суроо кимге арналса, ошол окуучуга жооп берүүгө мүмкүнчүлүк бергиле деп айтыш керек. Жооп бере турган окуучу жоопту билбеген учурда, мугалим класстан жардам сурайт.

Башталгыч класстарда мотивацияны калыптандыруу баланын мындан аркы окуусунда олуттуу мааниге ээ болот, анткени өз окуу ишмердиги ага башка максаттарга жетүү үчүн каражат гана эмес, маанилүү турмуштук максатка айланат.

Ар бир бала мектепте көп жылдар бою окуган мезгилде натыйжалуу жана жемиштүү эмгектенсин үчүн мотивациянын калыптанышын камсыздоо маанилүү, ал анын келечектеги өз билим алуусуна жана өзүн өнүктүрүүгө негиз болушу керек.

П. Блек жана Д. Уильям «Баалоо мотивацияга жана окуучулардын өздөрүн сыйлоосуна таасир этет, ал эми бул өз кезегинде окууга маанилүү таасир берет» деп белгилешкен.

Башталгыч класстарда окууларда окууга умтулуунун калыптанышына төмөнкүлөр түрткү болот:

Мектептеги жана класстагы жалпы атмосфера

Окутуунун позитивдүү атмосферасы, окуу процессинин жагымдуу сезим берүүчү жагдайы – оң мотивациянын жаралышынын маанилүү шарты. Окутуунун ийгиликтүү атмосферасы окуучунун өнүгүүсүнүн эки негизги булактары: ишмердик жана карым-катнаш түзүү менен байланышкан, алар окуу процессинин катышуучуларынын ортосунда кызматташтыкты жаратат жана балдарда окууга оң мамилени тарбиялашат.

Башталгыч мектептеги окуучуларда мотивацияны калыптандыруучу техникалар

Техника	Техниканы колдонуу жол-жобосу
«Кемчиликтерди көргөзбөгөн көз айнек (кызгылт көз айнек)»	Окуучулар өз ордуларында отуруп, бири-бирине кайрылып, жуптарды түзүшөт. Жуптагы биринчи катышуучу кемчиликтерди көргөзбөгөн көз айнекти кийип алгансып, өзүнүн шериктешин карай баштайт. Шериктеши «түшүмдө эмес, өңүмдө, менде сонун эмнелер бар» деген сыйкырдуу сөздөрдү айтат. «Кызгылт көз айнекти» кийип алган окуучу өзүнүн классташын карап, анын жакшы жактарын (мээримдүү жылмаюу, сулуу көздөрү, тыкан кийими ж.б.) атай баштайт. Биринчи окуучунун бардык жакшы жактары аталгандан кийин, ал «кызгылт көз айнекти» өзүнүн шериктешине берет. 2.3,4 – кадамдардын иш-аракеттери кайталанат.

«Ички жана тышкы тегерек»	Окуучулар эки: ички жана тышкы тегерек формасында турушат, бири-бирин карап, жуптарды түзүшөт. Окуучулар бири-бири менен саламдашышат (мисалы, «саламатсыңбы, мен сени көргөнүмө кубанычтуумун»; «салам, сенин келгениң жакшы болбодубу»; «кутмандуу күнүң менен, сени менен сүйлөшүү мага жагат»; ж.б.). Мугалимдин белгиси боюнча (алакан чабуу, музыка, коңгуроону шыңгыратуу ж.б.) ички тегеректе турган окуучулар оңго бир кадам кошуна окуучуга карата жылышат жана 2-кадамдын кыймылдары кайталанат. 2-жана 3-кадамдын кыймылдары окуучулар алгачкы орундарына кайтып келмейинче кайталана берет.
«Кар тоголокчолору»	Окуучулар 6-8 ден болуп, бир нече тегеректи түзүп турушат. Биринчи окуучу тегерек боюнча оң жактагы кошунасынын атын атап, ага мактоо айтат. Мисалы, «Назгүл, сен мээримдүүсүң». Кийинки окуучу оң жагындагы кошунасынын атын атап, өзүнө айтылган мактоону кайталап, дагы өзү бир сөз кошуп айтат. Мисалы, «Айжан, сен мээримдүүсүң жана сулуусуң». 2-жана 3-кадамдын иш-аракеттери биринчи окуучуга арналган мактоолор баары айтып бүткөнчө кайталанат.
«Каалоо сандыгы»	Ар бир окуучу кичинекей кагаз тилкесин алып, ага өз атын жазат, анан аны ороп сандыкка салат. Балдардын аттары жазылган бардык кагаз тилкелери сандыкка салынгандан кийин, ар бир окуучу сандыктан оролгон кагазды алып чыгып, классташынын атын окуйт. Кезек боюнча ар бир окуучу ага каалоо менен кайрылат. Эгерде окуучу өзүнүн аты жазылган кагазды алып чыкса, анда аны кайрадан сандыкка салып коёт.
«Каалоо ыры»	Окуучулар 5-6 дан болуп, топторго бөлүнүшөт. Ар бир топ каалоо ырынын бир куплетин же эстешет же ойлоп табышат. Ар бир топ каалоо ырынын бир куплетин ырдап, анын мазмунуна комментарий берет.
«Саламдашуу»	Бардык окуучулар тегерек формасында турушат жана оң жактагы кошунасына анын атын атап: «Салам, мен сени көргөнүмө кубанычтуумун!», деп айтып, сөзсүз түрдө жагымдуу бир нерсе кошот. Мисалы, «Сен бүтүн татынакай болуп турасың», «Сенин көйнөгүң абдан кооз экен», «Бүтүн сен абдан шайырсың», «Сен бүтүн абдан мээримдүүсүң». ж.б.
«Адаттагыдай эмес саламдашуу»	Бардык окуучулар тегерек формасында турушат. Алардын ар бири өз кезегинде баары менен саламдашат, болгондо да ага чейин айтылгандарды кайталабаш керек. Саламдашуулар ар кайсы тилде айтылып жана ар кандай формада берилиши мүмкүн.

Окуу материалынын мазмуну

Окутуунун мазмуну окуучулар үчүн эң биринчи кезекте мугалимден жана окуу адабиятынан алынган маалымат түрүндө кабыл алынат. Бирок, баланын керектөөлөрүнөн тышкары маалыматтын өзү бала үчүн эч кандай мааниге ээ болбойт жана ага эч кандай таасир этпейт, демек, эч кандай ишмердикке түрткү бербейт. Баланын керектөөлөрүнө дал келген гана маалымат сезим жана акыл аркылуу

иштеп чыгууга дуушар болот. Мунун натыйжасында окуучу мындан аркы ишмердикке түрткү алат. Ошондуктан мугалимге өз окуучуларынын керектөөлөрүн, ал керектөөлөрдүн азыркы убактагы формасын, келечекте пайда болуучу керектөөлөрдү билүү маанилүү. Окуу мазмунун тандоодо педагогго төмөнкү учурларды эске алуу керек:

- маалыматтын жеткиликтүүлүгү;
- окуучулардын турмуштук тажрыйбасына таянуу;
- окуу материалы бир кыйла татаал болушу керек, анткени окуу материалын олуттуу түрдө жөнөкөйлөтүү убактылуу гана ийгиликти бериши мүмкүн;
- мазмуну боюнча окуу материалы окуучулардын мурдагы билимдерине таянышы керек, бирок, ошол эле убакта жаңы маалыматты да өзүнө камтышы керек, анын алкагында мурдагы билимдерге жана тажрыйбага маани берилет.¹

Окуу-көйгөй кырдаалын жаратуу

Окуучуларды программа боюнча окула турган темага киргизүүгө жардам берет. Окуу-көйгөй кырдаалын мугалим төмөнкү ыкмалардын жардамы менен жаратса болот:

- 1) окуучулардын алдына милдет коюлат, аны бул теманы өздөштүргөндөн кийин, анын негизинде чечсе болот;
- 2) программа боюнча өтүлө турган теманын (бөлүмдүн) практикалык мааниси тууралуу мугалимдин билдирүүсү.

Бул кырдаалдарды төмөнкү сабактардын фрагменттеринде карап көрөлү.

1-мисал.

Предмет: Мекен таануу.

Тема: Кыш

Мекен таануу сабактарында «Кыш» темасын өтүүдө мугалим көйгөйлүү суроолорду бере алат: а) «Канаттууларга кышында суук же ачкачылык коркунучтуубу?», б) «Кар тоголокчолорун жасоо аба ырайы суук учурда же жылуу болгондо оңойбу?»

2-мисал.

Предмет: Математика.

Тема: Квадрат.

Мугалим окуучуларга кайрылат: «Андерсендин «Оттук» деген жомогун эстейли. Желдет кенч жаткан жерге жолду көрсөтүүнү суранат. Жез кемтир болсо: «Жакишы болот! Түндүктү көздөй ушул жол менен түз жөнө. Мунарага жеткенде, солго буруласың, калың токойдон ушундай эле аралыкты басып өтөсүң. Андан кийин түштүккө буруласың, саз менен ушуга чейин баскан аралыктан эки эсе азыраак өтөсүң. Жалгыз аяк жолго чыгасың, ал саз менен баскан жолуң менен түз кесилишет. Жалгыз аяк жол менен солго бурул, эми бардык басып өткөн жолуңан үч эсе кыскараак жолду басып өт. Акыры кенчти табасың» дейт. Желдет бир аз ойлонуп, ... жооп берди. Желдет эмне деп жооп берди? («Кайрадан эле алгачкы турган жериме келип калам»). Жез кемтир квадраттын жактары боюнча жолду айтып берди.

¹ Маркова А.К. и др. Формирование мотивации учения: М., 1990

3-мисал. Предмет: Мекен таануу.

Тема: Суу.

Сабактын аягында мугалим көйгөйлүү суроолорду берет: а) «Силер жашаган жерде суунун кандай кыйратуучу таасирин байкадыңар эле?» б) «Сууну эмне үчүн жана кантип сакташат?»

1. Программа боюнча өтүлө турган теманын (бөлүмдүн) теориялык жана практикалык мааниси жөнүндө мугалимдин билдирүүсү.

Мисал: Предмет: Мекен таануу.

Тема: Өсүмдүктөр

Өсүмдүктөр темасын өтүү процессинде мугалим: «Кыргыз Республикасында 4 миңге жакын өсүмдүктөрдүн түрлөрү бар. Өсүмдүктөр адамга чоң пайда берет» деп айтат. Мугалим окуучуларга өсүмдүктөр адамга кантип жардам бере тургандыгы жөнүндө айтып бергиле дейт. Түрткү берүүчү суроолордун жардамы менен балдарды төмөнкү ырастоолорго алып келет.

- Адамдар өсүмдүктөр менен азыктанышат. (Суроолор: «Кайсы өсүмдүктөрдү адам жейт? Алардын кайсы бөлүгү желет? Аларды кантип бышырышат?»)
- Адамдар өсүмдүктөр бөлүп чыгарган кычкылтек менен дем алышат.
- Адамдар пахтанын жана зыгырдын булаларынан жасалган кийимдерди кийишет.
- Адамдар өсүмдүктөрдөн үйлөрдү курушат жана эмеректерди жасашат. («Жыгачтан дагы эмнелерди жасаса болот?»)
- Адамдар өсүмдүктөр же мурда чирип калган өсүмдүктөрдүн калдыктары менен мештерин жагат (таш көмүр жана мунай).
- Адамдар өздөрүн өсүмдүктөр менен дарылашат. (Силер кандай дары өсүмдүктөрүн билесиңер?)
- Өсүмдүктөр Жерди жана үйлөрдү кооздойт. («Кантип, айтып бергиле? Жерде өсүмдүктөр өспөсө, анын көрүнүшү кандай болмок?»).

2. Илимдин тарыхында көйгөй кантип чечилгени жөнүндө мугалимдин аңгемеси.

1-мисал. Предмет: Математика.

Тема: Убакыт

Мугалим окуучуларга эң алгачкы жолу сааттын ойлоп табылышы жөнүндө айтып берет: «Алгачкы суу сааттары Байыркы Грецияда орнотулган. 2000 жыл өткөндөн кийин гректер ойготкуч суу саатын ойлоп табышкан, аны «клепсидра» деп аташкан, ал «сууну уурдагыч» дегенди билдирет. Ал саат белгилүү математик иштеген академияда орнотулган жана окуучуларды сабакка чакырып турчу. Ойготкуч суу саатын ойлоп тапкан грек математигинин атын атагыла.» (Платон).

2-мисал. Предмет: Математика.

Тема: Бөлчөктөргө маселелерди чыгаруу.

Мугалим тарыхый милдетти коёт, анын максаты – жаны материалды өтүү менен окуучуларды кызыктыруу.

IX кылымдагы белгилүү Орто Азиядагы математик – Мухаммед ибн-Муса ал-Хорезминин «Арифметика» китебинен алынган маселе. «Эгерде сандан анын үчтөн бир бөлүгүн жана төрттөн бир бөлүгүн кемитсек, 10 деген натыйжага келебиз. Санды тап.

Чыгарылышты издөө. Санды кесинди менен белгилейбиз, анын узундугу 3 жана 4-кө бөлүнөт, алар 12 же 24 же 36 ж.б. болушу мүмкүн. Алардын эң кичинесин алабыз – 12. 12 бирдей кесиндини чиебиз. Кесиндинин үчтөн бир бөлүгүн табабыз ($12:4=3$). Канча бөлүгүн кемитишти ($4+3=7$) б.? Канча бөлүгү калды ($12-7+5(б.)$)? 10 канча бөлүккө туура келет (5б.). Бир бөлүккө канчасы туура келет ($10:5+2$). 2 деген сан бир бөлүккө туура келет, ал эми бардык бөлүктөр канча? (12). Санды кантип табыш керек? ($2 \times 12=24$) Жообу: 24.

Фрагментти талдоо!

Башталгыч класстарда окуу-көйгөй кырдаалдарын жаратууну суроолор, маселелер же аңгемелерден баштабай, практикалык иштен баштоо абдан натыйжалуу. Мындай ишти аткаруудан кийин дароо көйгөйлүү суроо коюлса, анда мындай көйгөйлүү кырдаал, сөзсүз, интенсивдүү ой жүгүртүүнүн башталышына чоң түрткү берет.

Көйгөйлүү окутуу окуу материалынын мазмунуна, таанып билүү иш-аракеттеринин жалпы ыкмаларына терең кызыгуунун туруктуу болушуна көмөктөшөт, ошону менен бирге балдарда оң мотивацияны калыптандырат.

Окуучунун ишмердиктин ар кандай түрлөрүн уюштуруунун жамааттык формаларына тартылышы

Окуучулардын сабактагы ар кандай формадагы жамааттык ишмердиги окууга мотивациянын жаралышында маанилүү ролду ойнойт. Анын пайда болушуна бардык окуучулардын активдүү окуу иши менен алектениши маанилүү, анткени ишмердик процессинде гана керектүү мотивация калыптанат. Окуучу топто иштеп, балдар менен тыгыз карым-катнашта болгондо, ал жолдошторунда ишмердик чоң кызыгууну жаратып жатканын, бул иш алар үчүн чоң баалуулук экенине байкоо жүргүзөт, андан кийин өзү да ишти баалай баштайт, окуу ишинин өзү маанилүү экенин түшүнөт. Мындай жагдай активдүү окуу ишине окуучунун тартылышына көмөктөшөт, бул ишмердик акырындык менен анын керектөөсүнө айланып, ага баалуу боло баштайт, ал эми бул болсо мотивациянын пайда болушуна алып келет.

Мисал. Предмет: Математика

1-оюн. «Ким эң көп мисалдарды түзө алат?»

Кум саатын көрүнүктүү жерге коюшат. Эки санды кошууга мисалдарды ойлоп таап, аларды дептерге жазгыла деген тапшырма берилет. Ал сандардын бирөө бир орундуу, экинчиси эки орундуу сан, алардын суммасы 60-ка барабар.

Берилген убакыт бүткөндөн кийин (3мүн.) иш токтотулат. Ким көп мисалдарды түзсө, ошол жеңет.

2-оюн. Космонавттар.

Класс үч экипажга бөлүнөт. Ар бир экипаждын ракетасы бар, ага мисалдар жазылган карточка бекитилген. Мисалдардын саны экипаждагы окуучулардын санына дал келет. Мугалимдин белгиси боюнча окуучулар чынжырча боюнча тапшырмаларды аткара башташат. Экипаждагы акыркы окуучу ракетаны көтөрөт. Эгерде бардык жооптор туура болсо, анда экипаж космоско учуп кетет.

3-оюн. «Токой, саз, көл» Предмет: Мекен Таануу

Сүрөттөө. Бардык оюнчулар баткан тегерек чийилет, дагы бири-биринен бирдей аралыкта жайгашкан үч тегерек чийилет. Биринчи тегерекке ойной турган балдар турушат, ал эми калган тегеректерге: «токой», «саз», «көл» деген аттар коюлат. Алып баруучу жаныбарды, балыкты, канаттууну атайт жана белгиленген санга чейин санайт. Бардык балдар чуркап, аталган жаныбар анын ою боюнча кайда жашайт деп ойлосо, ошол тегерекке туруп калышы керек. Мисалы, карышкыр деген сөз айтылса, «токой» деген тегерекке туруп, ал эми чортон деген сөз айтылса, анда «көл» деген тегерекке туруп калыш керек. «Бака» деген сөз каалаган тегерекке турууга мүмкүнчүлүк берет, анткени бакалар көлдө да, токойдо да, сазда да жашашат. Оюндун башынан аягына чейин жаңылбагандар жеңишке ээ болушат.

Мугалим менен окуучулардын ортосундагы кызматташтык мамилелер, тапшырманы аткарууга түз киришүүнүн ордуна окуучунун өзүн туура чечимге түртө турган кеңештерди берүү.

Математикага баштапкы окутуунун программалык мазмунунун материалында өзүн-өзү көзөмөлдөө иш-аракеттерин калыптандыруу үчүн окуучуларды өз иш-аракеттерин талдоого, аларды аткаруудагы кемчиликтерди табууга жана оңдоого, өз иш-аракеттерин толук же схема, жалпы же конкреттүү түрдө берилген үлгүлөр менен салыштырууга атайлап багыттаган тапшырмалар маанилүү. Тексттик маселелерди чыгарууда башталгыч мектептеги окуучуларда өзүн-өзү көзөмөлдөө калыптанышы үчүн колдонуу максаттуу болгон тапшырмаларга мисалдарды келтирели.

Мисал. Предмет: Математика

1-маселе. Жумушчу 6 сааттын ичинде 72 бирдей тетик даярдады. Ал 4 сааттын ичинде канча тетик даярдады?

Маселени өз алдынча чыгаргандан кийин окуучу маселенин чыгарылышы толук жазылган текшерүү карточкасын алат.

- 1) $72 : 6 = 12$ (тетик)
- 2) $12 \times 4 = 48$ (тетик)

Окуучу өзүнүн чыгарганын үлгү менен салыштырып, текшерет, эгерде чыгарылыш үлгү менен дал келбесе, ал маселенин шартына кайрылат, дагы бир жолу кылдаттык менен талдайт, өзүнүн ой жүгүртүүсүндө же эсептөөлөрүндө каталарды издейт.

Арифметикалык амалдарды тандоодо кыйынчылыкка учураган балдар маселенин шарты менен кошо аны чыгаруунун схемасы жазылган карточкаларды алышат:

- 1) $\dots : \dots = \dots$
- 2) $\dots \times \dots = \dots$

Схемага кээ бир сандык маалыматтар киргизилиши мүмкүн, мисалы:

- 1) $72 : \dots = 12$
- 2) $\dots \times \dots = 48$

Карточкадагы маселени чыгаруунун схема түрүндөгү үлгүсү окуучуга маселени чыгаруунун жүрүшү боюнча өзүнүн иш-аракеттеринин ырааттуулугун пландаштырууга жардам берет, арифметикалык амалдарды тандоо баскычында өзүн-өзү көзөмөлдөөнүн калыптанышына көмөктөшөт.

2-маселе. Карапада 7 алмурут бар эле, алар алмаларга караганда 2-ге көп. Карапада бардыгы канча жемиш бар?

Окуучу маселе менен кошо чыгарылыштын эки варианты жазылган карточканы алат, алардын бири туура эмес вариант:

$$1) (7+2) + 7 = 16$$

$$2) (7-2) + 7 = 12$$

Тапшырма төмөнкүдөй: «Кунт коюп маселени окуп чык жана туура чыгарылышты танда.

Окуучуга туура чыгарылышты тандоо үчүн сунушталган варианттарды талдоо зарыл, талдоо арифметикалык амалдардын бул маселелердин ортосундагы мамилелердин мүнөзүнө шайкештигин аныктоо планында жүргүзүлөт.

Баяндоонун кызыктуулугу (кызыктуу мисалдар, тажрыйбалар, парадокстуу фактылар)

Кызыктуу материал – оюн мүнөзүндөгү материал өтүлө турган материалга кызыгууну жаратуу үчүн зарыл, балдардын көңүлүн сабакка буруу үчүн маанилүү. Кызыктуу материалдарга жомоктор, табышмактар, ырлар, ребустар, кроссворддор ж.б. кирет.

Предмет: Математика

Тема: «20-нын чегинде кошуу жана кемитүү».

Окуучуларга «20-нын чегинде кошуу жана кемитүү» темасы боюнча ыр түрүндөгү маселени чыгаруу сунушталат.

1-мисал.

Козу карын тергени,
Кирпи барды токойго,
Он сарыны таап алды;
Сегизин себетке салды,
Калганын желкесине
Канча сарыны кирпи
Сайып алды ийнесине?

2-мисал.

Кеч киргенде аюуга
Кошуналар киришти:
Кашкулак, енот, коён,
Куу түлкү, карышкыр, кирпи.
Аюу болсо баарына
Оромону бөлө албай,
Санаганды биле албай,
Кыйналды ал аябай.
Жардам керек аюуга
Айбанаттарды санаганга.

3-мисал.

Окуучуларга маселе чыгаруу сунушталат, анын каармандары балдар жакшы көргөн мультфильмдерден алынган.

1-маселе. Кодолек өзүнүн туулган күнүнө конокторду чакырды, алардын ичинде Пятачокту да саат 9-га кел деди. Пятачок кечикпеш үчүн кооз шарды алып, саат 8 де үйүнөн чыкты. Жолдун биринчи бөлүгүн Пятачок 10 мүнөттүн ичинде басып өттү. Дагы 5 мүнөт жарылган шарды карап турду. 15 мүнөт абдан ыйлады жана Кодолектин үйүнө чейин 10 мүнөттүн ичинде араң басып барды. Пятачок туулган күнгө кечиккен жокпу?

Туура жоопту танда:

- а) Пятачок белгиленген убакытка кечикпей келди;
- б) Пятачок кечикти;
- в) Пятачок белгиленген убакыттан мурда келди.

Эгерде сен б) же в) жообун тандасаң, анда Пятачок канча мүнөткө кечиккенин же канча мүнөткө эрте келгенин жаз.

2-мисал. Бир гном өзүнүн бир үңкүрүндө 15 зумурут таап алды, ал эми башка үңкүрүндө 4 зумурутка көбүрөөк тапты. Белоснежка белекке канча зумурут алат?

4-мисал. «Гномдун атын тап» оюну

Тактада мисалдар жазылган. Балдар аларды чыгарышат. Жооптогу ар бир санга тиешелүү тамга дал келет. Тамгалар ирети менен коюлат. Биз ошентип, гномдун атын таап алабыз.

$$20 + 40 = 60$$

$$54 - 4 = 50$$

$$40 - 2 = 38$$

$$12 = 3 = 15$$

$$7 + 9 = 16$$

$$51 - 30 = 21$$

Г	Н	О	М	И	К
60	50	38	15	16	21

5-мисал.

Мекен таануу сабактарында табышмактарды колдонуу.

А) Жайы-кышы кийимчен,
Күзүндө болсо жылаңач,
Бирок, кышында тончон. (Дарак)

Б) Айнекке сүрөт тартат бир уста,
жалбырактар, гүлдөр, чөптөр бар анда. (Аяз)

В) Көргөндө келет күлкү,
Айбандардын эң куусу,
Сары тон, калың куйрук анын мүлкү
Балдар, бул эмне ал ... (Түлкү)

Г) Мышык да эмес, кой да эмес,

Жыл бою тончон жүрөт,

Жайкысын кийгени боз тон,

Кышында тону өзгөрөт (Заяц)

6-мисал. Предмет: Математика. Ребустарды табуу.

О5 (опять) 7жүз (жети жүз) пи100лет (пистолет) 3буна (трибуна).

Окуучуларды таң калтырган материалды берүүнүн адаттагыдай эмес формасы

Предмет: Математика.

Тема: Километр.

Сабак мугалимдин сөзүнөн башталат. Ал «Мурзилка» журналынын редакциясынан 2 телеграмма келди деп билдирет. Мугалим ал телеграммаларды окуп берет.

- 1) «Кымбаттуу балдар! Капалануу менен силер мындан ары билимдерди ала албай турганыңарды билдик, анткени бир маанилүү нерсени билбейт экенсиңер. Силерге жардам бергенге аракет кылабыз. «Мурзилка» журналынын редакциясы.
- 2) «Балдар, силерди кубантканга шашып жатам! Силерге керек нерсени жолдун аягында тапса болот, болгону кээ бир кыйынчылыктардан өтүш керек. Жакында өзүм келем. Мурзилка».

Анан Мурзилка келип, мен корреспондентмин деп өзүн тааныштырат, газетага жаңы билимдерди алуу үчүн кызыктуу саякат жөнүндө материал чогултуп жатканын жана балдарга жаңы бир нерсеге үйрөнүүгө жардам берерин айтат.

Мурзилка окуучулардын саякатынын маршрутун көрсөтөт, саякатта жүрүп балдар тапшырмаларды аткарышат жана «километр» деген жаңы түшүнүк менен таанышышат.

Турмуштук кырдаалдарды талдоо.

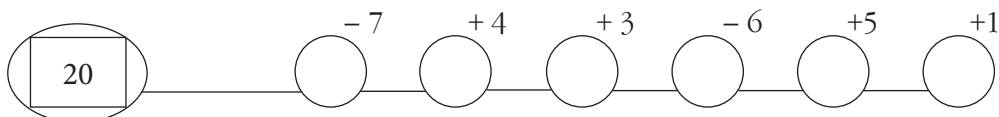
1-мисал.

Класс: 2. Предмет: Математика.

Тема: «50-24» түрүн жазуу түрүндө кемитүү

Мугалим оозеки эсептөө боюнча ишти уюштурууда балдарга суроо берет: «Биринчи Олимпиадалык оюндар кайсы өлкөдө уюштурулду эле, билесиңерби? Эсептөөлөрдү жүргүзгүлө, анан билип аласыңар».

Тактада: $20-7+4+3-6+5+1=$

25 – Россияда

20 – Грецияда

22 – Италияда.

(Туура жооп: 20)

Психологиялык көз караштан окуучулардын окуу иштерине бардык эле мотивация жарай бербейт, окуучулардын таанып билүү керектөөлөрүнө жана кызыгууларына негизделген мотивация маанилүү. Буга карабастан, мугалимдер окуучу мектепке келгенден баштап бааны окуучуну активдүү ишке түртүүчү, мотивациялоочу каражат катары колдонушат. Бирок, муну менен окуучунун мотивациялык ишмердигинин багыты ишмердиктин өзүнөн, натыйжадан жана процесстен ишмердикти баалоого, б.а. бул ишмердикке карата кандайдыр бир тышкы нерселерге жылдырылып жатат. Баа бул учурда окуучунун оюнда өзүн басынткан баалуулукка айланып, анын ишмердигинин чыныгы максатын калкалап жатат. Таанып билүү керектөөлөр жана кызыгуулар менен окуучулардын ишмердиги керектүү деңгээлде чыңдалбаса, анда ал тышкы атрибуттарга, баага багытталып, натыйжалуу болбой калат. Мындай жагдайда көпчүлүк окуучулар үчүн баа мотивациялай турган ролун ойнобой калат, демек, окуу иши да алар үчүн болгон баалуулугун жоготот. Окуу ишмердигине туруктуу оң мотивациянын калыптанышына окуучунун ишине сапаттуу талдоо жүргүзүлүшү, бардык он жактарды, окуу материалын өздөштүрүүдөгү бардык ийгиликтерди баса көрсөтүү, пайда болгон кемчиликтерди атап эле койбостон, алардын себептерин аныктоо маанилүү. Мындай сапаттуу талдоо балдарда өз ишине адекваттуу баалоо жүргүзүү, рефлексия жүргүзүү көндүмдөрүн калыптандырат. Мугалимдин баалоо ишмердигинде упай системасы экинчи орунду ээлеши керек.

1-мисал.

Мугалимдин столунун көрүнүктүү жеринде кооз дептер жатат. Дептердин тышында чоң тамгалар менен: **«Ардактуу дептер»** деп жазылган. Ар бир беттин өйдө жагында – баланын аты. Класста канча бала болсо, дептерде ошончо барак бар. Мугалим жана башка педагогдор балдардын ийгиликтерин тиешелүү беттерге жазып турушат. Аларга ийгиликтүү жооп, кызыктуу иш, тез жана туура чыгарган маселе, кандайдыр бир ишке жардам берүү – окуучу аткарган бардык кадамдар кирет. Окуучу дептерде 10 жазууга ээ болор менен ал кабинеттин бурчунда турган чоң коробкадан өзүнө сыйлык тандоого укуктуу болот.

Мугалимдин жалпы милдети – сабактын бардык баскычтарында (башталышы, жүрүшү, аягы) окуучу иш-аракеттерге мотивацияланган болушу керек. Бирок, мазмуну боюнча бул мотивация ар кандай.

Сабактын башында окуучу бүтүн кайсы жаңы жана пайдалуу нерселерге үйрөнүп, өздөштүрүлгөндөрдү кайда колдоно ала турганын, сабактын жаңы материалын өздөштүрүү ага кайсы артыкчылыктарды бере турганын билиши керек. Сабактын жүрүшүндө баштапкы мотивацияны сактап жана күчөтүүдөн тышкары дагы кошумча мотивациялар пайда болушу мүмкүн. Мындай жагдай окуучу маани берип жана кайсы ыкмалар аркылуу аракеттенип жатканын түшүнсө, аларды баалаганды, салыштырганды билсе, өзүнүн окуу процессинен канааттангандык ала алса орун алат. Сабактын аягында аяктоо мотивациясын жаратуу зарыл – окуучу сабактын башында коюлган кайсы максаттар ишке ашканын, ал эми кайсылары ишке ашпай калганын баалаганды билиши керек, мунун себептерин аныктаганды билип, өзү үчүн корутунду жасап, кийинки баскычтарга милдеттерди коё алышы маанилүү. Сабактын аягынын негизги милдети – ар бир окуучу бул баскычтан оң тажрыйбага ээ болуп чыгышы керек.

Сабактын айрым баскычтарында мотивацияны калыптандырууга токтололу.

1. Баштапкы мотивацияны жаратуу баскычы. Сабактын башталгыч баскычында мугалим окуучулардын каалоолорунун бир нече түрүн эске алса болот:

- мурдагы жетишкендиктердин мотивдерин актуалдаштыруу («Биз мурдагы теманын үстүндө жакшы иштедик»),
- салыштырмалуу канагаттанбагандык мотивин жаратуу («Бирок, бул теманын бир маанилүү жагын өздөштүрө элекпиз»),
- аткарыла турган ишмердикке багыттоо мотивдерин күчөтүү («Бирок, келечектеги жашообузга бул абдан зарыл болот, мисалы, мындай кырдаалдарда...»),
- эрксиз таң калуу, билүүгө умтулуу мотивдерин күчөтүү ж.б.

Муну мугалим кантип аткара алат? Эң оболу, практикалык кырдаалды жаратып жана окуучуларга жеке кыйынчылыктарына өздөрүн көңүл бурдуруу менен ишке ашыра алат. Андан кийин мугалим окуучулар эмнелерди билишет, эмнелерди билишпейт жана аткара алышпайт деген суроолордун алкагында талкуулоону уюштурат, эмнелерге үйрөнүү керек экенине маани берүүсүн камсыздайт.

2. Пайда болгон мотивацияны бышыктоо жана күчөтүү. Бул учурда мугалим кеңири таанып билүү жана социалдык мотивдердин багыттарына таянат, маселени чыгаруунун бир нече жолдооруна жана аларды түзүүгө (таанып билүү мотивдери), башка адам менен кызматташуунун ар кандай жолдоруна (социалдык мотивдер) кызыгууну пайда кыла алат. Сабактын жүрүшүндө мотивациянын калыптанышына жана аны колдоо үчүн мугалим кайсы ыкмаларды колдоно алат? Төмөнкүлөрдү колдонсо болот:

- ишмердиктин ар кандай түрлөрүнүн алмашуусу (репродуктивдүү жана изденүүчү, оозеки жана жазуу, кыйын жана оңой, жеке жана фронталдуу);
- ар кандай кыйынчылык даражасы боюнча материалдар;
- окуучуларда мотивдерди жана аткарылган иштен канааттангандык менен канааттанбагандык сезимдерин алмаштырууга мүмкүнчүлүк берген бааларды колдонсо болот, муну менен окуучуларды активдүү изденүүгө, өз күчтөрүн сынап көрүүгө, өзүн-өзү көзөмөлдөөгө жана өзүн-өзү баалоого түрткү берүү маанилүү.

3. Сабакты аяктоо баскычы. Сабактын аягына чейин ар бир окуучу өз ишинен жеке оң тажрыйбага ээ болушу керек. Бул мурда белгилеп кеткендей, окуучунун кийинки окуусуна позитивдүү багыттын, б.а. келечекке оң мотивациянын пайда болушуна көмөктөшөт. Сабакты мугалим төмөнкүдөй ыр саптары менен аяктаса болот:

Трудна была у нас дорога,
Но вы с ней справились, друзья!
Очень жаль, что путь недолог,
Возвращаться нам пора.
Но на следующем уроке
Вновь продолжится игра.

Сабактын акыркы баскычтарында келечекке оң мотивацияны кантип жаратса болот? Бул учурда окуучулардын өздөрүнүн баалоо ишмердигин күчөтүүнү мугалимдин кеңири дифференциалдуу баа берүүсү менен айкалыштыруу маанилүү. Мындай мотивацияны жаратуу үчүн окуучулардын ийгилигин колдоо дайыма эле каалаган натыйжаны бере бербейт. Белгилүү шарттарда окуучуларга алардын кемчиликтерин да көрсөтүү маанилүү, анткени аларда өз мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө дифференциалдуу пикирди калыптандырыш керек. Мындай жагдай алардын келечек мотивациясын адекваттуураак жана натыйжалуураак кылууга жардам берет. Жаңы материалды өздөштүрүү сабактарында бул корутундулар жаңы билимдерди жана билгичтиктерди өздөштүрүүнүн даражасына тиешелүү болушу мүмкүн. Бышыктоо сабактарында сөз автоматизм үчүн айрым көндүмдөр боюнча жүргүзүлүүчү иштер жөнүндө жүрүшү мүмкүн. Сабактын ар кайсы баскычтарында мугалимдин мотивациянын ар кандай түрлөрүн колдоосу сабактын ичиндеги бөлүктөрдүн ички байланыштуулугуна

көмөктөшөт. Психологиялык жактан сабаттуу сабакты түзүү үчүн мотивация менен байланышкан өнүктүрүүчү жана тарбия берүүчү милдеттин бөлүгүн чеберчилик менен пландаштыруу билгичтигине мугалимдин ээ болушу маанилүү:

- окуучуларда окуганды билүүнү – натыйжалуу билимдердин фондун кеңейтүүнү, билимдерди өздөштүрүүнүн ар бир түрүн, деңгээлдерин жана баскычтарын иштеп чыгууну калыптандыруу;
- окуучуларда максат менен милдеттерди түшүнүүнү, максаттар менен милдеттерди коюуну активдүү түрдө өздөрүнө алууну, аларды сөздөр аркылуу туюнта алууну калыптандыруу;
- окуучуларда айрым окуу иш-аракеттерин аткаруу билгичтигин жана алардын ырааттуулугун (адегенде нускама боюнча, кийин өз алдынча) калыптандыруу;
- окуучуларды өзүн-өзү көзөмөлдөө жана адекваттуу өзүн-өзү баалоо ыкмаларына үйрөтүү;
- окуучуларда өз окуу иштерине аралык максаттарды коюу билгичтигине, айрым окуу иш-аракеттерин аткаруу билгичтигине жана алардын ырааттуулугуна, кемчиликтерди жоюуга жана аларды ишке ашыруудагы тоскоолдуктарды жеңүүгө, өз күчтөрүн туура жумшоого үйрөтүү;
- окуучуларда окуу ишиндеги өз мотивдерине маани берүү билгичтигин, аларды маани берүү менен айкалыштырып жана негиздүү тандоо кылууну калыптандыруу (Эки ишти аткарууда, мен биринчи муну аткарам, анткени ал мага бул себептер боюнча маанилүү...).

КОРУТУНДУ

Биз окуучулардын окуу ишмердигине оң туруктуу мотивацияны калыптандыруунун ар кандай жолдорун жана аны калыптандыруучу баалоо менен колдонуунун байланыштарын карап чыктык:

- **мектепте жана класстагы жалпы атмосфера;**
- **окуу материалынын мазмуну;**
- **окуу-көйгөй кырдаалын жаратуу;**
- **окуучуну ишмердиктин ар кандай түрлөрүн уюштуруунун жамааттык формаларына тартылышы;**
- **мугалим менен окуучулардын ортосундагы кызматташтык мамилелер, тапшырманы аткарууга түз киришүүнүн ордуна окуучунун өзүн туура чечимге түртө турган кеңештерди берүү;**
- **мугалимдин окуучуларды баалоо ишмердигине тартуусу жана аларда адекваттуу өзүн-өзү баалоону калыптандыруу;**
- **баяндоонун кызыктуулугу (кызыктуу мисалдар, тажрыйбалар, парадокстуу фактылар);**
- **окуучуларды таң калтырган материалды берүүнүн адаттагыдай эмес формасы;**
- **таанып билүү оюндары, талаш жана дискуссия жараткан кырдаалдар;**
- **турмуштук кырдаалдарды талдоо;**
- **окуунун коомдук жана инсандык маанилүүлүгүн түшүндүрүү жана мектеп билимдерин жашоодо колдонуу;**
- **мугалимдин демилгелөөнү жана уяткарууну билгичтик менен колдонуусу.¹**

Оң туруктуу мотивациянын жаралышы үчүн белгилүү системада, комплексте бардык жолдорду колдонуу керек, анткени алардын бирөө өзүнчө бардык окуучулардын окуу мотивациясын жаратууда негизги ролду ойной албайт.

¹ Маркова А.К. и др. Формирование мотивации учения: М., 1990

ӨЗҮҢДҮ ТЕКШЕР!

Урматтуу кесиптеш!

Сунушталган суроолор сизге дагы бир жолу материалга кайрылууга, негизги идеяларга өзгөчө көңүл бурууга мүмкүнчүлүк берет. Берилген суроолорго жооп бериңиз. Өз жообуңуздун вариантын кесиптештериңиздер менен талкуулаңыз.

1. Башталгыч мектептеги окуучулардын окуу ишмердигин уюштурууда мотивация кандай ролду ойнойт?
2. Мотивацияны сабактын кайсы баскычтарында колдонуу максаттуу?
3. Класста жагымдуу, ыңгайлуу окуу чөйрөсүн кантип түзсө болот?
4. Окуу-көйгөй кырдаалдарын кайсы ыкмалардын негизинде жаратса болот?
5. Окуучунун ишмердиктин ар кандай түрлөрүн уюштуруунун жамааттык формаларына тартылышы жөнүндө эмнелерди айтып бере аласыз? Бул окууга оң мотивациянын калыптанышында кандайча чагылдырылат?

7. КАЛЫПТАНДЫРУУЧУ БААЛООНУН АЙРЫМ ТЕХНИКАЛАРЫ

Калыптандыруучу баалоону колдонууда башталгыч мектептин мугалимине калыптандыруучу баалоонун ар түрдүү техникаларын билүү жана аларды натыйжалуу колдонуу зарыл. Берилген техникаларды ырааттуу жана максаттуу колдонуу мугалимге окуп-үйрөнүүдө сапаттуу натыйжаларга ээ болууга мүмкүнчүлүк берет.

7.1. Башталгыч класстардын сабактарында кээ бир техникаларды колдонуунун сүрөттөлүшү

Калыптандыруучу баалоонун техникаларын колдонуу мугалимге окуп-үйрөнүү процессин баалоого, ал эми окуучуларга болсо, кыйынчылыктарды аныктоого жана аларды жеңүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Сунушталган техникалар көп, бирок бул колдонмодо башталгыч класстардын сабактарында эң натыйжалуу колдонула турган калыптандыруучу баалоонун техникалары сунушталат.

Техника	Техниканы колдонуу жол-жобосу
«Редакторлук кеңеш»	«Мен жакшы көргөн жаныбар» деген дилбаянды редактордун жардамы менен талкуулоо учурунда тактага критерийлер илинет. Бардык окуучулар «редактордун» ролун аткарышат, ал эми өз каалоосу боюнча тактага чыккан окуучу «жазуучунун» ролун аткарат. «Редакторлор» жазуу түрүндөгү аңгемени кунт коюп угушат, ийгилик критерийлерине таянып, окуучунун ишиндеги күчтүү жактарын белгилешет жана дилбаяндын мазмунун жакшыртуу үчүн өз кеңештерин беришет. Бул учурда текшерүү формасынын өзү окуучуларга ийгиликке таянып үйрөнүүгө жардам берип жатат. Окуучу «редакторлордун» кеңештерин уккандан кийин ал өзүнүн ордуна отуруп, ишине оңдоп-түзөөлөрдү киргизет. Окуучулар тактага өз каалоолору менен чыгышат. Алардын кээ бирөөлөрү классташынын ишин жакшыртуу боюнча кеңештерди угуп, өз ишин текшерешет, эгерде окшош каталарды же кемчиликтерди табышса, анда аларды оңдоп коюшат.
«Суроолорду берүү» (сабактын жыйынтыгын чыгаруу)	Мекен таануу боюнча жаңы теманы түшүндүргөндөн кийин мугалим окуучуларды 4-төн кылып топторго бөлөт. Ар бир топтун столуна суроолор жазылган карточкалар таратылат: Силер бүгүн жаңы эмнелерди үйрөндүңөр? Кайсы маалымат абдан кызыктуу болду? Эмнелер кыйын болду? Ишке эмнелер тоскоолдук кылды жана эмне үчүн? Окуучулардын ар бири бир гана суроону тандап алат жана кичинекей кагазга жооп жазат. Окуучулар жалпы суроо боюнча биригишет, бири-биринин жоопторун окушат, аларды системага келтирип, жалпылашат. Ар бир топтун өкүлдөрү суроону жана ага берилген жоопторду окуп берет.

«Билимдер пирамидасы»	Мугалим жаңы теманы түшүндүргөндөн кийин мекен таануу сабагында окуучуларга өз билимдеринин, билгичтиктеринин б.а. сабактын ушул баскычында эмнелерди билип, үйрөнгөндөрүнүн пирамидасын түзүүнү сунуштайт. Бул үчүн ар бир окуучу дептердин бир барагын алып, ага вертикалдуу түрдө сүйлөмдөрдү жазат, ал сүйлөмдөрдө бүтүнкү тема боюнча билимдер камтылышы керек. Аларга кызыктуу фактылар, пайдалуу маалыматтар, оң сезимдер ж.б. кирет. Мисалы, «Суу» темасы боюнча пирамида төмөндөгүдөй болушу мүмкүн: Кагаз барактары класстын периметри боюнча илинет. Бардык окуучулар туруп, басып жүрүп, карашат, окушат.
«Сүйлөмдү аякта»	Мугалим сабактын аягында ар бир окуучуга кагаз барагын таратып берет жана ар бир окуучу ага төмөнкү суроолорго жооп жазат: Силер кайсы жаңы билимдерди алдыңар? Өзүңөрдүн жообуңарды төмөнкү сөздөрдөн баштагыла: ▪ Мен...билдим. ▪ Эми мен ...билем. ▪ Мага ... кызыктуу болду. ▪ Мен дагы ... билгим келет. Толтурулган барактарды окуучулар мугалимге тапшырышат. Мугалим окуучулардын жоопторун талдайт, ал эми кийинки сабакта аларды жалпылайт жана комментарий берет.
«Чыгармачылык дарагы»	Балдардын жалпы корзинасында мөмөлөр, гүлдөр, жашыл жана сары жалбырактар бар. Аларды балдар ата-энелери менен биргеликте түстүү кагаздан жумасына 5 даанадан жасашат. Сабактын аягында балдар аларды даракка бекитишет: мөмөлөр – иш пайдалуу, жемиштүү болду; гүл – дээрлик бардыгы ийгиликтүү, иш негизинен жаман эмес, жашыл жалбырак – бардыгын ийгиликтүү аткара алган жокмун, бирок, мен аракеттендим; сары жалбырак – тапшырманы аткара албай койдум, дагы иштеш керек.

Окуучулардын кичи-тесттери	Кичи-тесттер (аз сандагы тапшырмалар) окуучулардын чыныгы билимдерин, билгичтиктерин жана көндүмдөрүн башкача айтканда, конкреттүү маалыматты, белгилүү материалды билгендигин баалоого арналат. Кичи-тестти аткарууга сабакта 5 мүнөт убакыт бөлүнөт. Окуучулар кичи-тестти дептерлерине жазышат, а мугалимге сунушталган тапшырмалардын жооптору жазылган баракты тапшырышат. Мисалы: <i>Тема: Чоңдуктар.</i> Жаңы тема өтүлүп, бышыкталгандан кийин мугалим окуучуларга төмөнкү кичи-тестти аткарууну сунуштайт. Тапшырманы аткарууга 5 мүнөт берилет. 1. 230 080 м деги километр жана метр боюнча туура жазылышты тап? А) 23 км 80 м; Б) 230 км 800м; В) 230км 80м; Г) 23км 800м; Д) 230 км 8 м. 2. Эгерде 40 м-ди 20 см-ге кичирейтсек, анда ... А) 20 м; Б) 39 м 80 см; В)39 м 20 см; Г) 20 см Д) 38 м. 3. ½ метрде канча дециметр бар? А) 10 дм; Б) 50 дм; В) 5 дм; Г) 100 дм; Д) 1 дм. 4. Узундук бирдигинин эң чоң номерин көрсөт. А) 1 км; Б) 1 м; В) 1 дм; Г) 1 см; Д) 1 мм. 5. 7 т 640 кг-да канча кг бар? Мугалим жооптор жазылган барактарды чогултуп алат жана жыйынтыктарды текшерет. Текшерүүнүн натыйжасы боюнча көп учурда окуучуларда татаал болгон суроолорду талкуулайт. (Бүт класс үчүн көйгөй болгон бир суроо пайда болгон учурда мугалим бул теманы кайрадан түшүндүрүшү керек.) Мугалим ийгиликтерди белгилей турган дептерге (сабактын пландарында) ар бир окуучунун натыйжалары тууралуу маалыматты өзүнчө жазат. Мисалы: <i>Мээрим – тоннаны кг айландыра албай жатат. Кубат – км жана см-ге берилген туюнтмаларды эсептеп чыгара алат.</i> Мугалимге жардам: Тесттик тапшырмалар ачык же жабык формада болушу мүмкүн. 1. Жабык тесттик тапшырмаларда шарт (ырастоо же суроо) жана жооптордун варианттары бар, ал жооптордун бири туура жооп, ал эми калгандары туура эмес, бирок, туура жоопко жакындатылган. Мындай тесттердин жабык деп аталышынын себеби окуучу өз жообун формулировкалай албайт, ал сунушталган жооптордон бирди тандап алышы керек. Мисалы: 500300 санында канча жүздүк бар, аныкта. (А) 500; (Б) 503; (В) 5003; (Г) 300; (Д) 50030
--	--

	2. Ачык формадагы тесттик татайырмада окуучу тапшырманы аткарып жатып, жоопту өзү бош жерге жазат. Мисалы: 1. Эки сандын суммасы 68-ге барабар, биринчи кошулуучу – 17. Демек, экинчи кошулуучу _____ барабар. 2. 1 минута секундадан _____ эсе чоң.
Калыптандыруучу сурамжылоо	Бул текшерүүнүн формасы материалды презентациялоодон же сабактагы кандайдыр бир ишмердиктен кийин дароо жүргүзүлөт. Мугалим кошумча тактоочу «Эмне үчүн? Кантип? Кандайча?...» деген суроолорду берет. 1-мисал. Тема: «Жылуулук жана суук, термометр» Жаңы тема түшүндүрүлгөндөн кийин мугалим окуучулардын жаңы теманы түшүнүүсүн аныктоо үчүн төмөнкү суроолорду берет: ▪ 1. Кышында суук, жайында ысык, биз жаратылыштагы бул өзгөрүүлөрдү кантип көрө алабыз? ▪ 2. Күн менен түн алмашып турбаса, планетада эмне болор эле, сен кандай деп ойлойсуң? Мисалдарды келтиргиле 2-мисал. Тема: «Кыскартылган көбөйтүүнүн формуласы. Жаңы тема түшүндүрүлгөндөн кийин мугалим төмөнкү суроолорду берет: 1. Кыскартылган көбөйтүүнүн формуласын кантип колдонуш керек? 2. Квадраттардын айырмасынын формуласын эмне үчүн колдонушат?
«Светофор»	Ар бир окуучуда светофордун үч түсүндөгү карточкалар болот (жашыл, сары, кызыл). Мугалим окуучулардан материалды түшүнгөнүн же түшүнбөгөнүн билдире турган белгини ушул түстөр менен көрсөтүүнү суранат. Жашыл түс: «Мен билем, мен бардыгын аткара алдым», кызыл түс: «Мен билбейм, мага жардам керек», сары түс «Ишеничтүү айта албайм, мага кеңеш берүү талап кылынат» дегенди билдирет. Мисалы: мугалим «Калдыгы менен бөлүү» деген жаңы теманы түшүндүргөндөн кийин 5 мүнөттүк өз алдынча ишти берет. Балдарга үч түстөгү (жашыл, сары, кызыл) карточкалар алдын ала таратылат. Окуучулар ишти аткарып бүткөндөн кийин мугалим жаңы теманы түшүнүп, мисалдарды чыгара алгандар жашыл карточкаларды, ал эми мисалдарды туура чыгарганына анча ишенбеген окуучуларды сары карточкаларды, ал эми мисалдарды чыгара албаган жана жардам керек болгон балдар кызыл карточкаларды көтөргүлө деп айтат. Мугалим жоопторду талдап, темага кайрадан кайрылуу зарылбы же теманы кошумча түшүндүрүүгө муктаж болгон окуучулар менен жеке иштөө керек экени тууралуу чечим чыгарат.

Бир сөз, фраза аркылуу жалпылоо	Мисалы: <i>Тема:</i> жаратылыш деген эмне? Мугалим окуучуларга тапшырма берет: «Балдар тактада: дарыя, көл, өсүмдүктөр, жаныбарлар, тоолор деген сөздөр илинип турат. Бир жалпылоочу сөздү тандагыла, эмне жөнүндө сөз болуп жатат?». Жообу: «Жаратылыш», анткени бардык сөздөр жаратылыштын бөлүктөрүн атап жатышат.
--	---

Мугалим өз ишмердигинде ар түрдүү калыптандыруучу баалоонун техникаларын колдонууну билиши керек. Ошол эле учурда калыптандыруучу баалоонун техникаларын жөн гана максатсыз колдонбош керек, мындай баалоонун натыйжалары билим берүүнүн сапатын жакшыртуу үчүн окуучу менен мугалимдин ишмердигине оңдоп-түзөөлөрдү киргизүүгө мүмкүнчүлүк бериши зарыл.

7.2. Калыптандыруучу баалоонун натыйжаларын жыйноо жана каттоо

Окуучулардын жетишкендиктерин эсепке алууга жардам берүүчү көптөгөн методдор бар. Калыптандыруучу баалоонун натыйжалары окуучулардын окуудагы жетишкендиктеринин деңгээли жөнүндө маалымат берет. Мугалим бул натыйжаларды катташы керек. Мындай жумуш үчүн мугалим ар кандай каттоо журналдарынын («Класстык журналдан» башкасын) формаларын колдонсо болот. Мындай журналдарды атайын уюштуруу керек, мисалы «Комментарийлердин журналы» же «Маектешүүлөрдү эсепке алуу барагы» ж.у.с., ошондой эле ар бир окуучуга берген комментарийлерди дептерге же сабактын пландарында жазса болот.

«Комментарийлер журналына» , мисал

Окуучулардын аты-жөнү	Комментарийлер
Сымбат	8-ге көбөйтүү таблицасы боюнча кыйынчылыктарга дуушар болуп жатат.
Кыял	Кыймылдын ылдамдыгын эсептеп чыгаруу формуласын туура колдоно алат.
Бакыт	Кыймылдын убактысын эсептеп чыгаруунун формуласын билет, бирок практикалык түрдө колдоно албайт.

«Маектешүүлөрдү эсепке алуу барагына», мисал

Окуучулардын аты-жөнү	«Тик бурчтуктун аянты» деген тема боюнча маектешүүлөр			
	Математикалык терминдерди колдонуу	Жооптор Суроолор	Концепцияны түшүнүү	Башкалар
Эльнура	Формулаларды туура жазат	$S=(a+b)^2$ Жооптору туура		

Тилек	Тамга менен берилген белгилөөлөрдү чаташтырат.	Туура эмес жоопторду берет, анткени тамга менен берилген белгилөөлөрдү түшүнбөйт.	Тамга менен берилген белгилөөлөрдү дагы бир жолу түшүндүрүүгө муктаж.	
Севара	Формулаларды туура жазат	Көбөйтүүгө карата амалдарды аткарууда кыйынчылыктарга дуушар болуп жатат.	Тик бурчтуктун аянтын эсептеп чыгаруу формуласын туура колдонот.	

Мындан ары мугалим ар бир окуучу боюнча чогулган бардык фактыларды карап чыгышы керек, андан кийин ар бир окуучу күтүлүүчү натыйжага жетти деп айтуу үчүн далилдер жетиштүүбү деген суроого жооп бериши керек. Мындай жазуулар ар бир окуучунун жетишкендиктерин эсепке алууга жана баалоонун натыйжаларына салыштырма талдоо жүргүзүүгө, анын негизинде окуучулардын жеке өнүгүү карталарын түзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

7.3. Талдоо

Баалоонун баскычтарынын эн маанилүүсү – бул баалоо иш-аракеттеринин натыйжаларына талдоо жүргүзүү.

Мугалим окуу ишмердик процесси учурунда баалоонун жана байкоо жүргүзүүлөрдүн натыйжаларына талдоо жүргүзүүнү билиши керек. Текшерүү иштердин натыйжаларын талдоо төмөнкүлөрдү аныктоого мүмкүнчүлүк берет:

- кээ бир балдарга белгилүү тапшырмаларды аткаруу абдан татаал болуп жаткандыгы;
- кээ бир балдар тема, бөлүм боюнча кыйынчылыкка дуушар болуп жаткандыгы;
- окуучулар үчүн кыйынчылык, көйгөй жараткан суроолор, тапшырмалар бар экендиги.

Класстын текшерүү иштеринин натыйжаларына жалпы талдоо жүргүзүп, мугалимдер окуучулар жакшы өздөштүргөн темаларды, кичи темаларды, тапшырмаларды аныктай алышат, ошондой эле кайсы учурлар мындан аркы окуп-үйрөнүүдө жакшыртууну талап кыла тургандыгы да айкын болот.

Аналитикалык иштин натыйжалары башталгыч мектепте билим берүү процессин жакшыртуу боюнча чечимдерди кабыл алууга таасир этиши керек.

КОРУТУНДУ

- 1. Билим берүүнүн сапатын жогорулатуу үчүн калыптандыруучу баалоонун ар түрдүү техникаларын ырааттуу жана максаттуу колдонуу зарыл.**
- 2. Баалоонун максатына жараша мугалим ылайыктуу техниканы тандай билиши керек.**
- 3. Маалыматтарды (жыйынтыктарды) топтоо калыптандыруучу баалоонун техникаларын колдонуунун милдеттүү элементи болуп саналат. Мугалим окуучулардын жетишкендиктерин каттоо журналы менен иштеши керек.**

4. Мугалим текшерүү иштердин натыйжаларын талдап, кайсы окуучу же окуучулар үчүн белгилүү тапшырмалар кыйынчылык туудуруп жатканын, ошондой эле кайсы суроолор, тапшырмалар окуучулар үчүн чоң көйгөйлөрдү жаратып жатканын аныкташы керек. Алынган натыйжалардын негизинде мугалим өз пландарына өзгөрүүлөрдү, оңдоп-түзөөлөрдү киргизиши керек.

ӨЗҮҢДҮ ТЕКШЕР!

Урматтуу кесиптеш!

Сунушталган суроолор сизге дагы бир жолу материалга кайрылууга, негизги идеяларга өзгөчө көңүл бурууга мүмкүнчүлүк берет. Берилген суроолорго жооп бериңиз. Өзүңүздүн жообуңуздун вариантын кесиптештериңиз менен талкуулаңыз.

1. Текшерүү иштердин жыйынтыктарын талдоо эмнелерди аныктоого жардам берет:
 - а) Тиги же бул тапшырманы аткаруу кыйын болуп жаткан окуучулардын тобун;
 - б) тема, бөлүм боюнча кыйынчылыкка дуушар болуп жаткан окуучуларды;
 - в) окуучулар үчүн кыйынчылык, көйгөй жараткан суроолорду, тапшырмаларды;
 - г) жогоруда айтылгандардын баарын.
2. Калыптандыруучу баалоонун айрым техникасынын кадамдарынын ырааттуулугун жазгыла жана талкуулагыла:

КОРУТУНДУ

Урматтуу кесиптеш!

Сиз акыркы бөлүмдү окуп бүтүп, калыптандыруучу баалоого кызыгып калдыңыз болуш керек деген үмүтүбүз бар, анткени калыптандыруучу баалоо башталгыч мектептерде сапаттык жактан жаңы – мазмундук-баалоо негизде окутууну сунуштоодо. Ал башталгыч мектептеги окуучуну окутуу процессин гумандаштырууга мүмкүнчүлүк берип жатат. Калыптандыруучу баалоо окуучунун мугалим менен, ата-энелер менен, өзү менен мамилелерин нукка келтирип, коркунучту, чымырканууну жоюп, окуу мотивациясын жогорулатат, мектеп ийгилигинин динамикасына байкоо жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Окутуунун максаттарын формулировкалоонун жана аларды окуучуларга билдирүүнүн ар кандай түрлөрү, окуучулардын жетишүү деңгээлдеринин көрсөткүчтөрүн даярдоо жана баалоо критерийлери, ар бир окуучунун ийгиликке жетүү алгоритмин түзүү, кайтарым байланыштын түрлөрү, окуучулардын бири-бирин баалоо, өзүн-өзү баалоону уюштуруу, окууга оң мотивацияны калыптандыруу, калыптандыруучу баалоонун техникалары менен таанышкандан кийин, Сиз баалоо процессине болгон өзүңүздүн мамилеңизди өзгөртөсүз да башталгыч мектептеги балдардын окуу процессин жеткиликтүү, кызыктуу, сапаттуу жана натыйжалуу кыла аласыз.

Сизге ийгилик!

ГЛОССАРИЙ

Алгоритм	– маселени тийиштүү убакыт ичинде чечүүдө жасала турган иш-аракеттердин (кадамдардын) ирээти.
Андрогогика	– (<i>грек. andros</i> – чоң киши жана <i>agoge</i> – жетектөө, тарбиялоо) – педагогика илиминин чоң кишилерге билим берүү, аларды окутуу жана тарбиялоо маселелерин теориялык жана практикалык жактан изилдөөчү тармагы.
Баа	– (1) баалоо ишмердиги, иш-аракети же процесси, кайтарым байланыш аркылуу алынуучу сапаттык маалыматы; (2) окуучулардын окуудагы жетишкендиктеринин санарип, тамга же башка түрдөгү шарттуу-формалдуу сан түрүндө билдирүүчү, символу (белгиси); (3) баалоо процессинин натыйжасы, баанын сандык берилиши.
Баа берүү	– (1) баалоонун натыйжасы, бул боюнча берилүүчү сапаттык маалымат. (2) бул баалоо процесси, иш-аракети же ишмердиги кайтарым байланыштын сапаттык маалыматы.
Баа коюу	– (1) баалоо процессинин натыйжасы, баанын сандык туюнтулушу. (2) баалоо боюнча процесс, иш же иш-аракет, кайра байланыштын сапаттуу маалыматы.
Баалоо	– (1) окуучулардын окуу жана таанып-билүү ишмердигине байкоо жүргүзүү, ошондой эле билим берүүнүн сапатын жакшыртуу максатында окуучу жөнүндө маалыматтарды баяндоо, жыйноо, каттоо жана чечмелөө процесси; (2) окуучулардын окуу жана таанып-билүү ишмердигин байкоо, ошондой эле билим сапатын жакшыртуу максатында окуучу жөнүндөгү маалыматтарды сыпаттоо, чогултуу, каттоо жана чечмелөө процесси; (3) окуучулардын окуу жана таанып-билүү иштерине байкоо жүргүзүү процесси, ошондой эле билим берүүнүн сапатын жакшыртуу максатында окуучу жөнүндө маалыматтарды баяндоо, жыйноо, каттоо жана түшүндүрүү.
Блумдун таксономиясы	– (1) <i>таксономия</i> – ар бир деңгээл (таксон) жогору турган таксонго карата түрдүк бөлүк, төмөн турган таксондорго карата тектик бүтүн болуп саналган, ич ара баш ийүүчүлүк түзүмү бар ишмердиктин классификацияланышы жана тутумдашуусу (системалаштырылышы). Америкалык психолог Бенджамин Блум түзгөн, мугалимдерге төмөнкү деңгээлден жогорку деңгээлге карай суроолорду коюуда жардам бере турган ой жүгүртүү көндүмдөрүнүн деңгээлдери. (2) Ой жүгүртүү көндүмдөрүнүн Америкалык психолог Бенджамин Блум түзгөн даражалары (иерархиясы), буга мугалимдер төмөнкү жана жогорку деңгээлдердеги суроолорду камдоодо таянса болот.
Божомолдоочу (диагностдоочу) баалоо	– (1) окуучулардын билимдеринин, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн (ББК; орусчасы – ЗУН), ошондой эле ишбилгилегинин (компетенттүүлүгүнүн) калыптануусунун баштапкы деңгээлин аныктай турган баалоо; (2) окуучулардын компетенттүүлүктөрүнүн жана билиминин, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн калыптануусунун баштапкы деңгээлин аныктоо максатындагы баалоо.
Бюджеттен тышкаркы каражаттар	– бул бюджеттик мекемелердин продукция сатуудан, иш аткаруудан, кызмат көрсөтүүдөн же башка киреше алып келүүчү ишмердиктен тапкан каражаттары.
Бюджеттин ачык-айкындыгы	– каалагандардын баарына бюджет жөнүндөгү зарыл маалыматтын бүт бойдон ачык, жеткиликтүү жана толук берилиши.
Венн диаграммасы	– фактыларды, кубулуштарды, идеяларды салыштыруу үчүн пайдаланылуучу чектери бири-бирине кабатталган эки тегерек түрүндөгү схема-диаграмма. Ар бир

	тегеректеги бош орундар кубулуштун айырмачылыктарын жазуу үчүн, ал эми тегеректердин кошулушунан пайда болгон бөлүк алардын жалпы белгилерин белгилөө үчүн.
Девианттык жүрүм-турум	– адамдын жаш курагына жараша коомдо кабыл алынган ченемдерге (эрежелерге, салтка ж. у. с.) туура келбеген жорук-жосундары. <i>Девианттар</i> – салыштырмалуу түрдө маанилүү деп таанылган жүрүм-турум ченемдерин бузгандыгы белгилүү болгон адамдар.
Девияция	– (<i>лат.</i> четтөө, кыйшаюу) туура багыттан, түзүмдөн четтөө, чыгып кетүү (мисалы, кеменин багыттан таяуусу, организмдин туура эмес өсүшү); жүрүм-турумдун социалдык жөнгө салынбай, психикалык өзүн-өзү жөнгөрүүнүн болбой калышы.
Диагноздоочу баалоо	– бул окуучунун билимдерин, билгичтиктерин, көндүмдөрүн жана иш билгилегинин (компетенттүүлүгүн) алгачкы калыптануу деңгээлин аныктоо
Диагноздоо	– (<i>грек.</i> diagnosis – байкап билүү, аныктоо) ыктымал четтөөлөрдү алдын ала айтуу үчүн абалды (мисалы, кишинин абалын) мүнөздөөчү белгилерди аныктоо жана иликтөө.
Диалог	– (<i>грек.</i> dialogos); эки же андан ашуун адамдын ортосундагы сүйлөшүү.
Жан башына каржылоо	– бул бир окуучуга сарпталуучу чыгымдардын белгиленген ченеминин негизинде бюджетти түзүү жана билим берүү уюмдарына бөлүштүрүү.
Жыйынтыктоочу (суммативдик) баалоо	– (1) белгилүү убакыт аралыгында окуучулардын билимдерди өздөштүрүү, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн калыптануу деңгээлин белгилөө жана алынган натыйжалардын стандарт талаптарына шайкештигин аныктоо; (2) теманы, бөлүмдү окуп-үйрөнүүнүн соңунда же убакыттын так аныкталган мезгилинде (чейрек, жыл аягында) билимдердин, билгичтиктердин жана окуу көндүмдөрүнүн калыптаныш деңгээлин аныктай турган баалоо; (3) бул окуу процессинин бул же тигил этабында пайдаланылуучу бааларды жалпылоо (жыйынтыктоо). Билим берүү тутумунда буга чейин өкүм сүрүп келген талаптарга ылайык, окуучулардын билимдерин (фактыларды, даталарды, окуяларды, эрежелерди, формулаларды билишин), тагыраагы, эске сактап, кайра айтып бере билүүсүнө көбүрөөк көңүл бурулган. Эми билим берүүдө компетенттүүлүктү башкы орунга коюп жатканда, кыйла жогорку деңгээлдеги көндүмдөрдү текшерүү зарыл болот. Мында «окуучунун факт менен идеяны бириктирип, синтездеп, аларды жалпылаштырып, түшүндүрүп, өнүгүү багытын божомолдой алгандыгы, тыянак чыгара билгендиги, маалыматты чечмелөө жөндөмү» эске алынууга тийиш. Жыйынтыктоочу баалоо ар түрдүү көзөмөлдөө-текшерүү иштери аркылуу жүргүзүлөт. Көзөмөлдөө-текшерүү тапшырмаларын иштеп чыгууда аларга фактыларды жана өтүлгөн материалдарды түшүнүүнү эле эмес, булардан да жогору турган көндүмдөрдү текшерүүгө жараган ыкмаларды колдонуу керек. Мындай тапшырмаларды иштеп чыгууда Б.Блумдун таксономиясындагы (классификациясындагы) сунушталган окуу максаттарынын деңгээлдерине таянууга болот.
Индивидуалдуулук	– жеке адамдын кайталангыс бөтөнчөлүгү, бир гана өзүнө таандык өзгөчөлүктөрүнүн жыйындысы. <i>Индивидуалдуу стиль (педагогикалык)</i> – педагогикалык иш-аракеттердин жана баарлашуунун конкреттүү педагогго таандык өзгөчө стили.
Индикатор / Көрсөткүч	– (1) бул бир нерсенин абалын чагылдыруучу же көрсөтүүчү чен, «өлчөгүч прибор». Окуп үйрөнүүнүн натыйжаларынын көрсөткүчү (индикатору) – окуучунун жүрүм-турумунан байкалуучу, болжолдонгон натыйжага жетишилгендигин далилдөөчү конкреттүү белгилер. (2) баалануучу кубулуштун абалын билүү үчүн көмөк көрсөтүүчү конкреттүү мүнөздөмөлөр, сандык маалыматтар, көрсөткүчтөр, өлчөгүчтөр («Кантип, эмненин жардамы менен өлчөөлөрдү жүргүзүүгө болот?» – деген суроого жооп берет).

Инсан	– жеке бөтөнчөлүтү (индивидуалдуулугу) коомдук-тарыхый шарттарга жараша калыптанган адам.
Инсанга багытталган окутуу (ИБО)	– (1) көңүл борборунда бала болгон окутуу; (2) көңүл борборунда бала болгон окутуу. И.С.Якиманскийдин аныктамасына ылайык, инсанга багытталган окутуу «окуучуну бүтүндөй билим берүү процессинин башкы каарманы катары таануу» дегенди билдирет. Бүтүндөй окуу процесси ушул негизги жобого шайкеш келтирилиши керек ¹ . Окуучунун субъективдүүлүгүн эске алуу менен, окуу процессинин мазмуну да, усулдары да, анан, эң башкысы, мугалим менен окуучунун мамилесинин стили да аныкталат. Окуучу окуу процессинде мугалимдин тең укуктуу өнөктөшү деп таанылат. Мында мугалим милдеттүү түрдө өздөштүрүлө турган материалды окуп үйрөнүүгө окуучуну мажбурлабай, анын өзүнчө өсүп жетилиши үчүн эң мыкты (алгылыктуу, оптималдуу) шарт түзөт; (3) (педоцентризм) билим берүүнүн маңызынын борборуна баланын жекече каалоолорун, кызыкчылыгын жана талаптарын койгон педагогикадагы багыт. Педоцентризмдин идеясын Джон Дьюи ишке ашырган. Россияда педагогикалык басмаларда бул багыт «жеке инсанга багытталган окутуу» деп аталган.
Инсандык мамиле	– педагогдун тарбиялануучуну өзүнүн өсүшү үчүн жоопкерчиликтүүлүгүн аңдап билген инсан, тарбиялык иштин субъекти катары тааныган ырааттуу мамилеси.
Интерактив	– (<i>анг. inter</i> – өз ара, <i>act</i> – иш-аракет); кимдир бирөө менен иштешүү, аңгемелешүү, диалог жүргүзүү кырдаалы. Интерактивдүү усулдар окуучулардын мугалим менен эле эмес, өз ара да кыйла кеңири иштешүүсүнө, окуу процессинде окуучулардын демилгелүү болушуна ылайыкталат. Интерактивдүү сабактарда мугалим окуу максатына жетүү үчүн окуучулардын ишмердигин багыттап гана турат.
Интервью (маек)	– оозеки сурамжылоо аркылуу психологиялык маалымат алуу ыкмасы. Анкета толтургандагыга салыштырмалуу суралуучу мында жоопторун кыйла эркин, толук айта алат.
Кайтарым байланыш	– (1) иш–аракеттер, кырдаалдар, талаш маселелер жана максатка эң жакшы жол менен жетишүүгө өбөлгө түзүүчү конкреттүү иш-аракеттер жөнүндө түшүндүрмөлөрдү (сын пикирлерди) кабарлоо жана алуу процесси; (2) окутуу процессинде алынуучу, мугалимге окуучунун жетишүүсүн <i>формалдуу эмес</i> баалоо мүмкүндүгүн бере турган маалымат. Кайтарым байланыш окуучунун да билимдеги өз кемчиликтерин көрүшүнө жана аларды четтетилишине өбөлгө түзөт; (3) конкреттүү аракеттер, кырдаалдар, талаш маселелер тууралуу комментарийлерди (пикирлерди) алуу процесси. Анда эң аз болгондо эки адам катышат: кайтарым байланышты берүүнү сураган жана кайтарым байланышты берген адам.
Калыптандыруучу (формативдик) баалоо	– (1) бул окуучунун окуусуна үзгүлтүксүз, максаттуу багытталган байкоо жүргүзүү процесси; (2) Мугалимге окуучунун жетишүүсүнө <i>формалдуу эмес</i> баа берүү мүмкүндүгүн берүүчү, окуучунун окуу процессинде алынуучу маалымат. Кайтарым байланыш окуучуга өзүнүн билим алуусундагы кемчиликтерин көрүп, оңдоосуна да өбөлгө түзөт; (3) окуучунун окуусуна үзгүлтүксүз, максаттуу багытталган байкоо жүргүзүү процесси. К.б. формалдуу эмес (көп учурда баа коюлбаган) баалоо болуп саналат. Ал критерийлерге ылайык баалоого негизденет жана үзгүлтүксүз кайтарым байланышты камсыздайт. К.б. окуп-үйрөнүү процессинде жана окуунун алгачкы мезгилинде өзгөртүү киргизүү үчүн окуучунун өсүшүн баалайт. Мындай баалоо окуучулардын өздөрүнүн өнүгүүсүн аңдап-билип, байкоо жүргүзүүсүнө жана кийинки кадамдарын мугалимдин жардамы менен пландоосуна мүмкүндүк берет. К.б. окуучунун жанында туруп, ийгиликке жетелөө катары аныктаса болот.
Кейс	– (<i>анг. Case</i> – конкреттүү окуя); бул окуя түрүндө баяндалган конкреттүү турмуштук жагдай. <i>Кейс стади</i> – (<i>анг. Case study</i>) – бул <i>кейсти</i> пайдаланып окутуу усулу.

Команда	– бул өндүрүмдүүлүктү жогорулатуу максатында милдеттерди биргелешип чечүү үчүн жана мамилелери ылайык келген, анын жардамы менен өз ара жоопкерчиликти колдошкон, көндүмдөрү аркылуу өз ара бири -бирин толуктап турган адамдардын анча чоң эмес тобу (М. Армстронг)
Коммуникация	– карым-катыш, баарлашуу, маалымат алмашуу. Мунун төмөнкүдөй компоненттери бар: 1) адресант – коомуникациянын субъекти; 2) адресат – билдирүүнү ала турган адам; 3) билдирүү – берилүүчү маалыматтын мазмуну; 4) код – билдирүүнү берүү каражаты; 5) байланыш каналы; 6) натыйжа – коммуникациянын жыйынтыгында жетишилүүчү максат.
Компетенттүүлүк	– адамдын ар түрдүү билимдердин, билгичтиктердин элементтерин жана иш-аракеттин ыкмаларын белгилүү бир кырдаалда (окуу, инсандык, кесиптик) өз алдынча колдонууга болгон интегративдик жөндөмдүүлүгү.
Коомдоштук (сообщество)	– жалпы кызыкчылыктары, максаттары бар адамдардын, элдердин же мамлекеттердин бирикмеси. Аң сезиминин, социалдык ченемдеринин, баалуулук тутумдарынын жана кызыкчылыктарынын жалпылыгы менен айырмалануучу адамдардын кыйла туруктуу биримдиги.
Коомдук угуулар	– коомдоштуктагы эң орчундуу маселелер боюнча калктын пикирин билүү үчүн бул демейде жергиликтүү өз алдынча башкаруунун шайланма органдары (мисалы, айылдык, райондук ж.б. кеңештер) уюштурган ачык талкуулар.
Кошумча билим берүү	– жарандардын кошумча билим алуу муктаждыгын канааттандыруу үчүн уюштурулган окутуу. <i>Балдарга кошумча билим берүү</i> – жалпы билим берүү ж. б. билим берүү уюмдарында окуудан бош мезгилинде базалык билим берүүдөн тышкары кошумча программаларды өздөштүрүү аркылуу балдардын, өспүрүмдөрдүн жана жаштардын кесипти эркин тандоосуна жана алардын кызыкчылыктарын, рухий талаптарын жана муктаждыктарын толугураак канааттандырууга негизделген мектепке чейинки, мектептик жана кесиптик билим берүү тутумунун бир бөлүгү.
Көзөмөл	– мектептин мыйзамга ылайык ишмердүүлүгүнө, ар кандай стандарттардын сакталышына мектеп жетекчилигинин жоопкерчилигин билдирет.
Көрсөткүч	– бул бир нерсенин абалын чагылдыруучу же көрсөтүүчү чен, «өлчөгүч жабдык». Окуп-үйрөнүүнүн натыйжаларынын көрсөткүчү – окуучунун жүрүм-турумунан байкалуучу, болжолдонгон натыйжага жетишкендигин далилдөөчү конкреттүү белгилер.
Критерийлер	– (1) бир нерсени баалоого, аныктоого же классификациялоого негиз болуучу белги. Талкуу предметинин так, даана иштелип чыккан мүнөздөмөлөрү; (2) талкуулануучу предметтин так, даана иштелип чыккан мүнөздөмөсү.
Критерийлердин градациясы	– күтүлүүчү натыйжаларга жетишүүнүн ар түрдүү деңгээлдеринин сыпаттамасы. (<i>Градация</i> – бир нерсенин иреттүү жайгашуусу, бир нерседен экинчи нерсеге өтүү баскычтары).
Куррикулум	– (1) коомдун социалдык заказына шайкеш келген окуу процессин уюштурууга багытталган жөнгө салып жана багыт берип туруучу документтердин системасы; (2) окуу процессин уюштуруу жана аны коомдун социалдык муктаждыктарына ылайыкташтыруу үчүн иштелип чыккан жөнгө салуучу, багыт берүүчү документтердин топтому. Куррикулумдун курамына: алкактык куррикулум, мектеп куррикулуму, предметтик куррикулумдар, окуу пландары, окуу-усулдук комплекстер ж.у.с. кирет. Куррикулумда билим берүү системасындагы иштин көздөгөн натыйжасы белгиленет жана ага жараша окутуу иши жүргүзүлүп, бул тутумдун ишмердиги бааланат. <i>Жалпы орто билим берүүнүн улуттук алкактык куррикулуму</i> – билим

¹ И. С. Якиманская. Личностно ориентированное обучение в современной школе. – М., 1996.

берүү процессинин бардык катышуучулары үчүн багыт берүүчү документ. Ал билим берүү процессин жөнгө салуу; окуучуларды жетилтүү, мугалимдерди жана мектепти, билим берүү системасын өнүктүрүү үчүн маанилүү каражат катары колдонулат. *Мектеп куррикулуму* – билим берүү уюму тарабынан иштелип чыгып, бекитилүүчү документ. Мектеп куррикулуму өз компетенциясынын чегинде Улуттук алкактык куррикулумдун ченемдерин жүзөгө ашырат. Ал ошол билим берүү уюмунда окуу-тарбия процессин жүргүзүү үчүн негиз болуп саналат. *Предметтик куррикулум* – окуучулардын предметтин алкагында ээ болуучу билим жетишкендиктерин, ага жетишүү жолдорун жана натыйжаларды өлчөө ыкмаларын иретке салат.

Лидер	– (англ. leader – алып баруучу, жетекчи); (1) Коллективде чоң авторитетке ээ болгон таасирлүү адам. (2) жалпы максатка эң ыкчам жана натыйжалуу жетиш үчүн адамдардын биргелешкен ишмердигин туура уюштуруу зарыл болгондо расмий эмес жетекчи катары алдыга чыгуучу топтун мүчөсү.
Лидерлик	– (1) инсандын көз карашын кеңейтүү, кууш алкактын чегинен чыгуу жөндөмү; (2) жалпы ишти уюштуруу механизми – жеке адам же топ бүтүндөй социалдык топтун ишин багыттаган, б.а. лидер болгон, топ анын ишмердигин кабыл алып колдогон абал. <i>Лидерлик стили</i> – жетегиндеги (кол алдындагы) адамдарга лидердин (жетекчинин) таасир этүү ыкмаларынын тутуму. К.Левин лидерлик стилинин үч түрүн айырмалаган: 1) авторитардык (өкүмчүл) – катаал түрдө башкаруу, кол алдындагылардын демилге көтөрүшүнө жана кабыл алынган чечимдерди талкуулашына тыюу салуу; 2) демократиялуу (коллегиялуу) – биргелешип чечүү, демилгени колдоо; 3) анархиялуу (либералдык) башкаруунун, жетекчиликтин жоктугу, аламандык ж. у. с.
Маек	– эки же андан көп катышуучулардын ортосундагы аңгемелешүү.
Максат	– (1) акыркы, көздөлгөн натыйжа; (2) ишмердүүлүктүн натыйжасын идеалдуу алдын-ала элестетүү. <i>Окутуунун М.</i> – окуучулар когнитивдик (таанып-билүүчүлүк), аффективдик (эмоциялык- баалуулук) жана психомотордук жактарда жетишүүчү окутуу- үйрөтүүнүн утурумдук жана акыркы натыйжалары.
Мамлекеттик-коомдук башкаруу	– мектеп менен коомчулуктун мектептеги маселелерди чечүүдөгү (окуучулардын сабакты өздөштүрүүсү, мектеп имаратын оңдоо ж.б.) биргелешкен иш-аракети. Ал ошондой эле бюджет түзүү процессиндеги, бюджеттен тышкаркы каражаттарды натыйжалуу пайдалануудагы ачык-айкындыкты камсыздоо үчүн колдонулушу мүмкүн.
Мектеп бюджети	– бул мектептин белгилүү бир мөөнөттөгү (ай, чейрек/квартал, жыл ичиндеги) акчалай кирешелери менен чыгымдарынын сметасы.
Мектеп камкорчулардын коомдук бирикмеси	– коомдук бирикменин уставында көрсөтүлгөн жалпы максаттарды жүзөгө ашыруу үчүн кызыкчылыктарынын жалпылыгына карай бириккен жарандардын демилгеси боюнча түзүлгөн ыктыярдуу, өз алдынча башкарылуучу, коммерциялык эмес түзүм.
Мектептеги бюджеттик угуулар	– мектептин бюджети боюнча калктын ой-пикирин үйрөнүп-билүү максатында мектеп администрациясы тарабынан ачык талкуу түрүндө уюштурулган иш чара.
Минималдуу стандарт	– бул бир окуучуга эсептелген мамлекеттик билим берүү программасынын эң арзан наркы. Жалпы билим берүүчү уюмдарды <i>бюджеттен каржылоонун минималдуу стандарттары</i> бир окуучуга жетиштүү каржылоо ченемин жана билим берүү кызматтарынын кымбаттоосуна жараша түзөтүү коэффициенттеринин системасын камтыйт.
Миссия (уюмдун)	– (1) уюмдун бар болушунун жүйөсү, анын эң жалпы, башкы максаты. (2) конкреттүү уюмга мүнөздүү келген максаттардын жана аларга жетишүү усулдарынын, буга байланышкан ынанымдардын, мамилелердин жыйындысы.

Мониторинг	– адамдын ишмердүүлүгүнө байланыштуу айлана-чөйрөнүн абалына байкоо жүргүзүү, баа коюу жана божомолдоо.
Мотивация/Ички каалоо	– (<i>лат. movere</i> – кыймылга келтирүү, түртүү): (1) инсандын, аң сезими менен түшүнгөн, кыймыл-аракеттерин жана жазай турган жумуштарды тандоодо негиз болгон себеп; (2) талдоо негизинде тынымсыз жүрүп туруучу тандоо менен чечим кабыл алуу процесси; (3) окууга болгон каалоо, иш-аракетке умтулуу; (4) адамдын жүрүм-турумуна, багытталышына жана жигердүүлүгүнө таасир этүүчү жагдайлардын, анын муктаждыктарынын, умтулууларынын жыйындысы.
Мүдөө (мектептин)	– бул мектептин келечекте кандай болорун, эмне кыларын жана эмнеге жетишүүнү көздөгөнүн чагылдырган түшүнүк. Мүдөө мектеп лидерлигинде башкы орунду ээлеп, жалпы иштин ийгилигине жамаатты шыктандырышы, жигердүүлүккө өбөлгө түзүшү керек. Бул үчүн мүдөө бүтүндөй мектеп жамаатына даана түшүнүктүү болушу зарыл. Ал окуу-усулдук ишти туура багыттоого мүмкүндүк түзүп, мектептеги кызматкерлердин кесиптик өнүгүшүнө түрткү берет.
Насаатчы	– жаш мугалимге жол көрсөтүп, кеп-кеңеш берип, кесиптик ишмердиктин сырларына үйрөтүүчү тажрыйбалуу мугалим.
Насаатчылык	– (1) бул окутуу ыкмаларын өркүндөтүү үчүн бир мугалимдин башка мугалимге берген жардамы; (2) тажрыйбалуу мугалимдин жаш мугалимге кеңеш бериши, үйрөтүшү.
Натыйжалар (билим берүүдөгү)	– билим алуучулардын инсандык, жарандык жана кесиптик жактан өзүн өзү аныктоосун ишке ашыруу үчүн зарыл жана жетиштүү болгон жекече компетенттүүлүктөрүнүн топтому.
Опуртал топтогу балдар, өспүрүмдөр (дети/подростки «группы риска»)	– генетикалык, биологиялык жана социалдык себептерге байланыштуу мектепке психикасы жана дене-бою чабал, кароосуз, мектепке ыңгайлаша албай калышы ыктымал абалдагы балдар.
Өз ара баалоо	– окуучулар өздөрүнүн биргелешкен ишмердигин талдап, бирин бири баалашат.
Өзүн өзү баалоо	– (1) бул өзүнүн күчтүү жана начар жактары, мүмкүнчүлүктөрү жана кемчиликтери жөнүндө маалымат чогултууга багытталган процесс; (2) инсандын өзүн-өзү баалоосу, өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн, сапаттарын жана адамдардын арасындагы ордун; инсандын кыймыл-аракетинин бирден бир күчтүү регулятору. Башкалардын арасында өзүн, өз мүмкүнчүлүктөрүн, сапаттарын, өзүнүн ордун баалоо.
Өзүн-өзү талдоо (окуучунун)	– окуучунун өз ишмердигинин мурдатан аныкталган критерийлерге, ченемдерге, талаптарга шайкештигин аныкташы.
Парадигма	– илимий чөйрөдө кабыл алынган жана анын көпчүлүк мүчөлөрүн бириктирип турган түпкүлүктүү илимий мүдөөлөрдүн, түшүнүктөрдүн жана терминдердин жыйындысы. Ал илимдеги жана илимий чыгармачылыктагы уланмалуулукту камсыздайт.
Педагогикалык менеджмент	– педагогикалык тутумдарды өркүндөтүүгө жана иштешин жакшыртууга багытталган аларды башкаруу принциптеринин, усулдарынын, уюштуруу формаларынын комплекси.
ПИЗА (PISA) сынагы	– (<i>англ. Programme for International Student Assessment</i> – чет элдик окуучуларды баалоо программасы); 15 жаштагы окуучулардын билимин баалоо менен изилдеген эл аралык сынак. Окуучулардын билимин баалоо аркылуу жалпы билим берүүчү мектептерде билим берүүнүн сапатын аныктоого багытталган. ПИЗА сынагы Норвегия, Япония, Нидерландия, Словения, Германия, АКШ ж.б. мамлекеттерде өткөрүлгөн. Бул сынакка Кыргызстан 2006-жылы биринчи, 2009-жылы экинчи жолу катышкан.

Портфолио

- (1) окуучунун бир же бир нече предмет боюнча иштерди аткаруудагы аракетин, өсүшүн, жетишүүсүн чагылдырган, максаттуу түрдө чогултулуучу материалдар топтому. Жетишкендиктер папкасы; (2) окуучунун жетишүүсүн чагылдырган материалдар топтому; (3) окуучунун иш аткаруу учурундагы аракетин, бир же бир нече предмет боюнча өсүшүн жана жетишкендиктерин көрсөтүүчү, максаттуу түрдө чогултулган иштери. Мында төмөнкүлөргө өзгөчө көңүл бөлүү керек: Портфолиодо окуучу өзү баалоо үчүн тандап алган, анын пландалган натыйжалар боюнча жетишүүсүн, өсүшүн көрсөтүүчү иштери камтылышы зарыл. Окуучу иргеп алынуучу материалды тандоого катышат. Материал тандап алуунун ойлонуштурулган критерийлери болушу керек. Окуучулардын ой жүгүрткөндүгү /талдоо жүргүзгөндүгүнө далилдер чогултулушу керек.

Рефлексия

- (*лат. reflexio* – артка кайрылуу): (1) субъектин ички психикалык абалына өзүнүн көңүлүн буруу жана аны түшүнүү процесси. Окуу процессинин негизги максаты ар бир маалыматка окуучуда өзүнүн объективдүү мамилеси жаралууга өбөлгө түзүү; (2) окуу процесси жана негизги билимдер менен көндүмдөрдү өзү кандай түшүнөрүн иликтөө боюнча окуучунун ой жүгүртөрүн көрсөткөн далилдер болушу зарыл. Ой жүгүртүү окуучулар кайсы бир мезгил аралыгындагы тигил же бул маселени чечүү үчүн колдонгон тапшырма аткаруу жана ойлоону амалдарын талдоонун идеяларды жазуу, күндөлүк жүргүзүү сыяктуу формаларда болушу мүмкүн. Буга окуучунун портфолисындагы иштер жана алардын жүрүшү жөнүндөгү мугалимдердин жана/же ата-энелердин ойлору да камтылышы керек.

SMART (SMART)

- (*англ. Specific* – конкреттүү, *Measurable* – өлчөнүүчү; *Achievable* – жетишилүүчү, *Result-oriented* – натыйжага багытталган, жана *Timed* – анык мөөнөткө ылайык келүүчү); максат коюу ыкмаларынын бири катары *SMART-критерийлердин*: конкреттүү, өлчөнүүчү, жетишилүүчү, натыйжага багытталган, жана анык мөөнөткө ылайык келүүчү деген талаптардын топтому.

Социалдаштыруу

- (*лат. socialis* – коомдук); адамдын баарлашуу жана ишмердүүлүк аркылуу коомдогу социалдык тажрыйбаларды өздөштүрүп, өзүнө сиңирүүсү жана аны өзүнүн жүрүм-турумуна колдонуусу. Мисалы, адамдардын маданияттуу жүрүм-туруму – социалдашуунун натыйжасы. «Социалдашуу» термини саясий экономиядан өздөштүрүлгөн. Америкалык социолог Ф.Г.Гидденс «Социалдаштыруу теориясы» (1987) деген китебинде социалдаштырууну азыркы маанисине жакындаштырып колдонгон 19-кылымдын акырынан тартып адамды өнүктүрүүгө колдонула баштаган

Социалдык адаптация

- адамдын өзгөрүп жаткан социалдык чөйрөгө ыңгайлашуусу, жаңы топко көнүгүшүп кетүүсү. М.: Адамдын жаңы мекемеге ишке кирип, ал жердеги адамдар менен мамиле түзүп, топтун ченемдерине көнүгүп кетүүсү.

Социалдык коргоо

- адамдардын укуктары менен эркиндиктери сактоого, жүзөгө ашырууга, татыктуу жашоо деңгээлин камсыздоого берилүүчү экономикалык, социалдык жана укуктук кепилдиктер

Социалдык педагог

- баланы/өспүрүмдү тарбиялоо, социалдык-укуктук жактан коргоо, социалдык реабилитациялоо боюнча милдеттерди ишке ашыруучу адис. С. п. социалдык функцияларына төмөндөгүлөр кирет: баланы/өспүрүмдү, анын ал-абалын, үй-бүлөдөгү жана мектептеги, жоро-жолдошторунун арасындагы өз ара мамиленин маанайын иликтеп-билүү; кыйынчылыкка туш болгон балага (өспүрүмгө) жардам берүү, кризистен чыгуунун жолдорун издеп таап, ага колдоо көрсөтүү; баланы/өспүрүмдү курчап, ага таасир тийгизип турган ар түрдүү социалдык чөйрөдөгү таалим-тарбиялык таасирди талдоого алуу; таалим-тарбиялык алдыңкы тажрыйбаны талдоого алуу, жалпылоо жана кеңири жайылтуу; баланы/өспүрүмдү өзүн өзү тарбиялоого, өзүн өзү өнүктүрүүгө, өз турмушун өзү уюштурууга, өз жүрүм-турумун өзү жөнгө салууга багыттоо ж.б. С.п. баланын/өспүрүмдүн кризистик абалына тиешелүү

болгон жана анын укуктарын коргоо маселелерине байланышкан проблемаларды чечүүчү адистер менен уюмдардын ишин координациялап, алардын күч-аракетин бириктирет. Ошондой эле социалдык таалим-тарбиянын ар түрдүү проблемаларын, социалдык педагогдордун, коллективдердин, ар кандай педагогикалык борборлордун ишин талдоого алуу сыяктуу маселелерди жүзөгө ашырат.

Социалдык роль	– коомдо белгилүү орду бар, мисалы, мугалимдин, жетекчинин, ата-эненин, окуучунун ж.у.с. ролун ойногон инсандын өзгөчөлүктөрүн сыпаттоочу түшүнүк.
Стратегиялык пландоо	– иштерди аткаруунун тартибин, ыраатын жана мөөнөттөрүн кароочу иш-чаралардын алдын ала белгиленген системасы. Ал натыйжалуу башкаруунун түрлөрүнүн бири болуп эсептелет жана кандайдыр бир уюмдун максаттарын жана аларга жетүү жолдорун тандоо процесси түрүндө болот.
Таксономия	– (1) ар бир даражасы (таксону) жогору турган таксонуна карата түрдүк бөлүк, төмөн турган таксондоруна карата тектик бүтүн болуп саналган, ич ара баш ийүүчүлүк түзүмү бар татаал ишмердиктин системалуу классификацияланышы; (2) классификация, кубулуштардын, объектердин баш ийүү иретинин систематизациясы (төмөндөн жогоруга чейин)
Талдоо (анализ)	– (<i>грек.</i> ажыратуу); ой жүзүндө же иш жүзүндө бүтүн нерсени (буюмду, касиетти, процессти, предметтер аралык катышты) курамдык бөлүктөргө ажыратуу, бөлүү иши. Ал адамдын таанып билүүчүлүк же предметтик практикалык ишмердигинин жүрүшүндө аткарылат.
Толеранттуулук / Сабырдуулук	– (<i>лат.</i> tolerantio – чыдоо); окуучуларды дүйнөдөгү маданияттардын көп түрдүүлүгүн, өзүн көрсөтүү формаларын жана жекече адамдык сапатын түшүнүүгө, кабылдоого жана кадырлоого багытталган дидактикалык принцип; башка пикирлерге, ишенимдерге, жүрүм-турумдарга чыдамкайлык.
Тренинг	– интерактивдүү окутуунун формасы, башкача айтканда тажрыйба аркылуу окутуунун негизги формаларынын бири. Анын максаты баарлашууда жеке адамдар ортосундагы жана кесиптик жүрүм-турумдун компетенттүүлүгүн өнүктүрүү болуп эсептелет. Мында окуу материалын тез өздөштүрүүгө жана катышуучулардын активдүүлүгүн жогорулатууга көмөктөшүүчү методдор колдонулат. Мугалимди кесиптик даярдоо системасындагы маанилүү методдордун бири. Мында чакан топтордо иштөө, жекече, түгөйлөшүп иштөө, ролдук оюндар ж.б. колдонулат. Ар бир катышуучу мурунку тажрыйбаларынын негизинде, башка катышуучулардын маалыматтарын өздөштүрүүнүн натыйжасында өздөрүнүн ык-машыгууларын өнүктүрөт. Тренингди тренер (машыктыруучу) же фасилитатор алып барат.
Фасилитация	– (<i>англ.</i> facilitate – жеңилдетүү, көмөктөшүү, жардамдашуу, жагымдуу шарт түзүү); окутуу процессинде окуучунун изденүүсүн коштоп, ага жардамчы болуу. Ушундай ишти аткарган адам фасилитатор деп аталат. Ал даяр жоопту айтып бербестен, окуучунун оюндагыны аныктап, маалымат алмашууга багыттай турган, окуучулардын тажрыйбасын тартууга, алардын дараметин пайдаланууга жол ача турган изилдөөчү суроолорду берет. Фасилитатор-мугалим класста чыныгы, баалуу мамилеси жана эмпатиясы (бирөөнүн абалын кошо сезиши, түшүнүшү) менен мүнөздөлүүчү жагымдуу маанайды түзөт.
Чыгымдар сметасы	– бул акча каражаттарын максаттуу багытына ылайык чыгымдалышы тууралуу маалыматты камтыган каржылык документ. Смета ар бири бирдей топтогу чыгымдарды камтыган, милдеттүү түрдө так аткарылышы зарыл беренелерден (статьялардан) турат.
Чыр-чатак (конфликт)	– тараптардын, өз ара катышкан адамдардын карама-каршы максаттарынын, кызыкчылыктарынын, позицияларынын, пикирлеринин кагылышуусу (=> инсандын ички конфликти). Ар кандай эле чыр-чатактын негизинде төмөнкүлөрдүн бирин

же баарын камтуучу кырдаал болот: 1) тараптардын кайсы бир маселе боюнча карама-каршылыктуу позициясы; 2) максаттардын же аларга тийиштүү шартта жетишүү каражаттарынын дал келбөөчүлүгү; 3) тараптардын кызыкчылыктарынын, каалоолорунун, умтулууларынын ж.с. дал келбөөчүлүгү. Чыр-чатактуу кырдаалдын ыктымал субъектилери жана объектилери болот. Бирок чыр-чатак чыгышына тараптардын бири экинчисинин кызыкчылыктарын бузуучу иш-аракет жасагандагы жагдай алып келет.

Чыр-чатактуу (кон-фликттүү) кырдаал

Элестетүү

- тараптардын кызыкчылыктары каршы келип калган, бирок ачык кагылыша элек абал.
- мурдагы кабылдоолордун, билимдердин жана тажрыйбанын негизинде жаңы, мурда көрбөгөн, жолукпаган бир нерсенин үлгүсүн-элесин түзүү, жаңыдан түзүлө турган нерсенин көрсөтмөлүү үлгүсүн жаратуу. Даяр баяндалышына, схемасына жана сүрөтүнө таянбастан эле жаңы үлгүнү түзүү *чыгармачыл элестетүү* деп аталат.

Эмгекке катышуу коэффициенти

- билим берүү мекемесинин кызматкеринин мектептеги окутуу жана тарбиялоо ишине кошкон өздүк салымынын көрсөткүчү. Бул көрсөткүч түрткү берүүчү төлөмдөрдү эсептеп чыгарууда колдонулат.

АДАБИЯТТАР

1. Воронин А.С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике, 2006 г.
2. Ганзалис Р. «Руководство по формативному и суммативному оцениванию» – Б., 2007.
3. Гин А. «Приемы педагогической техники». – Москва, 2004 г.
4. Математика (приложение к газете 1 сентября) № 21, 1997 г.
5. Низовская И.А. Словарь программы «Развитие критического мышления через чтение и письмо». – Бишкек: ОФЦИР, 2003.
6. Оганесян В.А. и др. «Методика преподавания математики в средней школе». М.: «Просвещение», 1975 г.
7. Поурочные планы 5-6-7-8-9 классов. Издательство «Учитель», 2003 г.
8. Результаты международного исследования функциональной грамотности 15-летних учащихся PISA. – 2006 г.
9. Шакиров Р., Буркитова А., Дудкина О. Оценивание учебных достижений учащихся. Методическое пособие., Б., 2011 г.
10. Шамова Т.И., Давыденко Т.М. «Управление образовательным процессом в адаптивной школе». М.: Центр «Педагогический поиск», 2001 г.
11. Shirley Clarke. Unlocking Formative assessment. – 2001.
12. <http://www.aforismo.ru/authors/859/>
13. <http://www.gramota.ru>
14. <http://festival.1september.ru/articles/412271/>
15. <http://festival.1september.ru/articles/570689/>
16. vita-centr.ru/Other/343.doc
17. luckowl.grodno.unibel.by/sm.aspx?uid=368
18. <http://ru.wikipedia.org/wiki>
19. <http://school.xvatit.com/index.php>
20. teacher.moa.21309s01.edusite.ru
21. http://blog.discoveryeducation.com/assessment/files/2009/02/blackbox_artick.pdf

Мугалимдер үчүн ушул серияда чыгарылган, башка усулдук адабият:

1. Шакиров Р., Буркитова А., Дудкина О. Окуучулардын окуудагы жетишкендиктерин баалоо. Методикалык колдонмо. – Б.: 2011.
2. Дудкана О.И., Буркитова А.А. и др. «Формативное оценивание в начальной школе». Практическое пособие для учителя., Б.: 2011 г.
3. Шакиров Р.Х., Чепекова Г.С. и др. «Формативное оценивание на уроках кыргызского языка» Практическое пособие для учителя., Б.: 2011 г.
4. Иманкулова М.Т. и др. «Педагогический менеджмент в школьном образовании: Инструментарий по педагогическому лидерству, мониторингу и наставничеству». Методическое руководство, Б.: 2011 г.

ТИРКЕМЕЛЕР

№ 1 сабактын конспекти

Предмет: Мекен таануу **Класс:** 3

Сабактын темасы: Суунун касиеттери

Сабактын түрү: Жаңы теманы түшүндүрүү

Колдонулуучу усулдар: Жеке иш, жуптарда иштөө, топтордо иштөө, байкоо жүргүзүү усулу, изилдөөчү усул, сөз усулу, көрсөтмөлүү усул.

Колдонулуучу баалоо усулдары: сөздөрдүн жардамы менен баалоо (оозеки кайтарым байланыш), бири-бирин баалоо, калыптандыруучу сурамжылоо, «Светофор», «Билимдер пирамидасы», өзүн-өзү көзөмөлдөө.

Сабактын жабдылышы: суу куюлган стакан, пипетка, кашык, чыныга кум шекер салынган – баары ар бир жупка даярдалган; А-3 форматындагы ак кагаз барагы, маркерлер (фломастерлер) – 4-төн ар бир топ үчүн; жеке тапшырмалары менен карточкалар, – ар бир окуучуга – дептер, калем сап.

Сабактын максаттары:	Көрсөткүчтөр:
Билим берүүчү: Окуучулар сабактын аягында суунун касиеттерин билишет.	Окуучулар: ■ суу менен эксперимент жүргүзө алышат; ■ суунун касиеттерин атап бере алышат; ■ суу менен жүргүзүлгөн тажрыйбанын учурундагы өз иш-аракеттерин ырааттуу жана логикалык түрдө сүрөттөп бере алышат.
Өнүктүрүүчү: Тажрыйба жүргүзүү үчүн приборлорду туура колдоно алышат.	■ тажрыйба жүргүзүү үчүн приборлорду туура колдонушат; ■ тажрыйба жүргүзүүдө иш-аракеттерди ырааттуу ишке ашырышат.
Тарбия берүүчү: Окуучулар суунун маанисин билишет.	■ суунун мааниси жөнүндө айтып беришет; ■ жаратылыштагы экологиялык жактан таза суунун маанисин аныктап беришет.

Сабактын жүрүшү	Комментарийлер				
Мугалимдин ишмердиги <i>1. Уюштуруу учуру</i> Мугалим жана окуучулар бири-бири менен саламдашышат. Мугалим балдардын сабакка даярдыгын: дептерди, калем сапты, калемди, окуу китебин текшерет. <i>Сабакка жагымдуу сезим багытын берүү:</i> Табияттын сулуулугун карачы, Көз жоосун алган өңүн саначы, Ажайып кооз көрүнүшү Тоо, талаа, көлдөрдүн көркөмдүгү. <i>Окуучулар мугалимдин артынан хор менен ырдын саптарын кайталап турушат.</i> <i>2. Максат коюу:</i> Мугалим: Балдар, бүгүн биз жаратылыштын абдан маанилүү бир көрүнүшү жөнүндө сүйлөшөбүз. Бирок, аны силер өзүңөр аташыңар керек. Бул үчүн силер табышмактардын жандырмактарын таап, андагы сөздүн биринчи тамгаларын кроссворддун чакмактарына жазышыңар керек. Иштин натыйжасын светофордун жардамы менен мага билдирсеңер болот. Ким бүт сөздү тапса, жашыл белгини, ким таппаса, кызыл белгини, ким ишеничтүү таптым деп айта албай жатса, сары белгини көтөргүлө. <table><tr><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table> Мугалим ар бир жупка өзүнчө карточкаларда жазылган табышмактарды таратып берет: Кышта учуп келишет, Өндөрү ала-кара, Топтошуп көктө айланат, Кайсы куш алар ... (Карга) Ийрибейт да токубайт, Бирок, адамдарды кийинтет. (Кой) Бул чымчыктан башка эч ким дарактын сөңгөгүндөгү кабыгынын алдында жайгашкан зыяндуу курт-кумурскаларга жете албайт. (Тоңкулдак)					Бул иш окуучуларды кийинки окуу ишмердигине активдештирүүгө мүмкүнчүлүк берет (мотивация). «Светофор» аттуу Калыптандыруучу баалоонун техникасы (оозеки кайтарымы байланыш) Мугалим бул техниканы окуучулар тапшырманы өз алдынча кантип аткарып жатканын көрүү үчүн колдонот, керектүү жерден жардам берет.

Анын тиши чоң абдан, Океанда болушат. Суу жаныбарлары андан, Бардыгы тең коркушат. (Акула) <table><tr><td>В</td><td>О</td><td>Д</td><td>А</td></tr></table> Окуучулар кроссвордду өз дептерлерине чийишет. Жуттарда табышмактар окулат, жандырмактар талкууланат жана сөздүн биринчи тамгалары чакмакка жазылат. Тапшырманы бүт класс аткаргандан кийин өзүн-өзү текшерүү болот. Окуучулар кезек менен табышмактарды окушат жана жандырмаларын айтышат да кроссвордго жазыла турган биринчи тамганы аташат. Окуучулар суроолорго жооп беришет, бири-биринин жоопторун толукташат, такташат. Мугалим: Балдар, биз бүгүн эмне жөнүндө сүйлөшөбүз? Биз кантип суунун касиеттери жөнүндө биле алабыз? Биз бүгүн окумуштууларга окшоп тажрыйбаларды өткөрөбүз. <u>3. Окуучулардын билимдерин актуалдаштыруу.</u> Мугалим окуучуларга төмөнкү суроолорду берет: 1. Суу деген эмне? 2. Жаратылышта суулар кайда жолугат? <u>4. Жаңы теманы түшүндүрүү.</u> Мугалим: Эми, балдар, суунун касиеттерин билиш үчүн биз тажрыйба өткөрөбүз. Мугалим окуучуларга дептерлерине таблица чийүүнү жана тажрыйбанын жүрүшү боюнча байкоо жүргүзүүлөрдү ага жазып турууну сунуштайт. Мисалы, <table><tr><td rowspan="7">СУУ</td><td>Суунун касиеттери</td></tr><tr><td>тунук</td></tr><tr><td>...</td></tr><tr><td>...</td></tr><tr><td>...</td></tr><tr><td>...</td></tr><tr><td>...</td></tr></table> Мугалим окуучулар менен тажрыйбаларды өткөрөт. 1-тажрыйба. Суу куюлган стаканга кашыкты салгыла. Силер кашыкты көрүп турасыңарбы? Бул суунун кайсы касиети жөнүндө айтып турат? 2-тажрыйба. Бир тамчы сууну каалаган бир нерсенин үстүнө куйгула. Анын формасына карагыла. Эмне болду? Суунун бул касиетин кантип атайсыңар?				В	О	Д	А	СУУ	Суунун касиеттери	тунук	...	...	...	...	...	Өзүн-өзү текшерүү окуучуларга өз билимдерин текшерүүгө, андагы кемчиликтерди жоюуга мүмкүнчүлүк берет. Иштин бул түрү окуучулардын өздөрүнө сабактын темасын формулировкалоого мүмкүнчүлүк берет. Сабакка мотивациялоо. Мугалим бул текшерүү формасын (диагностическы баалоо) окуучулардын билимдерин аныктоо үчүн колдонот. Жооп берген окуучуларга мугалим: Эмне үчүн? Кайсылар? Кантип? ж.б. тактоочу суроолорду берет. «Сөз аркылуу баалоо» аттуу калыптандыруучу баалоонун техникасы (оозеки кайтарым байланыш). Мугалим тажрыйбанын
В	О	Д	А													
СУУ	Суунун касиеттери															
	тунук															
	...															
	...															
	...															
	...															
	...															

3-тажрыйба. Аныктагыла, суунун жыты барбы?

4-тажрыйба. Бир стаканга бир кашык күм шекерди салгыла. Сууну аралаштыргыла. Эмнени байкадыңар? Бул тажрыйба эмне жөнүндө айтып жатат?

Ар бир тажрыйбадан кийин окуучулар суроолорго жооп берип, өз таблицаларын толтуруп турушат.

5. Дене тарбия машыгуусу

Бир, эки, үч – сууга түш,

Ур барабан, бизде күч!

Бир, эки, үч – сууга түш,

Биздин милдет – дайыма таза жүрүш!

6. Бышыктоо

Окуучулар мугалим менен биргеликте бардык тажрыйбаларды өткөргөндөн кийин, бир окучу таблицадагы маалыматтарды окуйт, калган окуучулар бири-биринин дептерлери менен алмашышып, иштерин текшерешет. Бир окучу суунун касиеттери жөнүндө корутунду жасайт. Мугалим окуучулардын жоопторун уккандан кийин суунун касиеттери жөнүндөгү маалыматты жалпылайт.

Суунун жаратылыш булактарын түгөнгүс деп эсептөө туура эмес. Ар кайсы элдер ойлоп тапкан макалдарды окугула. Алар бири-биринен алыста жашаашкан, бирок, баары сууну баалашкан. Тактага жазылган макалдардын маанисин түшүндүргүлө.

Суу – талаалардын энеси, энең жок жашай албайсың. (Кытай эл макалы)

Биз кудук курган калганча, сууну баалабайбыз. (Англис элинин макалы)

Тамчынын артынан тамчы тамып, көл пайда болот, тамбай калса – чөл пайда болот. (Өзбек элинин макалы)

1. Топтук иш. Мугалим балдарды 4-төн топторго бөлөт. Төмөнкү таблицаны толтурууну сунуштайт.

КАНТИП ЖАНА КАНДАЙ МАКСАТТА СУУ МЕНЕН ПАЙДАЛАНЫШАТ?	СУУНУ САКТАШ ҮЧҮН ЭМНЕЛЕР ЗАРЫЛ?

жүрүшүндө туура аткарылган иш-аракет үчүн окуучуларды мактап турат. Ошентип, мугалим оозеки кайтарым байланышты өткөрдү жана окуучулар эмнелерди туура аткарганын түшүнүштү. Мугалим ошондой эле кээ бир окуучулардын тажрыйбаны өткөрүүдөгү кетирген каталарын белгилеп айтты.

Дене тарбия машыгуусу балдарга ишмердиктин түрүн алмаштырууга, бирок, темадан чыкпоого мүмкүнчүлүк берет (Мотивация).

Мугалим бири-бирин баалоо усулун колдонуп жатат. Бул усул өтүлгөн материалды бири-биринин ишин текшерүү аркылуу бышыктоого мүмкүнчүлүк берип жатат. Бири-бирин баалоонун артыкчылыгы – окуучулар башкалардын күчтүү жана алсыз жактарын баалаганды үйрөнүп, бул жүмүш аркылуу өз ийгилигин талдай алышат.

1. Жеке иш. Мугалим ар бир окуучуга тапшырма менен карточканы таратып берет.

Окуучунун аты-жөнү _____
 Суу жана анын касиеттери:
 Суунун формасы _____
 Суунун түсү _____
 Суунун түнүктүгү _____
 Суунун даамы _____
 Суунун жыты _____
 Түз жерде суу ар кайсы жакка жайылып агып кетет.
 Бул суунун _____ касиети жөнүндө айтат.
 Кээ бир заттар (кум шекер, түз) сууда эрип кетет.
 Бул суунун _____ асиети жөнүндө айтып турат.

7. Рефлексия

Мугалим окуучуларга төмөнкү суроолорду берет.

Жаратылышта суулар кайда жолугат?

- *Суу деген эмне?*
- *Жаратылышта суулар кайда жолугат?*
- *Суунун касиеттери жөнүндө эмнелерди билесиңер?*
- *Эмне үчүн сууну сактап жана коргош керек?*

Мугалим окуучуларга «Суунун касиеттери» деген тема боюнча «Билимдер пирамидасын» толтурууну сунуштайт. Ар бир окуучу өз дептерине «Билимдер пирамидасын» чиет жана толтурат. Аларга кызыктуу фактылар, пайдалуу маалыматтар, өзгөчөлөнгөн тапшырмалар, оң сезимдер ж.б. кирет.

Окуучулар 4-төн топторго бөлүнүшүп, «Билимдер пирамидасына» жазгандарын окуп беришет.

8. Үй тапшырмасы.

Суу жөнүндө табышмак түзүү. Табышмак төмөнкүдөй схема боюнча түзүлүшү керек.

Кандай?	Дагы эмнелер ушундай эле?
...	бирок ...
...	бирок ...
...	бирок ...

Бул иште төмөнкү критерийлерге таянасыңар.

1. *Тапшырмада үч салыштыруу болуш керек.*
2. *Биринчи мамычада суунун негизги касиеттерин билдирген сын атоочтор колдонулушу керек.*

Мугалим «калыптандыруучу сурамжылоону» колдонсо болот. **Ал Эмне үчүн? Кайсылар? Кантип?** ж.б. тактоочу суроолорду берет. Бул ага макалдардын маанисин түшүнүүнү аныктоого жардам берет.

«Билимдер пирамидасы» аттуу калыптандыруучу баалоонун техникасы мугалимге сабактын программалык материалы кандай даражада өздөштүрүлгөнүн, окуучулар өздөрүнүн билимдерин кантип жалпылап жана системага келтире алышын көрүүгө мүмкүнчүлүк берет.

3. Экинчи мамычада сууга окшош нерселерди билдирген зат атоочтор болушу керек. 4. Табышмактын текстинде суунун 3-төн кем эмсе касиеттери колдонулушу керек. 5. Экинчи бөлүктүн ар бир сабы бирок деген сөздөн башталышы керек	
--	--

№ 2 сабактын конспекти**Предмет:** Математика**Класс:** 3**Сабактын темасы:** Тик бурчтуктун аянтынын жана периметринин формуласы**Сабактын түрү:** Жаңы материалды түшүндүрүү**Колдонулуучу усулдар:** Жеке иш, жуптук иш.**Колдонулуучу баалоо усулдары:** «20 секунда техникасы», өзүн-өзү баалоо, бири-бирин баалоо, толук эмес сүйлөмдөр, (оозеки кайтарым байланыш),**Жабдылышы:** геометриялык фигуралар, сызгыч, калем.

Сабактын максаттары	Көрсөткүчтөр
Билим берүүчү: окуучулар сабактын аягында: ■ формула деген эмне экенин билишет; ■ периметр менен аянтты табуунун формуласын билишет; ■ формуланын теңдемеден айырмасын билишет.	Окуучулар: ■ формуланын жардамы менен периметрди, аянтты табуунун эрежесин жаза алышат; ■ периметрди, аянтты табууга маселелерди чыгара алышат.
Өнүктүрүүчү: Окуучулар периметрди, аянтты табууга маселелерди чыгаруу көндүмдөрүн калыптандырышат.	■ Маселелерди чыгарууда иш-аракеттерди ырааттуу түрдө аткарышат.
Тарбия берүүчү: Окуучулар тик бурчтуктун аянтынын жана периметринин маанисин билишет.	■ Тик бурчтуктун аянтынын жана периметринин формуласын билүүнүн зарылчылыгын аргументтей алышат.

Сабактын жүрүшү	Комментарийлер
Мугалимдин ишмердиги	
<u>1. Уюштуруу учуру</u> Мугалим: «Кыскалык – таланттын эжеси» деген макалды силер кандайча түшүнөсүңөр?» Окуучулардын жоопторун угат жана жалпылайт: «Бүгүн биз сабакта математикада кыска жазууларды колдонгонду үйрөнөбүз. Азыр биз ракетаны куруп, Математика» деп аталган галактикага жаңы билимдерди алуу үчүн саякатка кетебиз». Ракетаны мугалим алдын ала даярдалган геометриялык фигуралардан куруп же анын сүрөтүн тартып койсо болот. Андан кийин мугалим окуучуларга: «Бизге кайсы геометриялык фигуралар керек болот?» деген суроо берет.	«20 секунда техникасы». Суроо бергенден кийин мугалим ойлонууга 20 секунда берет.

<u>2. Окуучулардын билимдерин актуалдаштыруу.</u> Мугалим окуучуларга төмөнкү түрдөгү тапшырмаларды берет: ▪ Коё берилген сандарды атагыла: $631 \cdot \square \cdot 5 = 6310$ $\square \cdot 4 \cdot 25 = 6700$ $86 \cdot \square \cdot 2 = 86000$ ▪ Ыңгайлуу жол менен көбөйтүндүнү тапкыла: $237 \cdot 25 \cdot 4$ $3 \cdot 2 \cdot 7 \cdot 50$ $37 \cdot 5 \cdot 2$ $3 \cdot 200 \cdot 9 \cdot 5$ Ишти текшерүүдө мугалим окуучуларга: «Тапшырманы аткарууда кайсы мыйзамдарды колдондуңар? деген суроо берет. Окуучулар айкалыштыруу жана орун алмаштыруу мыйзамдарын колдондук деп жооп беришет. <u>3. Максат коюу:</u> Мугалим: «Балдар, $(a+b) \cdot 2 = P$ $a \cdot v = S$ деген жазуулар эмнени билдирет? <i>Биз кээде мындай жазууларды кантип атачу элек, кимдин эсинде бар?</i> <i>Формула теңдемеден эмнеси менен айырмаланат?</i> <i>Биз чоңдуктардын арасындагы көзкарандуулукту аныктоого жардам берген теңдикти формула деп атайбыз.</i> <i>Периметрдин формуласы боюнча тик бурчтуктун бир жагын тапканга аракет кылгыла.</i> Окуучулар кыйынчылыкка дуушар болушту. Мугалим: «Балдар, бул тапшырма силерде кыйынчылыкты жаратты, ошондуктан биз бүгүн формуланы колдонуп, тик бурчтуктун жактарын тапканды үйрөнөбүз». <u>4. Жаңы материалды түшүндүрүү.</u> Андан кийин мугалим жаңы теманы түшүндүрөт. Мугалим жаңы теманы түшүндүргөндөн кийин ким түшүнсө бармагын көтөрүп, ал эми ким анча түшүнө элек болсо, бармагын солго буруп, ал эми кимдер кыйынчылыкка дуушар болуп жатышса, бармагын ылдый каратып көтөргүлө деп суранат.	Бул иш окуучуларга өтүлгөн материалды кайталоого жана мурдагы геометриялык фигуралар жөнүндөгү билимдерин бышыктоого мүмкүнчүлүк берет. Бул тапшырмаларды аткаруу окуучуларга «Көбөйтүүнүн айкалыштыруу жана орун алмаштыруу» мыйзамдарын бышыктоого мүмкүнчүлүк берди. Мугалим сабактын максатын окуучулар сабак бою эмне кыла турганын билиш үчүн айтты. Жаңы теманы түшүндүрүүдө мугалим кайтарып байланышты өткөрдү. «Тик бурчтуктун периметри бул...», «Тик бурчтуктун аянты эмнелерге.....» деген толук эмес сүйлөмдөрдү колдонду. Жаңы материалды түшүнүүнү текшерүү үчүн мугалим «Кол белгилери» аттуу калыптандыруучу баалоо-
---	--

Андан кийин мугалим класс менен биргеликте 87–беттеги № 1, 2 тапшырмаларды аткарат. (Л.Г. Петерсон).

Окуучулар үндөрүн катуу чыгарышып, бөлүнгөн формулаларды айтып, тапшырмаларды аткарышат.

Бышыктоо

- Мугалим 87-беттеги № 4 тапшырманы өз алдынча аткаргыла дейт. Бул тапшырманы аткаргандан кийин мугалим окуучуларды парта боюнча кошуналары менен дептерлерин алмашып, алардын иштерин өз иштериңер менен салыштырып, текшерип жана баалап бергиле деген тапшырма берет. Мугалим бир нече жупту аткарылган тапшырма боюнча жооп берип жана комментарий берүүсүн суранат.

Жыйынтык чыгаруу.

Мугалим окуучулардан чакан эссе жазгыла, анда төмөнкү суроолорго жооп бергиле деп суранат:

- *Формула деген эмне?*
- *Кайсы формулаларды билесиңер?*
- *Эмне үчүн адамдар формулаларды колдоно башташты?*

Мугалим: «Силер үйдөн № 6, 7 (а,б,в) тапшырмаларды аткаргыла, 87-бет жана № 10 (г), 88-бет».

нун техникасын колдонду. Бул техника мугалимге класс канчалык жаңы теманы өздөштүргөнүн аныктоого жардам берет. Эгерде класстын көпчүлүгү бармактарын ылдый кылып көтөрүшсө, анда мугалим бул теманы башка усулдун жардамы менен дагы бир жолу түшүндүрүшү керек.

Мугалим бири-бирин баалоо усулун колдонуп жатат.

Бул усул өтүлгөн материалды бири-биринин ишин текшерүү аркылуу бышыктоого мүмкүнчүлүк берип жатат. Бири-бирин баалоонун артыкчылыгы – окуучулар башкалардын күчтүү жана алсыз жактарын баалаганды үйрөнүп, бул ишмердүүлүк аркылуу өз ийгилигин талдай алышат.

Мугалим «Чакан эссе» техникасын колдонду. Бул техника мугалимге ар бир окуучунун эссесин текшерип, жоопторду талдоого жана кийинки сабакты окуучулардын көпчүлүгүнүн көйгөйлөрүн эске алуу менен пландаштырууга жардам берет.

№ 3 сабактын конспекти

Предмет: Мекен таануу

Класс: 2

Сабактын темасы: Биздин жердеги жаз. Жаздын негизги белгилери.

Сабактын түрү: Жаңы материалды түшүндүрүү

Колдонулуучу усулдар: Жеке иш, жуптарда иштөө, топтордо иштөө, байкоо жүргүзүү усулу, изилдөөчү усул, сөз усулу, көрсөтмөлүү усул.

Колдонулуучу баалоо усулдары: сөздөрдүн жардамы менен баалоо (оозеки кайтарым байланыш), бири-бирин баалоо, калыптандыруучу сурамжылоо, өзүн-өзү көзөмөлдөө.

Жабдылышы: кайчылар, түстүү кагаздар, ар бир топко берилүүчү тапшырмасы менен карточкалар, ар бир окуучуга окуу китеби.

Сабактын максаттары	Көрсөткүчтөр
Билим берүүчү: Окуучулар сабактын аягында: - канаттуулардын аттарын билишет; - жаратылыштагы мезгилдик өзгөрүүлөрдү билишет.	Окуучулар: - жазында өсүмдүктөрдүн жашоосундагы өзгөрүүлөрдү аныктай алышат, бул өзгөрүүлөрдүн тирүү эмес жаратылыш менен болгон байланышын көрсөтө алышат; - келгин куштарды атап бере алышат, эмне үчүн алар келгин куштар деп аталарын түшүндүрүп бере алышат.
Өнүктүрүүчү: - экологиялык көндүмдөрдү калыптандыруу; - окуучулардын көңүл буруусун, элестүү ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү.	Окуучулар: - текстти талдаганды билишет; - кагаздан ар кандай тетиктерди кескенди билишет; - панно түзгөндү билишет; - суроолорго туура жооп бергенди билишет.
Тарбия берүүчү: - жаратылышка сүйүү сезимин көрсөтүү, - жаратылышка аяр мамиле жасоо.	Окуучулар жаратылышка аяр мамиле жасоого мисалдарды келтире алышат.

Сабактын жүрүшү	Комментарийлер
Мугалимдин ишмердиги <u>1. Уюштуруу учуру</u> Мугалим жана окуучулар бири-бири менен саламдашышат. Мугалим балдардын сабакка даярдыгын: дептерди, калем сапты, калемди, окуу китебин текшерет.	

2. Теманы аныктоо жана максаттарды коюу:

Мугалим: Балдар, ырды угуп, ал кайсы жыл мезгили жөнүндө экенин айткыла:

Жер карарып көрүндү,

Жалбырактар бүр ачты,

Булактар агып баштады,

Кандай белгилерден билдиңер?

Бул мезгил ... экенин.

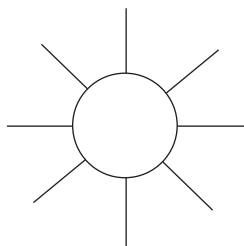
Бүгүн сабакта биз жаз мезгили тууралуу сүйлөшөбүз.

3. Окуучулардын билимдерин актуалдаштыруу.

3.1. «Мээ чабуулу»

Мугалим:

Балдар, жаздын кайсы белгилерин билесиңер? Келгиле, баарыбыз бир-геликте ЖАЗ деген сөзгө кластер түзөлү.

Окуучулар жаздын белгилери камтылган сөздөрдү, сөз айкаштарын айтышат.

Мугалим окуучулар айтып жаткан сөздөрдү тактага жазат.

3.2. Топтук иш.

Канаттуулардын аттарын тапкыла жана аларды чийип койгула. Канаттуулардын аттары жазылган карточкалар таблодо илинип турат: күкүк, чыйырчык, бүркүт, көк кытан, чар карга, тоту куш, булбул, тоңкулдак, павлин, каз. Калган тамгалар сыйкырдуу квадратта кайсы куш жашынып алганын көрсөтөт.

Жооп: чабалекей.

С	К	В	О	Л	К	У	К
О	Р	Е	Р	Ц	А	С	У
Я	Т	Л	Е	А	П	Л	Ш
Д	Е	Л	Ц	Е	Й	Я	К
С	О	Л	О	В	Т	Г	А
П	А	В	Г	У	С	Р	К
П	О	Л	И	Н	Б	А	Ч
О	П	У	Г	А	Й	Ч	А

Бул иш окуучуларды кийинки окуу ишмердигине активдештирүүгө мүмкүнчүлүк берет (мотивация).

Иштин бул түрү окуучулардын өздөрүнө сабактын темасын формулировкалоого мүмкүнчүлүк берет. Сабакка мотивациялоо.

«Сөз аркылуу баалоо» аттуу калыптандыруучу баалоонун техникасы (оозеки кайтарым байланыш)

Мугалим тажрыйбанын жүрүшүндө туура аткарылган иш-аракет үчүн окуучуларды мактап турат. Ошентип, мугалим оозеки кайтарым байланышты өткөрдү жана окуучулар эмнелерди туура аткарганын түшүнүштү. Мугалим ошондой эле кээ бир окуучулардын тажрыйбаны өткө-

<u>Дене тарбия машыгуусу</u> <i>Жаз келгенин билдирип, Чыйырчыктар келишти. Көл үстүнөн учушуп, Үйлөрүнө шаашышты. Үйүндө уялары күтүүдө, Кайрадан алар түшүктө.</i> <u>4. Жаңы материалды түшүндүрүү.</u> Мугалим: Эми, балдар, биздин жерде жаз кандай болорун билүү үчүн 75-беттеги «Биздин жердеги жаз» аттуу текстти окуйбуз (Мамбетова З. Ж. Мекен таануу. 2-класс) Ар бир топто бир окуучу үнүн анча катуу чыгарбай тексттин биринчи бөлүгүн окуйт. Экинчи окуучу тексттин экинчи бөлүгүн окуйт. Ал эми үчүнчү окуучу тексттин үчүнчү бөлүгүн окуйт. Комментарий берүү менен окуу: 1-бөлүккө берилүүчү суроолор: <i>Жазында жаратылыш кантип өзгөрөт?</i> <i>Өсүмдүктөр жана жаныбарлар жөнүндө эмнелерди билдиңер?</i> 2-бөлүккө берилүүчү суроолор: <i>Жазгы айлардын аталыштары эмне менен байланышкан?</i> <i>Алар кантип аталышат?</i> 3-бөлүккө берилүүчү суроолор: <i>Кыргызстандын кайсы аймактарына жаз биринчи келет? Эмне үчүн?</i> <u>5. Бышыктоо</u> 5.1. Плакат менен иштөө. Мугалим: Азыр биз жаздын кайсы белгилерин биле турганыңарды кайталайбыз. Тактага плакат илинет, окуучулар анда жазга мүнөздүү жаратылыш көрүнүштөрүн жебелер менен белгилешет. Тегеректин борборунда жаз темасы боюнча – иллюстрация, анда ар түрдүү жыл мезгилдеринин белгилери бар сүрөттөр. Дарактарда бүрлөр пайда болду, аюу үңкүрүндө уктап жатат, тыйын чычкан жаңгактарды чогултуп жатат, кар эрип жатат, суук, ысык, муз эрип, жылып баштады, жалбырактар түшө баштады, жаан, бороон, күн ачык тийип турат, булактар шылдырап ага баштады, күн тийип турат, бирок жылытпайт, салкын, жер карга бөлөнгөн. 5.2. Паннону түзүү боюнча иш. Мугалим: Эми балдар, биз силер менен сүрөт түзөбүз, аны «Саламатсыңбы, жаз!» деп атайбыз. Иштин аягында ар бир топ өзүнүн сүрөтүн презентациялайт. Ал эми башка топтор төмөнкү критерийлер боюнча аларды баалашат: ▪ Иш тыкан жасалгаланган; ▪ Ишке сүрөт боюнча бир сүйлөм түзүлгөн.	рүүдөгү кетирген каталарын белгилеп айтты. Бул учурда окуучулар бири-бирин баалашат, ал эми баалоо ачык-айкын болушу үчүн мугалим алдын ала иштин критерийлерин билдирди.
---	---

Тактага таза ватман кагаз илинет. Ар бир топко мугалим бир карточка-нускама берет:

Күн – каалаган узундуктагы кагаздын ичке 10-12 тилкеси керек болот. Ар бир тилке калемге оролот, андан кийин тыкан чыгарылат. Тилкенин бир чети тегерекке жабыштырылат, күндүн нурлары эркин салаңдап илинип турушат.

Кайыңдар – күндүн нурлары жасалган техника боюнча кайыңдын бутактары да жасалат. Дарактын сөңгөгүн жасаш үчүн үч бурчтуктан конус жабыштырылат, анын чокусуна бутактар бекитилет, конустун жактарына клей шыбап, ватманга жабыштырылат.

Канаттуулар – трафарет боюнча 5-6 куш кесилет. Канаттын четине жана курсагынын ортосуна клей шыбалат да ватманга жабыштырылат, ал эми канаттын ортосу бош калат.

Чөптөр – жашыл түстөгү кагаздан тилкелер кесилет, алар жарымына чейин кесилип, кайчынын жардамы менен «тармалдантып» коюлат.

Булуттар – кагаздан айрып алган кичинекей бөлүкчөлөр клей менен шыбалып, негизге бири-бирине абдан жакын бекитилет.

Гүлдөр – гүлдөрдүн элементтери кесилет (балдардын каалоосу боюнча) жана жалпы аппликацияга жабыштырылат.

Иш аяктагандан кийин окуучулар өз иштерин презентациялашат жана бири-биринин иштерин баалашат.

6. Рефлексия

Силер үйдөн эмне жөнүндө айтып бересиңер? Өзүңөрдүн жообуңарды төмөндөгү каалаган сүйлөмдөн тапкыла.

Тактада:

Мен ...билем.
Мен ... жакшы билем, анткени... .
Мен ... билишим керек, анткени... .

Мугалим «Толук эмес сүйлөмдөр» техникасын колдонду. Окуучуларга бир нече сүйлөмдүн башталышы берилет, алар сабакта алынган маалымат менен сүйлөмдөрдү толуктап, бүтүрүүлөрү зарыл.

7. <u>Үй тапшырмасы.</u> Жаз жөнүндө <u>аңгеме түзүү</u>. Критерийлер: ▪ Аңгеме 10-12 сүйлөмдөн турушу керек. ▪ Аңгемеде үч бөлүк болушу керек: киришүү, негизги бөлүк, корутунду. ▪ Аңгемеде жаздын белгилери чагылдырылышы керек. Корутундуда жаз жөнүндөгү өз сезимдер чагылдырылыш керек.	
--	--

Дудкина О. И.
Буркитова А. А.
Шакиров Р. Х.

БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТЕ ЖҮРГҮЗҮЛҮҮЧҮ
КАЛЫПТАНДЫРУУЧУ БААЛОО

(Мугалимдер үчүн усулдук колдонмо)

Которгон *Н. Джусутбекова*
Редактору *Э. Усупова*
Дизайн обложки *Э. Тилеков*

Подписано в печать 27.05.2012. Форматы 60×84¹/₈.
«KyrgyzGaramond» гарнитурасы. Офсеттик ыкма.
Усл. п.л. 89,28. Тиражы 2000 нуска.

«Билим» типографиясында басылды.
Бишкек, Эркиндик бульвары, 25